

5^ο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Για Την Ισότητα Των Φύλων
5th Medium Programme For Gender Equality

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ - ΑΡΧΗΓΟΥΣ
ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ (DG V)
European Commission (DG V)

ΕΝΩΣΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ
Women's Union of Greece

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ
General Secretariat of Equality

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ:

Αυτός ο οδηγός αποτελεί προϊόν της διακρατικής συνεργασίας έξι χωρών στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προγράμματος με τίτλο: "**Γυναίκες - Αρχηγοί Μονογονεϊκών Οικογενειών**" που συγχρηματοδοτείται από την Μονάδα Ισότητας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (80%) και από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας του Υπουργείου Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης της Ελλάδας (20%). Συντονιστής του Προγράμματος είναι η **Ένωση Γυναικών Ελλάδος (Ε.Γ.Ε.)**. Ο οδηγός απευθύνεται σε όσους και όσες επιθυμούν να ενημερωθούν για την κατάσταση των Γυναικών - Αρχηγών Μονογονεϊκών Οικογενειών σε έξι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης: την **Ελλάδα**, την **Ισπανία**, την **Πορτογαλία**, το **Ηνωμένο Βασίλειο**, την **Ολλανδία** και τη **Σουηδία**. Περιλαμβάνει στατιστικά στοιχεία που αφορούν τις δημογραφικές εξελίξεις σχετικά με την οικογένεια σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς και την επαγγελματική κοινωνική και οικονομική κατάσταση των Μονογονεϊκών οικογενειών. Σε ορισμένες δε περιπτώσεις παρουσιάζονται παραδείγματα καλών πρακτικών, προσπάθειες ενίσχυσης και υποστήριξης των οικογενειών και των μελών τους, καθώς και χρήσιμες διευθύνσεις σχετικών υπηρεσιών. Ο οδηγός είναι **δίγλωσσος** (ελληνική και αγγλική γλώσσα) και περιλαμβάνει επτά μέρη: Μία γενική εισαγωγή για τις μονογονεϊκές οικογένειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση και έξι εκθέσεις, μία για κάθε χώρα.

ΦΟΡΕΙΣ - ΕΤΑΙΡΟΙ ΠΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΣΤΗΚΑΝ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ:

ΕΛΛΑΔΑ:

- ΕΝΩΣΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ (Ε.Γ.Ε.): Γενικός συντονισμός: κα. Δ. Λογιάδου, κα. Αικ. Μαντζίλα
- ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (Κ.Ε.Θ.Ι.): Συγγραφή έκθεσης Ελλάδος: Δρ. Λ. Μαράτου - Αλιπράντη, Επιμέλεια: κα. Ε. Κατωμελίτη
- ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ: Επιμέλεια θεματολογίας διακρατικών εκθέσεων: κα. Έλσα Μαυραγκά
- ΚΕΝΤΡΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ "ΑΠΟΨΗ" Ε.Π.Ε.: Συνολική επιμέλεια, μεταφράσεις και παραγωγή οδηγού: κα. Στέλλα Παπαμιχαήλ
- "ΑΠΟΨΗ" Α.Ε.: Σχεδιασμός εντύπου: κα. Εύα Δερέογλου, κα. Ιφιγένεια Δαφνή

ΙΣΠΑΝΙΑ:

- Red Europea de Mujeres Periodistas: κα. Alicia Oliver

ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ:

- Radiotelevisão Portuguesa (RTP): κα. Clara de Jesus

ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ:

- University of Wales Swansea: Δρ. Jane Elliott

ΟΛΛΑΝΔΙΑ:

- Noorderpoort college: κα. Immy Jager

ΣΟΥΗΔΙΑ:

- Yson Project: κα. Yvonne Nilsson

Ευχαριστούμε θερμά την κα. Μάρα Λιάκου και την κα. Jane Elliott για τη σημαντική τους βοήθεια στην επιμέλεια των μεταφράσεων.

ΑΘΗΝΑ, 2002

PRESENTATION OF THE GUIDE:

This Guide is an output of the transnational cooperation of six European countries in the framework of the European Project entitled: "**WOMEN in Single Parent Families** " which is co financed by the European Commission's Unit EMPL / G / I Equality between women and men (80%) and the Greek General Secretariat for Equality - Ministry of Interior Public Administration and Decentralization. The Project Coordinator is the Women's Union of Greece (E.G.E.)

This Guide addresses to everyone who would like to be informed about the condition of Women in Single Parent Families in six European countries: **Greece. Spain. Portugal. United Kingdom. The Netherlands** and **Sweden**. It includes elements about the population developments concerning families in Europe, as well as elements concerning the professional economical and social status of the one parent families. In some cases, examples of good practices and supporting measures for the families are presented and useful addresses and phone numbers are given.

The Guide is **bilingual** (Greek and English) and includes seven parts: A general introduction to the topic and six reports, one for each country.

PARTNERS OF THE PROJECT- Special contribution for the Guide:

GREECE:

- WOMEN'S UNION OF GREECE (E.G.E.): General coordination: Mrs. D. Logoadou, Mrs. K. Mangila.
- RESEARCH CENTER for GENDER ISSUES (KETHI.): Greek report: Dr. L. Maratou- Alipranti.
Sedulousness: Mrs. Helen Katomelini
- ASSOCIATION OF GREEK WOMEN SCIENTISTS (SEE): Sedulousness of the thematic for the transnational reports: Mrs. Elsa Mavruga
- VOCATIONAL TRAINING CENTER "APOPSI" Ltd: General sedulousness, translation and formation of the Guide: Mrs. Stella Papamichail
- "APOPSI" S.A.: Lay out - designing : Mrs. Eva Dereoglou, Mrs. Ifigenia Dafni

SPAIN:

- Red Europea de Mujeres Periodistas: Mrs. Alicia Oliver

PORTUGAL:

- Radiotelevisão Portuguesa (RTP): Mrs. Clara de Jesus

UNITED KINGDOM:

- University of Wales Swansea: Dr. Jane Elliot

THE NETHERLANDS:

- Noorderpoort college: Mrs. Immy Jager

SWEDEN:

- Yson Project: Mrs. Yvonne Nilsson

Special reference should be made to Mrs. Mara Liakou and Dr. Jane Elliot , for their substantial contribution to the translation.

ATHENS, 2002

Εισαγωγή	5
ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	
Ελλάδα	10
Ισπανία	26
Πορτογαλία	35
Ηνωμένο Βασίλειο	38
Ολλανδία	48
Σουηδία	61
Βασικές Παρατηρήσεις - Συγκριτικοί Πίνακες	70
Βιβλιογραφία	137

CONTENTS

Basic Remarks - Comparative Tables	76
Introduction	80
Greece	85
Spain	100
Portugal	107
United Kingdom	110
The Netherlands	118
Sweden	130
Bibliography	137

Τις τελευταίες δεκαετίες, οι μεταβολές όσον αφορά τις ατομικές επιλογές και τις αναπαραγωγικές συμπεριφορές έχουν επηρεάσει σ' όλες τις ευρωπαϊκές χώρες τη σταθερότητα του θεσμού του γάμου. Το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζεται τόσο από την πτώση της γεννητικότητας (τη μείωση των γεννήσεων), τη μείωση του αριθμού των γάμων, (της γαμπλιότητας), την αύξηση των διαζυγίων καθώς και των γεννήσεων εκτός γάμου, όσο και από την εμφάνιση νέων μορφών συντροφικότητας. Οι αλλαγές αυτές έχουν ως αποτέλεσμα την αυξανόμενη ασάφεια ως προς τα όρια του θεσμού της οικογένειας, δηλαδή την αποδόμηση της οικογενειακής ζωής, τη μετάβαση από τον οικογενειακό πυρήνα των δύο γονέων και τις οικογενειακές αξίες του γάμου σε πιο εξατομικευμένες δομές.

Οι μεταβολές ως προς τους τρόπους συγκρότησης της οικογένειας δεν περιορίζονται στη μείωση των γάμων, την αύξηση των διαζυγίων και τη μείωση του μέσου μεγέθους της οικογένειας αλλά αφορούν τις νέες μορφές συντροφικότητας και διαβίωσης: τη συμβίωση χωρίς γάμο, τα μονομελή νοικοκυριά, τις μονογονεϊκές οικογένειες, τις οικογένειες σε ανασύνθεση κλπ.

Η αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών εγγράφεται, λοιπόν, στη συνολική μεταβολή των αναπαραστάσεων και των πρακτικών όσον αφορά την οικογενειακή ζωή, τις αλλαγές στους ρόλους των δυο φύλων τον μετασχηματισμό του εξωτερικού κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος, τις αλλαγές στην αγορά εργασίας και την σημαντική αύξηση των γυναικών-μπτέρων με εξωοικιακή επαγγελματική απασχόληση.

Οι δημογραφικές εξελίξεις τόσο για την Ελλάδα όσο και για τις χώρες της Ευρώπης δείχνουν ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μια πραγματικότητα, η οποία στατιστικά ολοένα γίνεται και πιο ορατή. Εξάλλου, η τάση για αυτονομία συνοδευμένη από τη ατομοκεντρική συναισθηματική αντίληψη που επικρατεί, κάνει το σημερινό ζευγάρι πολύ πιο ευάλωτο σε ρήξη και πιο αβέβαιο. Η αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών εγγράφεται, λοιπόν, στη γενικότερη μεταβολή των αναπαραστάσεων και των πρακτικών όσον αφορά την οικογενειακή ζωή και τις διαπροσωπικές σχέσεις.

Η σημερινή κατάσταση των μετασχηματισμών της οικογένειας καθώς και οι επιπτώσεις τους στα μέλη της, διαμορφώνουν τη νέα κοινωνική δυναμική, αποτελούν δε αντικείμενο ποικίλων συζητήσεων και ερμηνειών, ενώ όλες οι αναπτυγμένες κοινωνίες βρίσκονται σήμερα αντιμέτωπες και προσπαθούν να διαχειριστούν τις νέες καταστάσεις που διαμορφώνονται εξαιτίας των συχνότερων ρήξεων και της διάλυσης των έγγαμων συμβιώσεων, οι οποίες είναι αποτέλεσμα των νέων τάσεων και αντιλήψεων που έχουν επικρατήσει στην ιδιωτική σφαίρα.

Αναμφίβολα, με την επικράτηση των "νέων μορφών οικογένειας" δημιουργούνται νέες ανάγκες για παροχή υπηρεσιών πρόνοιας και στήριξης των οικογενειών, στα οποία η πολιτεία θα πρέπει να ανταποκριθεί.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να απαντήσει στα εξής ζητήματα όσον αφορά τις μονογονεϊκές οικογένειες σε έξι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ολλανδία και Σουηδία:

- Ποιες είναι οι σύγχρονες τάσεις και τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των μόνων μητέρων (στατιστικά δεδομένα)
- Ποια είναι τα πιο σημαντικά προβλήματά που αντιμετωπίζουν
- Ποιες είναι οι βασικές πολιτικές (επιδόματα-βοηθήματα) και διευκολύνσεις που προβλέπονται για τις μόνες μητέρες στις χώρες της ΕΕ
- Τι είδους ρυθμίσεις προβλέπονται σχετικά με την μονογονεϊκότητα στους βασικούς νόμους (Οικογενειακό Δίκαιο, Εργατικό - Ασφαλιστικό Δίκαιο, Κοινωνικό Δίκαιο, Φορολογικό Δίκαιο).

Μονογονεϊκές οικογένειες (ΜΓΟ) θεωρούνται οι εξής οικογενειακές καταστάσεις:

- Παρουσία ενός γονέα εξαρχής (άγαμη μητέρα συνήθως)
- Θάνατος του ενός ή διαζύγιο
- Υιοθεσία παιδιού από ένα άτομο
- Απουσία του ενός γονέα οφειλόμενη σε μετανάστευση, εγκατάλειψη κλπ.

I. Η Μονογονεϊκή οικογένεια (ΜΓΟ)**A. Σύγχρονες τάσεις και εξελίξεις**

Αναφορικά με τον αριθμό των ΜΓΟ είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι η ποικιλία των στοιχείων των εθνικών πηγών και οι διαφορετικοί ορισμοί που χρησιμοποιούνται στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) για την μέτρηση των νοικοκυριών με παρουσία ενός μόνου γονέα (κυρίως όσον αφορά την ηλικία των παιδιών) δεν μας επιτρέπουν να έχουμε μια σαφή εικόνα για την αριθμητική τους διάσταση. Επίσης, είναι δύσκολο να επισημανθούν οι μόνιμοι γονείς που ζουν σε άλλα νοικοκυριά.

Τα δεδομένα του Πίνακα 1, αναφέρονται σε εκτιμήσεις ως προς τα ποσοστά των μορφών οικογένειας με παρουσία παιδιών- κάτω των 25 χρόνων το 1996 στο σύνολο των νοικοκυριών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

	Βελ.	Δαν.	Γερμ.	Ελ.	Ισπ.	Γαλ.	Ιρλ.	Ιτ.	Λ.	Ολ.	Α.	Π.	Φιλ.	ΗΒ	Ε.Ε.-14
Ζευγάρια με 1 παιδί	31	35	36	28	25	32	18	30	30	27	30	30	30	29	31
Ζευγάρια με 2 παιδιά	32	35	33	40	34	33	26	35	34	41	36	30	32	31	34
Ζευγάρια με 3 παιδιά ή περισσότερα	17	13	12	9	14	16	32	10	16	19	10	11	17	13	14
Ζευγάρια με 3 παιδιά, με ένα ή περισσότερα πάνω από 25 χρόνων	3	0	2	4	9	2	4	8	4	2	3	5	1	1	4
Άλλες μορφές οικογένειας	2	1	3	9	10	2	4	6	8	0	9	10	1	2	4
Μόνοι γονείς "ανεξάρτητοι"	15	14	13	7	5	13	12	7	7	10	10	8	19	22	12
"Συνοικούντες" μόνιμοι γονείς	1	0	1	1	4	1	3	3	2	0	2	3	0	1	2
Σύνολο ΜΓΟ	16	14	14	10	9	14	15	10	9	10	13	12	19	23	14
% συνοικούντων μόνων γονέων	8	1	4	25	43	7	21	29	21	3	17	28	3	5	12

Πίνακας 1.
Νοικοκυριά με παιδιά κάτω των 25 χρόνων στην Ελλάδα και στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 1996.

Όπως φαίνεται, η ποσοσταία αναλογία των μόνων-γονέων διαφοροποιείται σημαντικά ανάμεσα στις χώρες, ενώ τρία βασικά μοντέλα, τα οποία έχουν άμεση σχέση με τις εξελίξεις όσον αφορά τα δημογραφικά, οικογενειακά δεδομένα, διακρίνονται:

1) το βόρειο μοντέλο που περιλαμβάνει τις "σκανδιναβικές χώρες και το Ην. Βασίλειο", όπου παρατηρούνται υψηλά ποσοστά μονογονεϊκών οικογενειών (20% περίπου)

2) το "μοντέλο της κεντρικής Ευρώπης" (Γερμανία, Γαλλία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, και Ιρλανδία) με ποσοστά μόνων γονέων που κυμαίνονται σε μια ενδιάμεση κατάσταση (10%-15% του συνόλου των νοικοκυριών) και

3) το "μεσογειακό μοντέλο" (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα) όπου τα ποσοστά των μόνων γονέων είναι αρκετά πιο χαμηλά και αντιστοιχούν στο 5%-7% του συνόλου των οικογενειών.

Κάτι επίσης που διαφοροποιεί τις χώρες είναι η αναλογία των μόνων γονέων που ζουν σε άλλα νοικοκυριά. Οι "συνοικούντες" μόνοι γονείς αν και αποτελούν το 2% του συνόλου των οικογενειών στην ΕΕ, στις χώρες της Νότιας Ευρώπης η αναλογία τους είναι σημαντικά πιο υψηλή, (Ισπανία 4%, Ιταλία 3%) αντισταθμίζοντας έτσι το χαμηλότερο ποσοστό που παρατηρείται εκεί, αποτελούν δε το 30%-40% του συνόλου των ΜΓΟ.

B. Τρόποι εισόδου στη μονογονεϊκότητα

Ο τρόπος εισόδου στη μονογονεϊκότητα, διερευνάται με βάση την οικογενειακή κατάσταση των μόνων γονέων. Εξάλλου, τόσο η διάλυση της έγγαμης συμβίωσης όσο και η εκτός γάμου γεννητικότητα, που όπως είδαμε καταλαμβάνει ένα σημαντικό ποσοστό στο σύνολο των γεννήσεων στις περισσότερες χώρες σήμερα, συμβάλουν σημαντικά και αποτελούν τους πιο βασικούς παράγοντες δημιουργίας μονογονεϊκής οικογένειας.

Ας σημειωθεί επίσης ότι η ΜΓΟ δεν αποτελεί μια μόνιμη μορφή, ούτε υποχρεωτικά μια μακροχρόνια κατάσταση για τα μέλη της. Για τον μόνο γονέα, η κατάσταση αυτή αποτελεί μια μεταβατική περίοδο που καταλήγει είτε σε μια νέα σχέση είτε τελειώνει τυπικά όταν τα παιδιά φτάσουν στο όριο ηλικίας από το οποίο δεν θεωρούνται πλέον "εξαρτώμενα παιδιά". Σήμερα στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι κύριες αιτίες παρουσίας μονογονεϊκών οικογενειών είναι ο χωρισμός και το διαζύγιο, ενώ οι οικογένειες αυτές συχνά αποτελούνται και από νέες μητέρες με το εκτός γάμου παιδί τους. Διερευνώντας την οικογενειακή κατάσταση των μόνων γονέων, διαπιστώνουμε, ότι οι μόνοι γονείς είναι κυρίως διαζευγμένες/ χωρισμένες και κίρες γυναίκες αλλά και στις περισσότερες χώρες σε σημαντικό πλέον βαθμό συναντάμε "άτομα που δεν έχουν ποτέ παντρευτεί", δηλαδή "ανύπαντρες μητέρες", όπως μας δείχνουν τα δεδομένα του Πίνακα 2 (Ruspini, 1998, Martin & Vion, 2001).

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Πίνακας 2. Οικογενειακή και επαγγελματική κατάσταση των μόνων γονέων (ανεξάρτητοι ή συνοικούντες), 1996

	Βελ.	Δαν.	Γερμ.	Ελ.	Ισπ.	Γαλ.	Ιρλ.	Ιτ.	Λ.	Ολ.	Α.	Π.	Φιλ.	ΗΒ.	ΕΕ-14
Άγαμοι, ποτέ δεν παντρεύτηκαν	12	34	27	2	14	26	29	10	18	14	26	12	27	25	21
Παντρεμένοι, χωρισμένοι, σε διάσταση	69	63	58	52	39	55	42	47	59	69	55	50	62	67	57
Χήραι	19	3	15	46	47	19	29	43	23	17	19	38	11	8	22
Απασχολούμενοι	61	75	71	59	47	76	38	51	63	50	74	75	63	45	59
Άνεργοι	10	5	10	12	16	11	7	7	12	10	5	2	15	9	10
Μη ενεργοί	29	20	19	29	37	13	55	42	25	50	25	23	22	46	31

Πηγή: Eurostat, ECHP, wave 3 (1996) - DREES calculations, Martin, Vian, (2001).

Η προνοιακή εξάρτηση των μόνων μητέρων σε ορισμένες χώρες φαίνεται στον πιο κάτω Πίνακα 3. Με βάση τον υπολογισμό ενός σχετικού δείκτη, όπως αναμενόταν, οι μόνες μητέρες εμφανίζουν υψηλότερους δείκτες απ' ό,τι οι παντρεμένες. Ο δείκτης προνοιακής εξάρτησης επιβεβαιώνει τις τάσεις που επιστημονήθηκαν σε σχέση με τις βασικές πηγές εισοδήματος των μητέρων. Έτσι, στις χώρες της Νότιας Ευρώπης οι διαφοροποιήσεις δεν είναι σημαντικές και αποκαλύπτουν την υπάρχουσα κατάσταση, δηλαδή την ανυπαρξία σχετικών επιδομάτων. Στη Σουηδία, ο αντίστοιχος δείκτης είναι πολύ χαμηλός, ενώ σε μια ενδιαφέρουσα κατάσταση κυμαίνονται οι δείκτες στις χώρες της κεντρικής Ευρώπης. Τέλος, στο Ηνωμένο Βασίλειο παρατηρούνται οι υψηλότεροι δείκτες.

	Μόνες μητέρες	Μόνες μητέρες/ αρχηγό οικ.	Παντρεμένες/ συμβιούντες μητέρες
Βέλγιο	6.9	7.9	0.6
Δανία	21.3	21.7	9.5
Γερμανία	12.1	13.0	2.3
Γαλλία	17.3	20.4	1.5
Ελλάδα	1.1	1.5	1.8
Ιρλανδία	66.2	68.0	31.1
Ιταλία	1.7	1.7	1.5
Ολλανδία	32.9	37.5	0.8
Πορτογαλία	3.6	3.1	0.4
Ισπανία	2.3	2.1	1.6
Σουηδία	6.1	9.5	1.6
Η. Βασίλειο	67.1	73.3	55.7

Πηγή: E. Fasari, Living on Poverty Line, Mannheim, IZES, 1998.

Πίνακας 3. Χρήση προνοιακών επιδομάτων/βοηθημάτων (δείκτης εξάρτησης) ανάμεσα στις μόνες μητέρες, στις μόνες μητέρες αρχηγούς νοικοκυριών και στις παντρεμένες/συμβιούντες μητέρες, 1993 (%)

Βασική Ευρωπαϊκή Νομοθεσία

Α) Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000)

Το άρθρο 23 του νέου "Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης". (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων C 364/1/2000) αναφέρεται στην ισότητα ανδρών και γυναικών στην απασχόληση, στην εργασία και τις αποδοχές. "Η αρχή της ισότητας δεν αποκλείει τη διατήρηση ή τη θέσπιση μέτρων που προβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα υπέρ του υποεκπροσωπούμενου φύλου". Η συγκεκριμένη παράγραφος (παράγραφος 2) επαναδιατυπώνει το άρθρο 141 (πρώην 119), παράγραφος 4, της Συνθήκης ΕΚ βάσει της οποίας "προκείμενου να εξασφαλιστεί εμπράκτως η πλήρης ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών στην εργασία, η αρχή της ίσης μεταχείρισης δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να διατηρήσουν ή να θεσπίσουν μέτρα που προβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα, τα οποία διευκολύνουν το λιγότερο εκπροσωπούμενο φύλο να συνεχίσει μια επαγγελματική δραστηριότητα ή προλαμβάνουν ή αντισταθμίζουν τα μειονεκτήματα στην επαγγελματική σταδιοδρομία".

Επιπλέον το άρθρο 33, παράγραφος 2 του νέου "Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης" αναφέρεται στο "δικαίωμα από την απόλυση για λόγους που συνδέονται με τη μητρότητα καθώς και δικαίωμα αμειβόμενης άδειας μητρότητας και γονικής άδειας μετά τη γέννηση ή την υιοθεσία παιδιού".

Β) Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, Συμβούλιο της Ευρώπης (European Social Charter, Council of Europe)

Ο "Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης", που καταρτίστηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης (Council of Europe, 2000) αποτελεί δεσμευτική συνθήκη που περιλαμβάνει νομικές υποχρεώσεις και εγγυάται τα βασικά κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα του πολίτη. Συμπληρώνει τον Κοινοτικό "Χάρτη για τα Θεμελιώδη Κοινωνικά Δικαιώματα" της ΕΕ, ο οποίος δεν περιλαμβάνει νομικές υποχρεώσεις αλλά εφαρμόζεται μόνον με την υιοθέτηση οδηγιών. Η αναθεωρημένη του μορφή που ισχύει από την 1η Ιουλίου του 1999, αντικατέστησε τον Χάρτη του 1961, ο οποίος είχε συμπληρωθεί από τρία πρωτοκόλλα. Σήμερα έχει ήδη κυρωθεί και εφαρμόζεται σε 21 ευρωπαϊκές χώρες.

Το Άρθρο 14 του "Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη" αναφέρεται στο "δικαίωμα για προστασία από τις κοινωνικές υπηρεσίες" όλων των κοινωνικών ομάδων που έχουν ανάγκη.

Το Άρθρο 16, που αφορά "Το δικαίωμα της οικογένειας σε κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία". Στο άρθρο αυτό προστατεύεται ιδιαίτερα η οικογένεια που αποτελεί "τον βασικό πυρήνα της κοινωνίας".

Το Άρθρο 17 που αναφέρεται στα "Δικαιώματα των μητέρων και των παιδιών σε κοινωνική και οικονομική προστασία" επισημαίνει ότι δεν πρέπει να υπάρχει καμία διάκριση για τις μόνες μητέρες και οι κυβερνήσεις θα πρέπει να πάρουν ειδικά μέτρα για την προστασία τους, συμπεριλαμβανομένης και της οικονομικής τους προστασίας.

Επίσης, στο ίδιο άρθρο στην 2η παράγραφο που αναφέρεται στη "θέση των παιδιών" απαγορεύεται ρητά κάθε διάκριση ανάμεσα στα παιδιά που γεννήθηκαν εκτός γάμου και σε αυτά που γεννήθηκαν μετά από γάμο των γονέων.

Ελλάδα

Δρ Α. Μαράτου - Αλιπράντη
Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.)

Στην Ελλάδα, όπως και στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, σε αντίθεση με τη Βόρεια και Κεντρική Ευρώπη, επικρατεί σε μεγαλύτερο βαθμό το παραδοσιακό οικογενειακό μοντέλο. Συνήθως πρόκειται για το μοντέλο οικογένειας με παρουσία δύο παντρεμένων γονέων και των παιδιών τους. Τα διαζύγια, η συμβίωση χωρίς γάμο, οι μονογονεϊκές οικογένειες (ΜΓΟ), οι μόνες μητέρες αν και έχουν αυξηθεί κατά την πρόσφατη περίοδο, συναντώνται σε μικρότερο βαθμό απ' ό τι στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Επιπλέον, παρότι η πυρηνική οικογένεια είναι η επικρατέστερη μορφή νοικοκυριού, η οικογενειακή μονάδα αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου δικτύου συγγενικών σχέσεων που καλύπτει πολλές οικογενειακές ανάγκες και συμβάλει ενεργά στην καθημερινή ζωή. Πράγματι, το δίκτυο αυτό παρέχει στα μέλη της οικογένειας πόρους και υπηρεσίες σε ποικίλους τομείς, όπως είναι η υγεία, η φροντίδα αρρώστων μελών, η εξεύρεση εργασίας και η φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων (Μαράτου-Αλιπράντη, 1999).

Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες οι μεταβολές όσον αφορά τις ατομικές επιλογές και τις αναπορογωγικές συμπεριφορές έχουν επηρεάσει και στη χώρα μας τη σταθερότητα του θεσμού του γάμου. Το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζεται τόσο από την πτώση της γεννητικότητας (τη μείωση των γεννήσεων), τη μείωση του αριθμού των γάμων, (της γαμπλιότητας), την αύξηση των διαζυγίων καθώς και των γεννήσεων εκτός γάμου όσο και από την εμφάνιση νέων μορφών συντροφικότητας, (συμβίωση χωρίς γάμο), την αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών. Οι αλλαγές αυτές έχουν ως αποτέλεσμα την αυξανόμενη ασάφεια ως προς τα όρια του θεσμού της οικογένειας, δηλαδή την αποδόμηση της οικογενειακής ζωής, τη μετάβαση από τον οικογενειακό πυρήνα των δύο γονέων και τις οικογενειακές αξίες του γάμου σε πιο εξατομικευμένες δομές. Η αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών εγγράφεται, λοιπόν, στη συνολική μεταβολή των αναπαραστάσεων και των πρακτικών όσον αφορά την οικογενειακή ζωή, τις αλλαγές στους ρόλους των δυο φύλων τον μετασχηματισμό του εξωτερικού κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος και την αύξηση των γυναικών-μητέρων με εξωοικιακή επαγγελματική απασχόληση.

Αναμφισβητά με την επικράτηση των "νέων μορφών οικογένειας" δημιουργούνται νέες ανάγκες για παροχή υπηρεσιών πρόνοιας και στήριξης των οικογενειών, στα οποία η πολιτεία θα πρέπει να ανταποκριθεί.

Ας σημειωθεί ότι η επικράτηση του όρου "μονογονεϊκή οικογένεια" (ΜΓΟ) για τον προσδιορισμό των μικρών οικογενειών που υπάρχει ένας μόνον γονέας είχε δύο συνέπειες. Από τη μια μεριά ανέθελε στον "αποστιγματισμό" των διαφορετικών οικογενειακών καταστάσεων και την αλλαγή της κοινωνικής αντιμετώπισης των μετασχηματισμών της δομής της οικογένειας. Από την άλλη, υπογραμμίζει τις οικονομικές και άλλες δυσκολίες που συνδέονται με το γεγονός ότι ένας μόνο γονέας έχει επιφορτιστεί την αποκλειστική υπευθυνότητα της ανατροφής των παιδιών του.

I. Δημογραφικά και κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα

Οι μεταβολές ως προς τους τρόπους συγκρότησης της οικογένειας δεν περιορίζονται στη μείωση των γάμων, την αύξηση των διαζυγίων και τη μείωση του μέσου μεγέθους της οικογένειας αλλά αφορούν και τις νέες μορφές συντροφικότητας και διαβίωσης: την συμβίωση χωρίς γάμο, τα μονομελή νοικοκυριά, τις μονογονεϊκές οικογένειες, τις οικογένειες σε ανασύνθεση κλπ. Η γαμπιότητα, (γάμοι ανά 1000 κατοίκους) το ποσοστό των γάμων, από τη δεκαετία του 60 παρουσιάζει πτωτική τάση σ' όλα τα κράτη - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Στην Ελλάδα το 1965 παρατηρείται ο υψηλότερος συντελεστής (9,4%), ενώ το 1998, το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 6,1%, ενώ η μέση τιμή για όλες τις χώρες της Ε.Ε ήταν ακόμη πιο χαμηλή (5,1%). Στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 60, λιγότερο από πέντε γάμους στους 100 κατέληγαν σε διαζύγιο. Κατά την δεκαετία του 90 αριθμός των γάμων που καταλήγουν σε διαζύγιο φτάνει το 18%.

Όσον αφορά τις αναπαραγωγικές συμπεριφορές, σημαντική μείωση της γονιμότητας παρατηρείται σ' όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες μετά τη δεκαετία του 60 και οι ρυθμοί ανανέωσης των γενεών πέφτουν πολύ χαμηλά. Στην Ελλάδα, το 1998 ο μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα αναπαραγωγικής ηλικίας αντιστοιχούσε μόλις στο 1,30 παιδιά, ενώ το 1960 ο αντίστοιχος δείκτης ήταν σχεδόν διπλάσιος (2,30). Αντίθετα, οι εκτός γάμου γεννήσεις αν και αυξάνονται σημαντικά, τα ποσοστά των γεννήσεων εκτός γάμου κυμαίνονται σε χαμηλότερα επίπεδα συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες (το 1998 αντιστοιχούσαν στο 3,8% περίπου του συνόλου των γεννήσεων), γεγονός που αντικατοπτρίζεται, όπως θα δούμε στη συνέχεια, στην μικρότερη παρουσία νέων μορφών οικογένειας και μόνων μητέρων συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες.

Μια άλλη σημαντική εξέλιξη που διαφοροποίησε σε μεγάλο βαθμό την οικογενειακή ζωή, είναι και η γυναικεία επαγγελματική απασχόληση. Η γυναικεία εξωοικιακή απασχόληση έχει γενικά αυξηθεί κατά την τελευταία δεκαετία και στη χώρα μας. Σήμερα, πολλές παντρεμένες γυναίκες με μικρά παιδιά εργάζονται, ενώ η πλειοψηφία των οικονομικά ενεργών γυναικών εργάζονται με πλήρη απασχόληση (Πίνακας 1).

Έτος	Ελλάδα							
	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59
1985	49.1	52.7	50.7	50.9	47.8	44.6	40.1	30.2
1990	54.0	60.2	58.5	57.1	49.9	45.4	37.8	28.5
1995	51.9	63.4	61.9	60.2	55.8	46.0	39.0	28.9
1996	53.6	64.5	63.6	63.2	58.1	49.0	39.5	29.8
1997	52.9	66.0	63.8	64.5	59.7	49.8	39.2	30.7

Πηγή: Eurostat, Labour Force Survey (1985-1997)

Πίνακας 1. Συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό ανάλογα με την ηλικία στην Ελλάδα, 1985-1997

II. Η Μονογονεϊκή οικογένεια (ΜΓΟ)

A. Σύγχρονες τάσεις και εξελίξεις

Θα αναφερθούμε τώρα στις τάσεις που επικρατούν ως προς τον αριθμό των οικογενειών με παρουσία ενός μόνον γονέα στη χώρα μας, ενώ στη συνέχεια θα εξετάσουμε τα προβλήματα που συνεπάγεται η μονογονεϊκότητα.

Αναφορικά με τον αριθμό των ΜΓΟ είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι η ποικιλία των στοιχείων των εθνικών πηγών και οι διαφορετικοί ορισμοί που χρησιμοποιούνται στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) για την μέτρηση των νοικοκυριών με παρουσία ενός μόνον γονέα (κυρίως όσον αφορά την ηλικία των παιδιών) δεν μας επιτρέπουν να έχουμε μια σαφή εικόνα για την αριθμητική τους διάσταση. Επίσης, είναι δύσκολο να επισημανθούν οι μόνιμοι γονείς που ζουν σε άλλα νοικοκυριά.

Πίνακας 2. Σύνθεση των ιδιωτικών νοικοκυριών στην Ελλάδα, 1991*

	%	1.000
Παρουσία Ξυγάρια: χωρίς παιδιά	23,7	761
χωρίς άλλα συνοικούντα μέλη	84,5	646
με άλλα συνοικούντα μέλη	15,5	115
Παρουσία Ξυγάρια: με παιδιά	49,1	1.573
χωρίς άλλα συνοικούντα μέλη	85,1	1.339
με άλλα συνοικούντα μέλη	14,9	223
Μόνοι μπότερες	4,8	155
χωρίς άλλα συνοικούντα μέλη	84,9	132
με άλλα συνοικούντα μέλη	15,1	23
Μόνοι πατέρες	1,2	38
χωρίς άλλα συνοικούντα μέλη	78,4	30
με άλλα συνοικούντα μέλη	21,6	8
Μονομλή νοικοκυριά	21,2	679
Μόνος άνδρας	27,4	186
μόνη γυναίκα	49,5	335
Σύνολο ιδιωτικών νοικοκυριών	100,0	3.205

*Πηγή: ΣΣΥΕ. Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού 1991. Αδημοσίευτα δεδομένα.
*20% επίσημα κενά δεδομένα

Στην απογραφή του πληθυσμού του 1991 για πρώτη φορά συγκεντρώθηκαν δεδομένα για τη μορφή των νοικοκυριών. Δυστυχώς δεν υπάρχουν νεώτερα δεδομένα. Με βάση αυτά τα δεδομένα λοιπόν, οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα ανέρχονται στις 160.000 περίπου και αποτελούν το 6% του συνόλου των οικογενειών της χώρας. Οι μόνες μπότερες αποτελούσαν το 4,8% και οι μόνιμοι πατέρες μόλις το 1,2%. Οι περισσότεροι από τους μόνους γονείς ήταν αρχηγοί νοικοκυριού ενώ 15% περίπου από αυτούς συνοικούσαν στο πλαίσιο άλλων νοικοκυριών (Πίνακας 2).

B. Προβλήματα της μονογονεϊκής οικογένειας

Η αυξημένη παρουσία των περιθωριοποιημένων ατόμων έχει αποδοθεί επίσης και στις μεταβολές που παρατηρούνται στον θεσμό της οικογένειας, με την εξασθένηση της συνοχής και των οικογενειακών δεσμών, και την επικράτηση καινούργιων αξιών και αντιλήψεων. Στο βαθμό, όμως, που κάποιες νέες καταστάσεις και κάποιες επιλογές είναι ρόλοι καινούργιοι που ξεφεύγουν από τα κυρίαρχα πρότυπα εξηγούν μια αδυναμία των συστημάτων να παρέχει υπηρεσίες που βελτιώνουν και φραγμούς στην πρόσβαση.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Για τις οικογένειες με ένα μόνον γονέα και ανήλικα παιδιά τόσο το περιεχόμενο των προβλημάτων όσο και τα στερεότυπα που ανατακλούν είναι εντελώς διαφορετικά σε σχέση με τις υπόλοιπες οικογένειες.

Τα μονογονεϊκά νοικοκυριά βρίσκονται συνήθως στις χαμηλότερες εισοδηματικές κλίμακες σε σχέση με τα υπόλοιπα. Ακόμη, είναι λιγότερο ενσωματωμένα στον κοινωνικό και πολιτισμικό περίγυρο. Οι μόνες μητέρες αντιμετωπίζουν εξάλλου μια σειρά από προβλήματα που έχουν σχέση με τα ζητήματα υγείας και φροντίδας και φύλαξης των παιδιών και την επαγγελματική τους απασχόληση. Η έλλειψη ωστόσο συστηματικών ερευνών στη χώρα μας δεν μας επιτρέπει να έχουμε σαφή εικόνα, για τα προβλήματα τους.

Δεδομένα για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν καταγράφονται σε διάφορες εκθέσεις για τις μόνες μητέρες στις χώρες της ΕΕ. Έτσι, μέσα από την ανάλυση δευτερογενών δεδομένων φάνηκε ότι αν και οι μόνες μητέρες εργάζονται σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι οι παντρεμένες ή συμβιούσες μητέρες, εντούτοις είναι πιο συχνά άνεργες συγκριτικά με τις υπόλοιπες γυναίκες με παιδιά (Πίνακας 3).

Πίνακας 3. Εργασιακή κατάσταση των μόνων μητέρων στην Ελλάδα, 1994*, 1996** (%)

	Μόνες μητέρες "συναικούσες" 1994	Μόνες μητέρες/ αρχηγοί νοικοκυριών 1994	Παντρεμένες/ συμβιούσες μητέρες 1994	Μόνες μητέρες 1996
Ελλάδα				
ργάζεται	47.2	58.7	38.5	47.0
Άνεργη	19.9	11.2	13.0	16.0
Μη ενέργη	32.9	30.0	48.5	37.0

Πηγή: *Ruspini (1998), **Martin, Vion, (2001).

Ο κίνδυνος της φτώχειας ανάμεσα στα μονογονεϊκά νοικοκυριά είναι υψηλότερος. Υπολογίστηκε λοιπόν, ότι το ποσοστό νοικοκυριών σε κατάσταση φτώχειας (που ορίζεται σαν το 50% του μέσου εισοδήματος, συμπεριλαμβανομένων και των επιδομάτων που προβλέπονται) στις χώρες της ΕΕ ήταν, κατά μέσο όρο, δυο φορές μεγαλύτερο απ' ό,τι το αντίστοιχο των νοικοκυριών με δυο γονείς και παιδιά κάτω των 18 χρόνων, ενώ τα υψηλότερα ποσοστά συναντώνται στο Ην. Βασίλειο. Στην Ελλάδα τα ποσοστά κυμαίνονται σε μια ενδιάμεση κατάσταση και όπως και αλλού, είναι υψηλότερα ανάμεσα στις μόνες μητέρες που είναι "αρχηγοί νοικοκυριού" (18%) και "μόνες συναικούσες" μητέρες (16.3%), ενώ μόνον 5.8% από τις μητέρες που είναι παντρεμένες ή συμβιούσες εμπίπτουν σ' αυτή την κατηγορία (Ruspini, 1998).

Επίσης σύμφωνα με τα δεδομένα πιο πρόσφατης μελέτης μια ΜΓΟ στις τέσσερις (25%) βρίσκεται σε κατάσταση φτώχειας. Για παράδειγμα στο Ηνωμένο Βασίλειο μια στις τρεις ΜΓΟ βρίσκεται κάτω από το μέσο όρο της φτώχειας. Σε χώρες όπου πολλοί μόνον γονείς συγκατοικούν στο πλαίσιο άλλου νοικοκυριού (όπως π.χ. η Πορτογαλία, η Ελλάδα) το ποσοστό των φτωχών οικογενειών μειώνεται. Οποσδήποτε, τα δεδομένα αυτά διαφοροποιούνται όχι μόνον σε σχέση με τη χώρα αλλά και το είδος των δεδομένων και τη μεθοδολογία υπολογισμού (Martin, Vion, 2001).

Οι κύριες πηγές εισοδήματος των μόνων μητέρων διαφοροποιούνται σημαντικά σε σχέση με τις άλλες δύο κατηγορίες μητέρων. Στην χώρα μας η κατηγορία των επιδομάτων καταλαμβάνει πολύ μικρό ποσοστό του συνολικού εισοδήματος και οι κύριες πηγές εισοδήματος για τις μόνες μητέρες είναι **οι μισθοί και οι συντάξεις**.

Αν και δεν υπάρχει συστηματική καταγραφή των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν, μια κατ' αρχήν καταγραφή μας επιτρέπει να αναφέρουμε τα εξής:

- Χαμηλό οικογενειακό εισόδημα λόγω των αυξημένων οικογενειακών υποχρεώσεων
- Προβλήματα υγείας και φροντίδας και φύλαξης των παιδιών
- Έλλειψη ενημέρωσης και πληροφόρησης σε σχέση με το σύστημα πρόνοιας
- Έλλειψη ενημέρωσης και πληροφόρησης σε σχέση με την αγορά εργασίας
- Μικωμένες επαγγελματικές δεξιότητες και πείρα
- Άδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας
- Υψηλό ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας
- Εμπλοκή σε άτυπες μορφές εργασίας
- Προβλήματα στην εναρμόνιση οικογένειας και εργασίας

Η βελτίωση του επιπέδου φτώχειας σημαίνει αφενός βελτίωση των υλικών συνθηκών διαβίωσης και αφετέρου ενίσχυση της κοινωνικής συμμετοχής. Αυτή η κοινωνική πολιτική νέου τύπου με συνδυασμένες ενέργειες και με την εμπλοκή πολλών φορέων αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για καύτη ευκαιριών για την εξασφάλιση στις μόνες μητέρες του δικαιώματος στην εργασία. Πρέπει να γίνει προσπάθεια να απαλειφθούν τα αίτια που συντελούν στην περιθωριοποίηση της πληθυσμιακής αυτής ομάδας και να δοθεί έμφαση στην αντιμετώπιση των πολυδιάστατων αναγκών των μόνων μητέρων.

III. Μονογονεϊκή οικογένεια και Δίκαιο: Βασικοί νόμοι

I. Οικογενειακό δίκαιο

Στη δεκαετία του 80 ψηφίστηκε στην Ελλάδα το νέο Οικογενειακό δίκαιο, νόμος 1329/83, που επέφερε βαθιά τομή στις σχέσεις των συζύγων, των γονέων και των παιδιών τους. Με τον νέο νόμο καταργείται κάθε δυσμενής διάκριση σε βάρος των παιδιών που γεννιούνται εκτός γάμου και προβλέπεται η πλήρης εξομοίωση με τα παιδιά που γεννιούνται από γάμο. Η νέα φιλοσοφία ανακλύεται στο νέο δίκαιο ποικιλότητα:

Α) Η παλιά αρνητικά φορτισμένη ορολογία ("γνήσια"-εξώγαμα τέκνα") καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε με την περισσότερο ουδέτερη ("τέκνα γεννημένα σε γάμο" "τέκνα γεννημένα χωρίς γάμο των γονέων τους"). Με το νέο νόμο ρυθμίζονται όλα τα θέματα που αφορούν τα τέκνα τόσο τα γεννημένα από γάμο όσο και τα γεννημένα χωρίς γάμο. Το κέντρο βάρους για την αποκατάσταση της σχέσης του εκτός γάμου γεννημένου τέκνου με τον φυσικό πατέρα του μετατοπίστηκε στο στοίχειό της "αναγνώρισης" (εκούσιας ή δικαστικής με την συντέλεση της οποίας επέρεται η πλήρης εξομοίωση του τέκνου με τέκνο γεννημένο σε γάμο.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Β) Για την εκούσια αναγνώριση ενός τέκνου γεννημένου χωρίς γάμο των γονέων, όπως ρυθμίζεται στα άρθρα 1475 επ. ΑΚ απαιτείται και η σύμπραξη της μητέρας του τέκνου. Η συναίνεση της μητέρας απαιτείται πάντοτε είτε η αναγνώριση γίνεται από τον φυσικό πατέρα είτε γίνεται από τον παππού και την γιαγιά της πατρικής γραμμής και ανεξάρτητα από τον τύπο της αναγνώρισης. Η καινοτομία της συναίνεσης της μητέρας του τέκνου επιβαλλόταν στα πλαίσια της ισότητας των δυο φύλων.

Γ) Σε περίπτωση εκούσιας η δικαστικής αναγνώρισης το τέκνον αποκτά, ως προς όλα, θέση τέκνου γεννημένου από γάμο απέναντι και στους δυο γονείς του και τους συγγενείς τους (ολοκλήρωση κοινωνικής ταυτότητας, πλήρες κληρονομικό δικαίωμα, αξίωση διατροφής κλπ.).

2. Συνταξιοδοτικά δικαιώματα και ασφάλιση

Προβλέπονται νομοθετικές ρυθμίσεις για την συνταξιοδότηση των μόνων μητέρων

Α. Ρυθμίσεις για τους ασφαλισμένους του Δημοσίου

1. Προϋποθέσεις σύνταξης για / χήρες / άγαμες με άγαμα παιδιά

(Πηγή: Κώδικας Πολιτικών και Στρατιωτικών συντάξεων).

Η χήρα του υπαλλήλου δικαιούται σύνταξη αν ο σύζυγος της είχε αποκτήσει δικαίωμα σε σύνταξη ή πέθανε στην υπηρεσία μετά τη συμπλήρωση πενταετούς πραγματικής συντάξιμης υπηρεσίας, ή αν ο γάμος έχει τελεσθεί δύο τουλάχιστον πλήρη έτη πριν από το θάνατο του.

Τα παιδιά του υπαλλήλου ή του συνταξιούχου που πέθανε έχοντας τις παραπάνω προϋποθέσεις, είτε αυτά γεννήθηκαν σε γάμο των γονέων τους είτε νομιμοποιήθηκαν, είτε είναι θετά, είτε αναγνωρίστηκαν, είτε γεννήθηκαν χωρίς γάμο των γονέων τους, τα κορίτσια αν είναι άγαμα και τα αγόρια μέχρι τη συμπλήρωση του 18 έτους της ηλικίας τους λαμβάνουν σύνταξη. Τα άγαμα αγόρια εφόσον είναι ανίκανα για εργασία κατά ποσοστό 50% και άνω, συνεχίζουν να συνταξιοδοτούνται και μετά το 18ο έτος της ηλικίας τους.

- Αν η ανικανότητα των ενήλικων αγοριών επέλθει μετά το θάνατο του υπαλλήλου ή του συνταξιούχου το ανίκανο αγόρι δικαιούται σύνταξη.

- Τα άγαμα τέκνα που φοιτούν σε ανώτερες ή ανώτατες σχολές της χώρας ή σε ισότιμες με αυτές του εξωτερικού ή σε δημόσια ΙΕΚ της χώρας δικαιούνται σύνταξη μέχρι να τελειώσουν τις σπουδές τους και πάντως όχι πέρα του 24ου έτους της ηλικίας τους.

- Η σύνταξη της χήρας με ένα ή δύο τέκνα συνίσταται στα 7/10 της σύνταξης του συζύγου. Αν υπάρχουν περισσότερα από δύο τέκνα προστίθεται 1/10 για κάθε τέκνο μέχρι τη συμπλήρωση 10/10 που είναι ολόκληρη η σύνταξη του συζύγου (άρθρο 9, παρ. 1 Ν.Δ.3768/57 και άρθρο 1, παρ.11 Ν.2592/98/Κώδικας πολιτικών και στρατιωτικών συντάξεων).

2. Δικαίωμα σε σύνταξη για διαζευγμένες (με ή χωρίς παιδιά)

Η διαζευγμένη θυγατέρα (με ή χωρίς παιδιά)

Σύμφωνα με το άρθρο 9 (Ν. 1654/1986, ΦΕΚ 177) η διαζευγμένη θυγατέρα (με ή χωρίς παιδιά) υπαλλήλων και συνταξιούχων ΝΠΔΔ, δημοσίων υπαλλήλων και σιδηροδρομικών υπαλλήλων δικαιούται σύνταξη εφόσον συντρέχουν αθροιστικά οι εξής προϋποθέσεις:

α) Ο γάμος να λύθηκε με κοινή υπαιτιότητα του συζύγου ή από λόγο που δεν αφορά αποκλειστικά το πρόσωπο της ή με συναινετικό διαζύγιο ή να συντρέχει περίπτωση βίαιης διακοπής λόγω θανάτου του συζύγου.

β) Να μην έχει μηνιαίο εισόδημα από το Δημόσιο ή το Δημόσιο Τομέα μεγαλύτερο από το κατώτατο όριο σύνταξης του Δημοσίου, όπως αυτό ισχύει κάθε φορά.

γ) Το φορολογητέο εισόδημα από οποιαδήποτε άλλη πηγή να μην είναι μεγαλύτερο από το κατώτατο όριο σύνταξης του Δημοσίου.

δ) Να μη παίρνει άλλη σύνταξη και να μην έχει ασφαλιστεί για σύνταξη σε οποιοδήποτε ασφαλιστικό οργανισμό κύριας σύνταξης.

3. Εργοζόμενες μητέρες πολιτικοί υπάλληλοι- προϋποθέσεις συνταξιοδότησης

Για μητέρες πολιτικούς υπαλλήλους που έχουν προσληφθεί μέχρι τη 31η Δεκεμβρίου 1982 και είναι χήρες ή διαζευγμένες με άγαμα παιδιά ή άγαμες μητέρες με άγαμα παιδιά υπάρχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

- Συμπλήρωση 15ετούς πλήρους πραγματικής συντάξιμης υπηρεσίας μέχρι 1η Ιανουαρίου 1992.

Για όσες συμπληρώνουν την δεκαπενταετία μετά, προστίθεται ένα εξάμηνο για κάθε ημερολογιακό έτος και μέχρι τη συμπλήρωση 17 ετών και έξι μηνών πλήρους πραγματικής συντάξιμης υπηρεσίας.

- Για γυναίκες εργοζόμενες μητέρες υπαλλήλους που έχουν από τρία τουλάχιστον παιδιά και πάνω καθώς και για άνδρες υπαλλήλους, οι οποίοι έχουν από τρία τουλάχιστον παιδιά και πάνω και είναι χήροι ή διαζευγμένοι εφόσον οι τελευταίοι με δικαστική απόφαση έχουν την επιμέλεια των ανήλικων τέκνων, αρκεί εικοσαετής πλήρης πραγματική συντάξιμη υπηρεσία ανεξάρτητα από το χρόνο πρόσληψής τους

(Πηγή: Κώδικας πολιτικών και στρατιωτικών συντάξεων, Αθήνα 2000σελ. 5, άρθρο 1 παρ3 Ν. 1576/91).

Β. Συνταξιοδότηση μελών οικογένειας (χήρες και τέκνα) στον Ιδιωτικό τομέα

Το άρθρο 62 του νόμου 2676/99 προβλέπει σύνταξη χρείας με βασικές προϋποθέσεις, ο γάμος να είναι έγκυρος και η διάρκεια του να είναι περισσότερο από 2 χρόνια. Επίσης ο δικαιούχος πρέπει να έχει συμπληρώσει το τεσσαρακοστό έτος της ηλικίας. Στη περίπτωση που ο δικαιούχος εργαζόταν μπορεί να λαμβάνει το 50% του ποσού της σύνταξης.

Γ. Ρυθμίσεις για τους μετά τη 1.1.1993 ασφαλισμένους του Ι.Κ.Α. και άλλων Ειδικών Ταμείων Κύριας Ασφάλισης Μισθωτών.

Με βάση το νέο νόμο Μεταρρύθμιση Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης, (Ν. 3029/11.7.2002, ΦΕΚ 160 Α') ρυθμίζονται ζητήματα σχετικά με τον υπολογισμό των συντάξεων και την συνταξιοδότηση των μισθωτών (ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ και τα Ειδικά Ταμεία μισθωτών). Το ποσό της σύνταξης των μελών οικογένειας σε περίπτωση θανάτου του δικαιούχου, όπως ορίζεται από το άρθρο 27 του κ. 2084/1992 (ΦΕΚ165 Α') υπολογίζεται επί του ποσού της βασικής σύνταξης που λάμβανε ο θανών συνταξιούχος σε ποσοστό 80% το οποίο ορίζεται:

Γ. για τον επώνυμο σύζυγο 50% της βασικής σύνταξης

Δ. για κάθε παιδί (άγαμο και ανήλικο) 25% της βασικής σύνταξης.

Ε. η καταβολή της σύνταξης παρατείνεται μέχρι του 24ου έτους της ηλικίας η καταβολή της σύνταξης στα παιδιά εφόσον αυτά φοιτούν σε ανώτερες ή ανώτατες αναγνωρισμένες σχολές του επιτετρακτού ή του εξηπετρακού και σύμφωνα με τις καταστατικές διατάξεις κάθε ασφαλιστικού οργανισμού.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΙΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Αν πρόκειται για παιδί ορφανό και από τους δυο γονείς το παραπάνω ποσό τριπλασιάζεται. Εκτός αν δικαιούται σύνταξη και από τους δυο γονείς.

Το συνολικό πόσο της σύνταξης λόγω θανάτου δε μπορεί να είναι κατώτερο από 80% του κατώτατου ορίου σύνταξης λόγω γήρατος ή ανώτερο από 100% του ως άνω ποσού.

2. Συμπλήρωση χρόνου σύνταξης εργαζόμενων μητέρων στον ιδιωτικό τομέα

Με βάση το άρθρο 4 "Χρηματοδότηση Ι.Κ.Α.- Ε.Τ.Α.Μ. και λοιπές διατάξεις" του Νέου Νόμου οι γυναίκες εργαζόμενες που ασφαλιζονται στο Ι.Κ.Α. από 1.1.2003 και εφεξής μπορούν να συμπληρώσουν τον οριζόμενο κατά περίπτωση χρόνο ασφάλισης για θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος στο αντίστοιχο προς το χρόνο ασφάλισης πλήρες όριο ηλικίας με αναγνώριση πλασματικού χρόνου:

1. ενός έτους για το πρώτο παιδί
2. ενός και μισού για το δεύτερο
3. δύο ετών για το τρίτο.

Γ. Δικαίωμα παροχών ασθένειας ανασφάλιστου διαζευγμένου συζύγου

Για το Δημόσιο ή άλλο ασφαλιστικό οργανισμό αρμοδιότητας του Υπουργείου Κοινωνικών Ασφαλίσεων.

Σύμφωνα με το άρθρο 9 (ν. 1469/84) ο ανασφάλιστος διαζευγμένος σύζυγος (άνδρας ή γυναίκα) μπορεί να διατηρεί το δικαίωμα παροχών ασθένειας στο Δημόσιο ή στον ασφαλιστικό οργανισμό αρμοδιότητας του Υπουργείου Κοινωνικών Ασφαλίσεων υπό τις εξής προϋποθέσεις:

- α) ο γάμος να λύθηκε μετά τη συμπλήρωση του 35 έτους της ηλικίας
- β) να μην καλύπτεται άμεσα ή έμμεσα από το δημόσιο ή άλλο ασφαλιστικό φορέα.
- γ) για τη διατήρηση του δικαιώματος των παροχών ασθένειας η ενδιαφερόμενη υποχρεούται να καταβάλει τις εισφορές για το κλάδο ασθένειας του φορέα που υπάγεται.

Δ. Προστασία της μητρότητας

Η Οδηγία 76/207/ΕΟΚ που άρχισε να ισχύει για την Ελλάδα από την 1/1/1981 απαγορεύει τις έμμεσες και άμεσες διακρίσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών σε ό,τι αφορά την πρόσβαση στην απασχόληση, στον επαγγελματικό προσανατολισμό, στις προαγωγές, στις συνθήκες εργασίας και στην απόλυση.

Ο Ν. 1414/84 απαγορεύει τις διακρίσεις ως προς τη πρόσβαση στην απασχόληση και στην επαγγελματική κατάρτιση και τις προϋποθέσεις της απόλυσης. Επίσης στο άρθρο 3 απαγορεύει την άρνηση πρόσληψης γυναίκας λόγω εγκυμοσύνης. Με τον Ν.1483/84 απαγορεύεται η απόλυση.

ΙV. Κοινωνικές παροχές και βοηθήματα προς την μονογονεϊκή οικογένεια -

1. Κοινωνική πολιτική που εφαρμόζει το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας

Το κοινωνικό κράτος στη χώρα μας χαρακτηρίζεται από σχετική υπανάπτυξη και παρουσιάζει πολλές ιδιομορφίες. Η ρίζα του προβλήματος, όπως επισημαίνεται σε σχετικές μελέτες, έγκειται στο αποσπασματικό και δημογραφικά μεροληπτικό χαρακτήρα της κοινωνικής προστασίας, στη χαμηλή αποδοτικότητα των υπηρεσιών, στην έντονα πελατειακή νοοτροπία, στη θεσμική ευνοιοκρατία και στην ανισομερή κατανομή των βαρών. Ένα άλλο διακριτικό γνώρισμα σχετίζεται με την έντονη παρουσία της οικογένειας και του εκτεταμένου δικτύου αλληλεγγύης στα θέματα

κοινωνικής προστασίας που δρουν συμπληρωματικά προς το κράτος. Όπως έχει υποστηριχτεί, η περιορισμένη ανάπτυξη γενικότερα του Κράτους Πρόνοιας μεταπολεμικά, συνετέλεσε στην διατήρηση και ενίσχυση της θέσης της οικογένειας και της εμπλοκής της στην καθημερινή ζωή αλλά και στις περιορισμένες παροχές κοινωνικής προστασίας και φροντίδας προς τα μέλη της οικογένειας (Rhodes, 1997, Ferrera, 1999, Ματσαγγάνης, 1999, Μαράτου-Αλιπράντη, 2002). Μέσα από τις γενικές ρυθμίσεις, λοιπόν, τρεις βασικά άξονες δράσης για την στήριξη της ΜΓΟ διακρίνονται: α) Στα μέτρα που απευθύνονται σε μόνες μητέρες προκειμένου να ξεπεράσουν έκτακτες κρίσεις,

β) Σε εισοδηματικές ενισχύσεις που έχουν θεσπιστεί για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Το κυριότερο μοντέλο που εφαρμόζεται είναι αυτό του ελέγχου του εισοδήματος που δίδει προτεραιότητα σε κατηγορίες πληθυσμού με οξυμένα οικονομικά προβλήματα.

γ) Σε βοηθήματα-επιδόματα που αφορούν τους εργαζόμενους γονείς.

• **Επιδόματα - Βοηθήματα**

Στα πλαίσια των εισοδηματικών ενισχύσεων έχει θεσπιστεί επίδομα-βοήθημα προνοιακού χαρακτήρα που προορίζεται για την οικονομική στήριξη συγκεκριμένων ομάδων με αυξημένες δαπάνες ανατροφής των παιδιών. Με βάση τον Ν.4051/60 "περί ενισχύσεως απροστάτευτων παιδιών" δίδονται χρηματικές παροχές σε απροστάτευτα παιδιά, που ως τέτοια θεωρούνται ορφανά και από τους δύο γονείς, όσα έχουν μείνει χωρίς πατρική προστασία. (ο πατέρας είναι στη φυλακή, στρατιώτης, κλπ.) καθώς και παιδιά που γεννιούνται εκτός γάμου (άγαμη μητέρα). Όταν αφορά τις προϋποθέσεις χορήγησης του επιδόματος-βοηθήματος αυτού, έχει επιλεγεί η εφαρμογή της προνοιακής τεχνικής που προβλέπει τον έλεγχο του εισοδήματος, ενώ δεν προδικάζεται μηχανισμός τακτικής αναπροσαρμογής του ποσού αυτού. Συγκεκριμένα, με βάση το άρθρο 1 του Π.Δ. 148/1997, τα παιδιά μέχρι ηλικίας 16 χρόνων άγαμων μητέρων που διαβιούν με τον γονέα τους ή με συγγενείς επιδοτούνται με 44 Euro το μήνα για κάθε παιδί. Το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα όσων επιδοτούνται δεν θα πρέπει να υπερβαίνει το ποσό των 294 Euro το μήνα για οικογένεια τριών μελών και αυξάνεται για κάθε επιπλέον μέλος κατά 24 Euro (32.000 παιδιά επιδοτούνται σήμερα σε όλη τη χώρα και 18.000 οικογένειες εκ των οποίων οι 3.332 είναι μονογονεϊκές).

• **Εγγραφή παιδιών σε δημόσιους παιδικούς σταθμούς**

Με βάση τον Κανονισμό Λειτουργίας των Νομικών Προσώπων, Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών (Π28/2827/1997, Άρθρο 7) τα παιδιά που είναι ορφανά από δύο ή ένα γονέα, τα παιδιά των άγαμων μητέρων, των διαζευγμένων ή των σε διάσταση γονέων εγγράφονται κατά προτεραιότητα στους Κρατικούς Παιδικούς Σταθμούς, καθώς επίσης και στους σταθμούς του ΠΕΚΠΑ, του ΕΟΠ, του Ιδρύματος Βρεφονηπιακών Σταθμών, Αθηνών, Λάρισας και Θεσσαλονίκης.

• **Χρηματικός πακετός λόγω μητρότητας ανασφάλιστη μητέρα εργαζόμενη**

Με το πρόγραμμα αυτό (ΦΕΚ 769/Β/1983) καταβάλλονται χρηματικές παροχές λόγω μητρότητας στις εργαζόμενες μητέρες, που δεν δύνανται να αξιώσουν αυτές από άλλο ασφαλιστικό φορέα ή είναι ανασφάλιστες για το χρονικό διάστημα 6 εβδομάδων πριν και μετά τον τοκετό. Το ποσό έχει καθοριστεί στις 440 Euro (220 Euro πριν από τον τοκετό και 220 Euro μετά τον τοκετό). Ο αριθμός των μητέρων που επιδοτούνται σε όλη τη χώρα ανέρχεται στις 1.200 άτομα.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

• Ψυχολογική στήριξη

Στις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις της χώρας λειτουργούν οι Δ/νσεις και τα Τμήματα Πρόνοιας όπου μέσω των Κοινωνικών Υπηρεσιών παρέχεται ψυχολογική στήριξη και βοήθεια στην άγαμη μητέρα.

• Επίδομα που χορηγούνται από τον ΟΓΑ

Επίδομα τρίτου παιδιού (Ν. 1829/90 και Ν. 2459/97)

Το μηνιαίο επίδομα 131 Euro χορηγείται στη μητέρα που έχει ή αποκτά τρίτο παιδί και της καταβάλλεται μέχρι τη συμπλήρωση του δέκατου έτους της ηλικίας του παιδιού, εφόσον το ετήσιο (οικογενειακό εισόδημα) των δικαιούχων δεν υπερβαίνει το ποσό των 23.480 Euro.

Σε περίπτωση τέκνου που αποκτήθηκε χωρίς νόμιμο γάμο, η μητέρα πρέπει να έχει την ελληνική υπηκοότητα ή την υπηκοότητα κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) ή να είναι Ελληνίδα το γένος.

ΕΘΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ - ΕΟΚΦ

Στα πλαίσια του "Εθνικού Οργανισμού Κοινωνικής Φροντίδας" ΕΟΚΦ που συστάθηκε με τον Νόμο 2646/98 (Υπουργείο Υγείας Πρόνοιας) και προήλθε από τη συγχώνευση των τριών φορέων (ΠΙΚΠΑ, ΕΟΠ, και το Κέντρο Βρεφών "Η ΜΗΤΕΡΑ") οι εποπτευόμενοι προνοιακοί φορείς σχεδιάζουν και υλοποιούν προγράμματα, ως επί το πλείστον σε τομείς δραστηριότητας οικογένειας και παιδιού. Ο νόμος αυτός έχει βασικό του μέλημα να στηρίζει την οικογένεια μέσω προγραμμάτων πρόληψης και αποκατάστασης.

Παροχές - Υπηρεσίες ΕΟΚΦ-ΠΙΚΠΑ (Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Αντιλήψεως και Πρόνοιας)

Υπηρεσίες του ΠΙΚΠΑ λειτουργούν σε όλες σχεδόν τις περιοχές της Ελλάδας. Υπάρχουν 50 περιφερειακά παραρτήματα με δραστηριότητες και προγράμματα που έχουν σχέση: α) με την παροχή πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας και περίθαλψης (παιδικά ιατρεία, οδοντιατρεία, συμβουλευτικοί σταθμοί για βρέφη, για εγκύους-επίτοκους, προγράμματα εμβολιασμού του παιδικού πληθυσμού κλπ.

Οι υπηρεσίες παρέχονται από:

- Τα Ιατροκοινωνικά Κέντρα των Παραρτημάτων (ΙΑΚ).
- Τα κέντρα φιλοξενίας και φύλαξης βρεφών και νηπίων (Βρεφονηπιακοί σταθμοί)
- Τους Παιδικούς Σταθμούς
- Τις Παιδικές εξοχές
- Τις Εστίες σίτισης απόρων παιδιών

Επίδομα σε μόνες μητέρες

Με τις ίδιες προϋποθέσεις που δίδεται από τις Δ/νσεις Πρόνοιας του Υπ. Υγείας και Πρόνοιας, ο ΕΟΚΦ-ΠΙΚΠΑ χορηγεί επίδομα στις ΜΓΟ που ανέρχεται σε 106 Euro για ένα παιδί και 147 Euro για δυο ή περισσότερα παιδιά.

Εξειδικευμένες μονάδες ΕΟΚΦ-ΕΟΠ (Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας)

Οι εξειδικευμένες μονάδες του ΕΟΠ παρέχουν μια σειρά από υπηρεσίες στήριξης της οικογένειας και των παιδιών. Ο τομέας στήριξης της οικογένειας περιλαμβάνει υπηρεσίες και προγράμματα που αφορούν τόσο οικογένειες με προβλήματα καθημερινότητας όσο και οικογένειες κοινωνικά ευάλωτες και οικογένειες σε κρίση.

Το **Κέντρο Φροντίδας Οικογένειας (ΚΕΦΟ)** αποτελούν μονάδες σε υποβαθμισμένες περιοχές της χώρας που αναπτύσσουν δραστηριότητες προληπτικού και κυρίως συμβουλευτικού χαρακτήρα, ενώ προσαρμόζουν τις δραστηριότητές τους ανάλογα με τις εκάστοτε διαμορφούμενες ανάγκες.

Οι **Συμβουλευτικές Υπηρεσίες Οικογένειας** είναι υπηρεσίες στελεχωμένες με ειδικευμένους επιστήμονες για τη συστηματική και διεπιστημονική αντιμετώπιση οικογενειών με σοβαρά και σύνθετα ψυχοκοινωνικά προβλήματα.

Η **Κοινωνική Βοήθεια-197**: Γραμμή άμεσης κοινωνικής και ψυχολογικής υποστήριξης.

Ο τομέας παιδικής προστασίας περιλαμβάνει επίσης:

Τις **Βασιλοθελίες** (Ιδρύματα κλειστής περίθαλψης) όπου παρέχεται προστασία σε παιδιά ηλικίας 3-18 ετών, τα οποία προέρχονται από οικογένειες με έντονα προβλήματα και καθίσταται η παραμονή τους σ' αυτές δύσκολη, αδύνατη ή επιβλαβής.

Παρενός Κέντρου Βρεφών "Η ΜΗΤΕΡΑ"

Το Κέντρο Βρεφών "Η ΜΗΤΕΡΑ" είναι κρατικός οργανισμός και έχει ως βασικό έργο την προστασία της μόνης μητέρας και του παιδιού με την προσφορά εξειδικευμένων και εξατομικευμένων υπηρεσιών. Οι υπηρεσίες που προσφέρει παρέχονται δωρεάν. Συγκεκριμένα προσφέρει τα εξής:

A. Πληρωματική προστασία των άγαμων μητέρων και των παιδιών τους καθώς και των απρωτέκτων, κακοποιημένων και παραμελημένων παιδιών.

- Πληρωματική προστασία παιδιών ηλικίας 0-4 χρόνων που στερούνται το οικογενειακό περιβάλλον ή χρειάζεται να απομακρυνθούν από τους γονείς προσωρινά ή μόνιμα (δυνατότητα φιλοξενίας 100 περίπου παιδιών).
- Παρέμβαση μητέρων για τη φιλοξενία 18 εγκύων και λεχώνων. Παρακολούθηση κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και δωρεάν τοκετός σε δημόσιο μαιευτήριο.

B. Τμήμα Ψυθιαστών όπου δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην προετοιμασία των θετών γονέων και στην ενίσχυση θετών οικογενειών. Υιοθεσίες των προστατευόμενων παιδιών και τοποθέτηση παιδιών σε ανάδοχες οικογένειες.

C. Συμβουλευτικές / υποστηρικτικές και νομικές υπηρεσίες στις μόνες μητέρες.

ΡΑΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

2. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ του ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ

Το επιχειρησιακό πρόγραμμα του Υπουργείου Εργασίας Ε.Π. "Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας" (Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης) ωφελούμενοι του προγράμματος ήταν οι άνεργοι ή οι εργαζόμενοι με επισφαλή απασχόληση διαφόρων κατηγοριών. Μια από τις ομάδες στόχου είναι οι "Αρχηγοί Μονογονεϊκών Οικογενειών".

Επίσης το άρθρο 7 της νέας Συλλογικής Σύμβασης 2002/2003 προβλέπει επιπλέον άδεια έξι ημερών με αποδοχές πέραν της κανονικής, κάθε χρόνο για εργαζόμενες χήρες και άγαμες μπότερες, ενώ χορηγείται επιπλέον άδεια οκτώ ημερών πέραν της κανονικής σε όσες μπότερες (χήρες και άγαμες) έχουν από τρία παιδιά και πάνω.

ΟΑΕΔ-προγράμματα νέων ελεύθερων επαγγελματιών

Στα προγράμματα του ΟΑΕΔ, στο σύστημα αξιολόγησης για τη υπαγωγή στο πρόγραμμα των επικορηγήσεων για τη δημιουργία μικρής επιχείρησης, στο σύστημα μοριοδότησης προτεραιότητες αποτελούν: το φύλο, η ηλικία, τα οικογενειακά χαρακτηριστικά, το εισόδημα κλπ.

Γονικές άδειες

Άδεια μητρότητας (τοκετού & λοχείας) 17 εβδομάδες.

Άδεια θηλασμού: 30 μήνες από τη λήξη της άδειας τοκετού, οι μπότερες δικαιούνται είτε να προσέρχονται αργότερα, είτε να αποχωρούν νωρίτερα από την εργασία τους κατά μία ώρα κάθε μέρα. Ο εργοδότης δεν έχει δικαίωμα να αρνηθεί τη χορήγηση ή να περικόψει τις αποδοχές. Το δικαίωμα αυτό το έχουν και οι θετοί γονείς.

Γονική άδεια ανατροφής 3,5 μηνών, άνευ αποδοχών μέχρι το παιδί να φτάσει τα 3,5 χρόνια. Ο άγαμος, χήρας ή διαζευγμένο γονέας εφόσον έχει την επιμέλεια του τέκνου του, δικαιούται 6 μήνες γονικής άδειας ανατροφής.

Άδεια απουσίας για ασθένεια: Σε περίπτωση ασθένειας των παιδιών ή άλλων μελών της οικογένειας, προβλέπεται άδεια (άνευ αποδοχών) μέχρι 6 εργάσιμες ημέρες το χρόνο. Σε περίπτωση ασθένειας παιδιών η άδεια αυτή καθορίζεται σε 12 εργάσιμες ημέρες κατ' έτος εφόσον ο/η εργαζόμενος/η έχει περισσότερα από τρία παιδιά.

Άδεια απουσίας για επίσκεψη του σχολείου των παιδιών: Άδεια με αποδοχές για παρακολούθηση της σχολικής επίδοσης των παιδιών στη στοιχειώδη ή μέση εκπαίδευση μέχρι 4 ημέρες το χρόνο.

ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ

Γενική Γραμματεία Ισότητας - Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.)

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας συμμετέχει με άλλους αρμόδιους φορείς στο σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων και Κοινοτικών Πρωτοβουλιών που απευθύνονται σε άνεργες και εργαζόμενες γυναίκες και αφορούν ολοκληρωμένες παρεμβάσεις Κατάρτισης- Πληροφόρησης- Επαγγελματικού Προσανατολισμού-Υποστήριξης και Επιδότησης της Απασχόλησης.

Τα Συμβουλευτικά Κέντρα που λειτουργούν στα πλαίσια του ΚΕΘΙ (Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας), ΝΠΙΔ που εποπτεύεται από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας), σε 5 μεγάλες πόλεις της χώρας (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Βόλος, Ηράκλειο) απευθύνονται και σε γυναίκες αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών και παρέχουν:

- Υποστηρικτικές υπηρεσίες προς τις γυναίκες, όπως:
Συμβουλευτική και Πληροφόρηση σε θέματα νομικά, σε θέματα απασχόλησης και επιχειρηματικότητας καθώς και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης με στόχο την κοινωνική τους ένταξη.
- Εκπόνηση ερευνών και μελετών με στόχο την αποτύπωση των αναγκών των γυναικών

Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ)

Το ΑΣΕΠ είναι ανεξάρτητη Αρχή, ουστάθηκε με το Ν. 2190/1994 και έχει ως αρμοδιότητα την επιλογή προσωπικού στο δημόσιο τομέα. Με βάση τον υπ' αριθμ. 2527/1997 Νόμο σχετικά με την "Τροποποίηση και συμπλήρωση διατάξεων του Ν. 2190/1994" προβλέπονται κάποιες νέες ρυθμίσεις για την πλήρωση θέσεων στο Δημόσιο των κατηγοριών ΠΕ και ΤΕ. Δίδεται λοιπόν προτεραιότητα σε υποψήφιους προς πρόσληψη "γονείς" που βαρύνονται βάσει δικαστικής αποφάσεως ή συμβολαιογραφικής πράξεως με τη διατροφή των ανήλικων τέκνων. Η φράση λοιπόν του ν. 2190/1994 "άγαμη ή χήρα ή διαζευγμένη ή σε διάσταση μητέρα" αντικαθίσταται στο νέο νόμο με "γονέας που βαρύνεται βάσει δικαστικής ή συμβολαιογραφικής πράξεως με τη διατροφή των ανήλικων τέκνων".

4. ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η Εκκλησία έχει αναλάβει σημαντικό έργο για τις μητέρες και στο πλαίσιο του ΚΕΣΟ (Κέντρο Στήριξης Οικογένειας) δημιούργησε ειδική υπηρεσία στήριξης των άγαμων και κακοποιημένων μητέρων.

Η "Στέγη Μητέρας" λειτουργεί στην Κυψέλη με ευθύνη της Αρχιεπισκοπής Αθηνών. Έχει δυνατότητα φιλοξενίας 30-40 μητέρων με τα παιδιά τους. Η διάρκεια παραμονής κάθε περιστατικού στη στέγη είναι τρεις μήνες, ενώ κατά περίπτωση μπορεί να παραταθεί μέχρι δώδεκα. Κατά τη διάρκεια της παραμονής παρέχονται στις φιλοξενούμενες και τα παιδιά τους εκτός από διαμονή και διατροφή, ιατροφαρμακευτική φροντίδα, κοινωνική και ψυχολογική στήριξη, ενώ γίνεται προσπάθεια για ομαλή ένταξη των μητέρων και επαγγελματική αποκατάσταση.

5. ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση υλοποίησε πληθώρα προγραμμάτων κατάρτισης και ένταξης στην αγορά εργασίας σε ευπαθείς ομάδες στα πλαίσια των προγραμμάτων του Υπουργείου Εργασίας για την "Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας" (Β' Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης). Μια από τις ομάδες στόχου ήταν και οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα μπορούσε να παίζει καθοριστικό ρόλο με την ανάπτυξη καινοτόμων πρωτοβουλιών και να συμβάλει στην αναδιάρθρωση των υπαρχόντων θεσμών προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες. Αλλά ακόμη οι παρεμβάσεις της είναι περιορισμένες.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ:

- Δεδομένου ότι οι ΜΓΟ (μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μια πραγματικότητα, η οποία στατιστικά γίνεται ολοένα και πιο ορατή, θα πρέπει να σχεδιαστούν μακροπρόθεσμα προγράμματα δράσης και μηχανισμοί ενσωμάτωσης για την στήριξη της ΜΓΟ.
- Όπως διαπιστώνεται, στο πλαίσιο κοινωνικής πολιτικής για την οικογένεια από την Πολιτεία, υπάρχουν παροχές και ρυθμίσεις για την προστασία της άγαμης-μόνης μητέρας και προβλέπονται επιδόματα από τις Δ/νσεις Πρόνοιας και το ΠΙΚΠΑ.
- Οι μόνοι γονείς και ειδικότερα οι άγαμες μητέρες έχουν προτεραιότητα ως προς την επιλογή των παιδιών τους στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, και μέσω των εποπτευόμενων φορέων του Υπουργείου Υγείας (ΠΙΚΠΑ, ΕΟΠ και Κέντρο Βρεφών "Η ΜΗΤΕΡΑ") τους παρέχονται κάποιες υπηρεσίες σε θέματα πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας των ιδίων και των παιδιών τους. Προβλέπονται επίσης από διάφορους φορείς του δημόσιου τομέα προγράμματα ψυχολογικής στήριξης.
- Παράλληλα, το Υπουργείο Εργασίας, η Γενική Γραμματεία Ισότητας, το Κέντρο Έρευνας για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), η Εκκλησία της Ελλάδος και η Τοπική Αυτοδιοίκηση στα προγράμματα που εφαρμόζουν και υλοποιούν, δίδουν προτεραιότητα στα θέματα των μόνων μητέρων και έχουν αναπτύξει ποικίλες πρωτοβουλίες προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες τους.
- Δίδεται Σύνταξη σε χήρες και στα τέκνα τους σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που έχουν θεσπιστεί.
- Ο ανασφάλιστος διαζευγμένος σύζυγος μπορεί να διατηρεί το δικαίωμα παροχών ασθενείας στο Δημόσιο ή στον ασφαλιστικό οργανισμό αρμοδιότητας του Υπουργείου Κοινωνικών Ασφαλίσεων κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις.
- Για την στήριξη της ΜΚΟ θα πρέπει να προσδιοριστούν επακριβώς οι ανάγκες και τα προβλήματά τους. Κάτι πάντως που θα πρέπει να διαπερνά όλες τις πολιτικές και δράσεις για τη μονογονεϊκή οικογένεια είναι η ευελιξία και η ποικιλία των μέτρων.
- Ο επαναπροσανατολισμός, η επανεξέταση αλλά και η αναθεώρηση όπου απαιτείται, των ισχυουσών πολιτικών και η προσαρμογή τους σύμφωνα με τα νέα δεδομένα αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για τη βελτίωση της ευημερίας και του επιπέδου ζωής των μονογονεϊκών οικογενειών και την αντιμετώπιση των νέων, αυξημένων αναγκών τους.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ & ΤΗΛΕΦΩΝΑ:

- ΕΟΚΦ - ΠΙΚΠΑ, Κεντρική Υπηρεσία, Τσόχα 5, Αμπελόκηποι, τηλ.: 210 6427856- 59
- ΕΟΚΦ - Κέντρο Βρεφών "Η ΜΗΤΕΡΑ", Δημοκρατίας 65, Ίλιον-Αττικής, Τ.Κ. 13122,
Τηλ.: 210 2627155, 210 2611181.

- Υπουργείο Εσωτερικών Διεύθυνση Διοίκησης και Αποκέντρωσης:

Βασ. Σοφίας 15, Τηλ.: 210 33 93 335 - 40

- Γενική Γραμματεία Ισότητας: Δραγατσανίου 8, Πλ. Κλαυθμώνος, Αθήνα Τ.Κ. 10559,
Τηλ.: 210 3315291-6, 210 3315343-6, Φαξ: 210 3315276

- ΚΕΒΙ (Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας) Μουσαίου 2, Πλάκα, Τ.Κ. 105 55 Αθήνα,
Τηλ.: 210 3311685-7, Φαξ: 210 3311779.

- ΚΕΒΙ: Κέντρα Πληροφόρησης και Συμβουλευτικής Γυναικών

ΑΘΗΝΑ: Κοπνικαρέας 19Α, Τ.Κ. 105 56, Τηλ.: 210 32 12 690, 32 18 044.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Συγγρού 30, Τ.Κ. 546 30, Τηλ.: 2310 517 959, 523 511.

ΠΑΤΡΑ: Κανακάρη 101Β, Τ.Κ. 262 21, Τηλ.: 2610 620 059.

ΗΡΑΚΛΕΙΟ: 1866 αρ. 105, Τ.Κ. 71 201, Τηλ.: 2810 341 387, 343 778.

ΒΟΛΟΣ: Αναλήψεως 170, Τ.Κ. 382 21, Τηλ.: 24210 78 218 - 9.

- Υπουργείο Εργασίας & Κοινωνικών Ασφαλίσεων - Τμήμα Ισότητας των Φύλων:

Περραιφών 40, Τ.Κ. 101 82 Αθήνα, Τηλ.: 210 52 95 182

- Σημειωματ. του Πολίτη: Χατζηγιάννη Μέξη 5, Τ.Κ. 115 28 Αθήνα, Τηλ.: 210 72 89 640

- Πίνακας Σημειοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ): Πατισίων 69 & Αιγιάλεως,

Τηλ. 104 93 Αθήνα, Τηλ.: 210 88 34 611- 16

- ΑΔΕΔΕ: Φώλια 2, Τ.Κ. 105 57 Αθήνα, Τηλ.: 210 32 27 962

- ΟΑΕΔ (Γραμμή Εργασίας Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού), Δ/νση Ασφάλισης,

Τηλ. 210 9989000.

- Διεύθυνση Επιθεώρησης Εργασίας: Σταδίου 29, Τ.Κ. 101 10 Αθήνα, Τηλ.: 210 37020320-2

- ΟΓΚ, Πατισίων 30, Αθήνα 101 70, τηλ. 210 3607011.

- Κοινωνικό Κέντρο Αθηνών - "Στέγη Μητέρας: Κέντρο Υποδοχής και Ενημέρωσης",

αδελφ. Ακαδημίας 95, Αθήνα (Τηλ. 210 3811274)

- Κοινωνικός Αποδοκιμαστές (για επιδόματα Υπ. Υγείας Πρόνοιας),

Αθήνα 2, και Κοινωνικής Πρόνοιας, Φειδιππίδου 31 και Μικαλακοπούλου Αθήνα,

Τηλ. 210 7710265, 210 7710211.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΪΩΝ

Ισπανία

Alicia Oliver
Red Europea de Mujeres Periodistas

Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας των Μ.Γ.Ο. περιλαμβάνει πολλές διαφορετικές περιπτώσεις, όπως αυτή μιας ανήλικης μητέρας που μένει με το παιδί της στο πατρικό της σπίτι, μιας διαζευγμένης μητέρας που εργάζεται ως καθαρίστρια προκειμένου να αναθρέψει τα μικρά παιδιά της, ή μιας γυναίκας πτυχιούχου πανεπιστημίου που έχει επιλέξει να μεγαλώσει μόνη το παιδί της. Επίσης αμφιβολία, σε γενικές γραμμές, οι μητέρες - αρχηγοί Μ.Γ.Ο. έχουν ένα κοινό γνώρισμα: ζουν σε ιδιαίτερα αβέβαιες συνθήκες στις οποίες οι φτώχεια και ο κοινω-νικός αποκλεισμός διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Συνεπώς, συμμετέχουν στη δια-μόρφωση του φαινομένου γνωστού ως ο "φεμινισμός της φτώχειας", όπως απεικονίζεται στον ακόλουθο πίνακα (Single Parenthood and Social Exclusion in Spain 2000)

Τύπος Νοικοκυριού	Μέσο Εισόδημα (1)	Σχετικό Εισόδημα σε % (2)	Βαθμός Φτώχειας σε %
Σύνολο Νοικοκυριών	106.126	100	14.4
Νοικοκυριά με 2 γονείς (παιδιά κάτω των 16 ετών)	94.297	88.83	19.4
Σύνολο Μ.Γ. νοικοκυριών (παιδιά κάτω των 16 ετών)	89.187	84.04	32.4
Νοικοκυριά με γονέα μόνο (α-πατέρα)	140.097	132	13.7
Νοικοκυριά με γονέα μόνο (η-μητέρα)	85.945	80.98	33.6

Source: Survey on Family Budgets - EPF (1991)

(1) Μέσο ετήσιο κατακεφαλικό εισόδημα

(2) Μέσο οικογενειακό εισόδημα x100 / μέσο εισόδημα του συνόλου των νοικοκυριών

(3) Φτωχά νοικοκυριά αναλογικά του συνόλου Poor households as a proportion of the total (απόλυτα 50% του μέσου εισοδήματος)

Από τα παραπάνω στοιχεία, μπορεί να διαπιστωθεί ότι τα μονογονεϊκά νοικοκυριά με αρχηγούς μητέρες έχουν το χαμηλότερο εισόδημα, σε αντίθεση με τα μονογονεϊκά νοικοκυριά που έχουν αρχηγούς πατέρες.

Από τα στοιχεία του πίνακα επίσης προκύπτει ότι τα Μ.Γ. Νοικοκυριά, γενικά, δεν έχουν υψηλό επίπεδο κοινωνικού αποκλεισμού, αν και αυτό είναι κύριο χαρακτηριστικό των Μ.Γ. Νοικοκυριών με αρχηγούς γυναίκες. Για αυτά τα νοικοκυριά το ποσοστό φτώχειας φτάνει υψηλά, στο 33,6% (σχετικά με το 13,7% των Μ.Γ. νοικοκυριών με άνδρες αρχηγούς, το οποίο είναι και χαμηλότερο από το ποσοστό των οικο-γενειών με δύο γονείς (19,4%). Συνεπώς, στην Ισπανία, ένα στα τρία νοικοκυριά με αρχηγούς γυναίκες διαβιεί κάτω από τα όρια της φτώχειας.

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζεται η κατάσταση των Μ.Γ.Ο. της Ισπανίας σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες (Μελέτη: "Single-parenthood and social exclusion in Spain", 2000).

Από τα παραπάνω στοιχεία φαίνεται ότι το ποσοστό φτώχεια των Μ.Γ.Ο. σε χώρες όπως η Βελγική, η Δανία ή η Σουηδία είναι χαμηλότερο από αυτό των υπολοίπων χωρών - Γερμανίας, Ολλανδίας και Ηνωμένου Βασιλείου- που έχουν ποσοστό ίσο ή υψηλότερο του ποσοστού της Ισπανίας.

Επίσης, είναι προφανές ότι οι οικονομικές δυσκολίες αποτελούν το κυριότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα Μ.Γ. Νοικοκυριά με αρχηγούς μητέρες.

Βαθμός Φτώχειας των Ευρωπαϊκών Μονογονεϊκών Νοικοκυριών

Από τα παρακάτω στοιχεία φαίνεται ότι το ποσοστό φτώχεια των Μ.Γ.Ο. σε χώρες όπως η Φινλανδία, η Δανία ή η Σουηδία είναι χαμηλότερο από αυτό των υπολοίπων χωρών - Γερμανίας, Ολλανδίας και Ηνωμένου Βασιλείου- που έχουν ποσοστό ίσο ή υψηλότερο του ποσοστού της Ισπανίας.

Επίσης, είναι προφανές ότι οι οικονομικές δυσκολίες αποτελούν το κυριότερο πρό-βλημα που αντιμετωπίζουν τα Μ.Γ. Νοικοκυριά με αρχηγούς μητέρες.

	Σύνολο Νοικοκυριών	Μ.Γ. Νοικοκυριά	Σχετικός βαθμός φτώχειας (1)
Γερμανία	17.5	34.2	1.95
Βέλγιο	7.1	9.4	1.32
Δανία	8.2	6.5	0.79
Ισπανία	16.0	27.7	1.73
Φινλανδία	9.6	6.3	0.66
Ολλανδία	9.3	27.4	2.95
Ην. Βασίλειο	23.0	51.8	2.25
Σουηδία	9.1	2.6	0.29

Πηγή: Ditch, J.H. and Bradshaw, J (1995)

(1) Σχετικός Βαθμός φτώχειας: Ποσοστό φτωχών Μ.Γ. νοικοκυριών / σύνολο φτωχών νοικοκυριών

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑ

Ουσιαστικά, σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες υπάρχουν διαφόρων ειδών οικονομικές ενισχύσεις που βοηθούν τη συνθήκη αβέβαιη κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι Μ.Γ.Ο. Εντούτοις, στην Ισπανία δεν υπάρχει πρακτικά ούτε ειδική ούτε αποτελεσματική υποστήριξη αυτών των οικογενειών.

Εν απουσία ειδικής επιδότησης για τους μόνους γονείς, υπάρχουν δύο τύποι βοηθημάτων:

- βοηθήματα παιδιών
- συμπληρωματικά επιδόματα ή στήριξη εισοδήματος

Βοηθήματα παιδιών: Δίνονται μόνο σε οικογένειες που αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Το ποσό του βοηθήματος ανέρχεται στα 24.85 ευρώ (4.185 πεσέτες) το μήνα για κάθε παιδί και χορηγείται κάθε εξάμηνο. Το ποσό είναι ιδιαίτερα χαμηλό για να καλύψει τις βασικές ανάγκες κάθε παιδιού.

Συμπληρωματικό επίδομα ή στήριξη εισοδήματος: Σύμφωνα με το Συμβούλιο Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων (1997), οι Μ.Γ.Ο. αποτελούν μία από τις ομάδες που είναι συχνά αποδέκτες αυτού του τύπου βοηθήματος. Πρόκειται για ένα βοήθημα πρόσκαιρο και ασύμβατο συγκριτικά με τα άλλα βοηθήματα. Εξαρτάται από παράγοντες όπως η προηγούμενη διαμονή και γενικά είναι εξαιρετικά χαμηλά (μικρή οικονομική ενίσχυση).

Μόνο στις συντάξεις χήρων και ορφανών δεν συναντάται το έλλειμμα προστασίας που αντιμετωπίζουν οι Μ.Γ.Ο.

Μετά την ένταξη της Ισπανίας στην Ε.Ε., παρατηρείται μία βελτίωση στα οφέλη που προκύπτουν από μία σειρά ειδικών βοηθημάτων για την προώθηση των μητέρων Μ.Γ.Ο. στην απασχόληση.

Εξοπλισμός των ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών, ειδικά προγράμματα όπως το "NOW", το "Integra" και άλλα, λιγότερο εξειδικευμένα προγράμματα που απευθύνονται σε ομάδες με ειδικές δυσκολίες στην συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας.

ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Είδος υποστήριξης	Ευρωπαϊκές χώρες που την εφαρμόζουν	Ισπανία
Οικονομική βοήθεια των μόνων γονέων	Αυστρία, Δανία, Γαλλία, Ιρλανδία, Ισλανδία, Ιταλία, Νορβηγία, Πορτογαλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ελβετία	Όχι
Βετιμήματα ορφανών παιδιών / κήρων	Όλες	Εξαρτάται από την περίπτωση: 20% για τα ορφανά, 45% για τις κήρες
Σпеκική οικονομική βοήθεια	Όλες	Ναι, αλλά δύσκολα να επτευχθεί από το σύστημα κοινωνικών παροχών
Βετιμήματα Παιδιών	Όλες	Ναι, 24.85 ευρώ (4035 πtas) για οικογένειες με ελάχιστο εισόδημα
Βετιμές για τη φροντίδα των παιδιών	Γερμανία, Αυστρία, Γαλλία, Νορβηγία, Σουηδία	Όχι
Οικονομικά κινήματα οι περιπτώσεις μητρικών βετιμήσεων στα παιδιά	Γερμανία, Βέλγιο, Δανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Φινλανδία, Νορβηγία, Σουηδία, Ελβετία	Όχι
Οικονομικές για την αγορά εργασίας	Γερμανία, Αυστρία, Βέλγιο, Δανία, Γαλλία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Ην. Βασίλειο, Νορβηγία	Όχι
Υποστηρίξεις στην πρόθεση σε υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών	Γερμανία, Αυστρία, Δανία, Φινλανδία, Γαλλία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Πορτογαλία, Ην. Βασίλειο, Νορβηγία	Όχι

Πηγή: Συνοπτικά Κοινωνικά (1996). Single parenthod and social exclusion in Spain, 2000

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι ενώ σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες η βοήθεια προς τις Μ.Γ.Ο. είναι σημαντική, στην Ισπανία είναι καταφανής η απουσία της. Μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι αυτό συμβαίνει γιατί δεν υπάρχει σε μεγάλο βαθμό αυ-τός ο τύπος οικογένειας (Μ.Γ.Ο.) Στην πραγματικότητα, ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών που έχουν αρχηγό-μητέρα συνεχώς αυξάνει στην Ισπανία, χωρίς να υπάρχει αντίστοιχα αύξηση ή θέσπιση νέων βοηθημάτων ώστε να μετριαστεί η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός.

Από ευρωπαϊκά στοιχεία (Eurostat, 1996) φαίνεται ότι, για παράδειγμα στη Δανία ή στην Ιρλανδία το 1992 περισσότερο από το 3% του Α.Ε.Π. αφορά βοηθήματα της οικογένειας, σε αντίθεση με την Ισπανία και την Ελλάδα όπου έχουν το χαμηλότερο ποσοστό δαπανών για την οικογένεια - μόλις 0,2%. Ο τρέχων μέσος όρος στην Ευρώπη είναι 2,2%.

Πολιτικές και Αλλαγές στις Μ.Γ.Ο. της Ισπανίας

Αρκετές μελέτες υποστηρίζουν ότι η μονογονεϊκότητα δεν είναι ένα νέο κοινωνικό φαινόμενο στην Ισπανία. Μερικοί μάλιστα συγγραφείς υποστηρίζουν ότι παρουσιάζοταν με μεγαλύτερη συχνότητα κατά το παρελθόν, αν λάβουμε υπόψη τον υψηλό αριθμό γεννήσεων παιδιών εκτός γάμου, τους πρόωγους θανάτους των γονέων από ασθένειες, πολέμους ή φυσικές καταστροφές.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Στη σύγχρονη Ιστορία, μπορούμε να συναντήσουμε περιπτώσεις όπου άλλοι τύποι οικογένειας, εκτός της παραδοσιακής πυρηνικής οικογένειας με τους 2 γονείς και τα παιδιά, δεν έχουν για διάφορους λόγους γίνει γνωστοί.

Οι πολιτικές και ιδεολογικές αλλαγές που συνέβησαν στην Ισπανία μετά το θάνατο του Φράνκο, οδήγησαν στην αποκατάσταση της Δημοκρατίας και το 1978 στο Νέο Σύνταγμα αναγνωρίζεται η αρχή της ισότητας για όλους τους πολίτες. Κατά συνέπεια, όλες οι μορφές οικογένειας και σχέσεων είναι ισότιμες σε επίπεδο δικαιωμάτων.

Το 1981 ο νόμος περί διαζυγίων, νομιμοποιεί τους de facto χωρισμούς που υπήρξαν για χρόνια και φέρνει αλλαγή στην ισπανική κοινωνία. Από την έναρξη ισχύος του νόμου, παρατηρείται μία αύξηση των νόμιμων χωρισμών και διαζυγίων. Ενώ το 1990 υπήρξαν 59.463 υποθέσεις χωρισμού ή διαζυγίου, μέχρι το 1998 αυξήθηκαν σε 92.909 υποθέσεις, με μέση ετήσια αύξηση της τάξης του 5.81% (Single Parenthood and Social Exclusion in Spain, 2000).

Την περίοδο δικτατορίας του Φράνκο, η σεξουαλικότητα είχε συνδεθεί με το γάμο και την αναπαραγωγή. Τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της διεύρυνσης της κοινωνικής ανοχής, η σεξουαλικότητα αντιμετωπίζεται ως μία διαδικασία που ενισχύει την ψυχοσωματική και βιολογική ανάπτυξη του ατόμου, ανεξάρτητα από το είδος της σχέσης. Η γονεϊκότητα αντιμετωπίζεται με διαφορετικές αντιλήψεις και ο γάμος έπαψε να θεωρείται υποχρεωτικός προκειμένου κάποιος να αποκτήσει και να μεγαλώσει παιδιά. Σήμερα στην Ισπανία οι μπτέρες Μ.Γ.Ο. αποτελούν το 10% του συνόλου των γονέων.

Στατιστικά στοιχεία μονογονεϊκότητας

Τα στοιχεία που παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα έχουν στηριχθεί στην επίσημη απογραφή του 1991. Σύμφωνα με αυτά, οι Μ.Γ.Ο. αποτελούν το 8.6% του συνόλου των νοικοκυριών με παιδιά κάτω των 18 ετών, ποσοστό που ερμηνεύεται από την αύξηση των χωρισμών και διαζυγίων κατά την τελευταία δεκαετία.

Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat του 1998, παρουσιάστηκε αύξηση της μονογονεϊκότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι Μ.Γ.Ο. αυξήθηκαν από το 9% των οικογενειών με ανήλικο παιδί το 1983 σε 11% το 1989 και 14% το 1996 - αύξηση 58% αυτού του τύπου οικογένειας.

Χώρα	1989	1996
Γερμανία	12	13
Αυστρία	-	14
Βέλγιο	10	15
Δανία	31	-
Ισπανία	6	8
Φινλανδία	-	17
Γαλλία	11	15
Ελλάδα	5	7
Ιρλανδία	9	13
Ιταλία	7	11
Λουξεμβούργο	8	11
Ολλανδία	12	11
Πορτογαλία	10	12
Ην. Βασίλειο	15	23
Σύνολο	11	14

Αλλαγές στα ποσοστά των Μ.Γ.Ο. σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες (%)

Πηγή: Eurostat. Έρευνα στον εργαζόμενο πληθυσμό της Ε.Ε., 1989 και 1996

Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει ότι η μονογονεϊκότητα στην Ισπανία, όπως και στις υπόλοιπες Μεσογειακές χώρες, είναι στα χαμηλότερα επίπεδα της Ε.Ε. Ενώ το ποσοστό μονογονεϊκότητας στις χώρες της κεντρικής Ευρώπης είναι μεταξύ 11 και 15%, το ποσοστό στις χώρες της Βόρειας Ευρώπης είναι μεταξύ 15 και 30%.

Επίσης, έρευνα της Eurostat το 1998 καταδεικνύει τη ραγδαία αύξηση της μονογονεϊκότητας στο Ηνωμένο Βασίλειο, αύξηση από 15 σε 23%, σε αντίθεση με την περίπτωση της Ολλανδίας, όπου ο δείκτης έπεσε από 12% το 1989 σε 11% το 1996.

Στατιστικά στοιχεία Μ.Γ.Ο.

Μ.Γ.Ο. σύμφωνα με την επαγγελματική τους κατάσταση (σε χιλιάδες)

	Και τα 2 φύλα		Γυναίκες		Άνδρες	
	Σύνολο	%Γυναίκων	Σύνολο	%	Σύνολο	%
Σύνολο	274.1	88.43	242.4	100	31.6	100
Ενεργοί	214.8	87.52	188.0		26.8	
Απασχολούμενοι	181.4	86.16	156.3	64.48	25.1	79.43
Άνεργοι	33.4	94.91	31.7	13.08	1.7	5.38
Μη ενεργοί	59.3	91.74	54.4	22.44	4.9	15.51

Μ.Γ.Ο. σύμφωνα με τον αριθμό παιδιών (σε χιλιάδες)

	Και τα 2 φύλα		Γυναίκες		Άνδρες	
	Σύνολο	%Γυναίκων	Σύνολο	%	Σύνολο	%
Σύνολο	274.1	88.43	242.4	100.00	31.6	100.00
1 παιδί	181.0	87.07	157.6	65.02	23.4	74.05
2 παιδιά	75.5	90.99	68.7	28.34	6.8	21.52
3 παιδιά	14.2	92.96	13.2	5.45	1.0	3.16
4 παιδιά	1.7	88.24	1.5	0.62	0.2	0.63
5 παιδιά	1.7	82.35	1.4	0.58	0.3	0.95

Πηγή: Απογραφή, 1ο τρίμηνο 2001, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ισπανίας

Μ.Γ.Ο. σύμφωνα με την ηλικία (σε χιλιάδες)

	Και τα 2 φύλα		Γυναίκες		Άνδρες	
	Σύνολο	%Γυναίκων	Σύνολο	%	Σύνολο	%
Σύνολο	274.1	88.43	242.4	100.00	31.6	100.00
>45 ετών	167.4	93.67	156.8	64.69	10.6	33.54
45-59 ετών	102.3	81.52	83.4	34.41	18.9	59.81
60+ετών	4.3	53.49	2.3	0.95	2.0	6.33

Οι Γυναίκες στην αγορά εργασίας της Ισπανίας

Η ανεργία αποτελεί μία από της σημαντικότερες αιτίες αποκλεισμού και στην ισπανική κοινωνία. Η ανεργία στην Ισπανία πλήττει ιδιαίτερα τις γυναίκες, όπου παραδοσιακά αντιμετωπίζουν περιορισμούς στην πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας. Ο δείκτης ανεργίας στην Ισπανία είναι διπλάσιος από το δείκτη ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αν και το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στην εργασία έχει αυξηθεί, εξακολουθεί να παραμένει χαμηλότερο των ανδρών, παρά τις πολιτικές προσπάθειες.

Οι γυναίκες αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες στην αγορά εργασίας. Ο ρυθμός προαγωγής και αναβάθμισής τους στα διάφορα εργασιακά επίπεδα είναι αργός και μικρός αριθμός γυναικών προωθείται σε ηγετικές θέσεις και κέντρα λήψης αποφάσεων. Οι εργασίες που συνήθως απευθύνονται στις γυναίκες θεωρούνται λιγότερο ελκυστικές. Σε αρκετές περιπτώσεις οι γυναίκες αντιμετωπίζουν πρόβλημα με τις πολλές ευθύνες που έχουν, αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα υποχρεώσεις εργασιακές αλλά και οικογενειακές. Άλλες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες αφορούν τη μητρότητα, τη φροντίδα των παιδιών και άλλων εξαρτώμενων μελών και την άνιση αμοιβή για ίσες αξίας εργασία σε σχέση με τους άνδρες.

Σύμφωνα με την έρευνα "Γυναίκες της Καταλονίας" που πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Καταλονών Γυναικών και την καταλονική στατιστική υπηρεσία, από το 1996 μέχρι σήμερα, το καινό στις αμοιβές έχει ελαττωθεί σταδιακά, αν και οι γυναίκες εξακολουθούν να αμείβονται 30% λιγότερο από τους άνδρες που έχουν ίδια εργασία ή θέση.

Καλές πρακτικές για την επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών Πρόγραμμα "Clara", 2002

Το πρόγραμμα "Clara" αποτελεί μία κυβερνητική πρωτοβουλία, σχεδιασμένη ώστε να παρέχεται κοινωνική υποστήριξη και τοποθέτηση σε εργασία των γυναικών. Το πρόγραμμα υλοποιείται με τη συνεργασία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, σε συνεργασία με τον Οργανισμό Ίσων Ευκαιριών και τις τοπικές και αυτόνομες κυβερνήσεις.

Ο κύριος στόχος του προγράμματος είναι η βελτίωση της ποιότητας ζωής των γυναικών που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες στην ανεύρεση εργασίας και επιδιώκεται μέσα από την επαγγελματική τους κατάρτιση σε θέματα που αφορούν:

- Τη βελτίωση της αυτοεκτίμησής τους
- Την παροχή πρόσβασης σε πληροφορίες και αποτίμησης των επαγγελματικών προφίλ
- Την προετοιμασία των γυναικών για τις νέες απαιτήσεις της αγοράς εργασίας με τη συμμετοχή τους στην επαγγελματική κατάρτιση
- Τη Συμβουλευτική, την επιμόρφωση και την προώθηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας.

ΣΧΗΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Το πρόγραμμα "Clara" απευθύνεται σε γυναίκες που ανήκουν σε μία από τις ακόλουθες κατηγορίες:

- Θύματα βίας
- Αρχηγοί οικογενειών
- Άνω των 45 ετών χωρίς πτυχίο
- Άτομα με ειδικές ανάγκες
- Μετανάστριες
- Γυναίκες που ανήκουν σε μειονότητες
- Φυλακισμένες

Σίματα: το συγκεκριμένο πρόγραμμα εφαρμόζεται στις ακόλουθες περιοχές: Alicante, Almeria, Badajoz, La Coruna, Las Palmas de Gran Canaria, Melilla, Murcia, Santa Cruz de Tenerife, Sevilla, και Vc.

"Surt" - Asociacion de Mujeres por la Insercion Laboral

Πρόκειται για ένα άλλο θετικό παράδειγμα επαγγελματικής εκπαίδευσης για γυναίκες που απεικονίζονται με κοινωνικό αποκλεισμό στην Καταλονία. Το πρόγραμμα "Surt" υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Διεύθυνση Απασχόλησης, εργασιακών σχέσεων και κοινωνικών υποθέσεων).

Απευθύνεται σε τρεις κατηγορίες γυναικών:

- Γυναίκες αρχηγοί Μονογονεϊκών οικογενειών
- Μετανάστριες από χώρες που δεν ανήκουν στην Ε.Ε.
- Γυναίκες ROM

Οι στόχοι του είναι:

- Η αναγνώριση των παραγόντων κινδύνου που ευνοούν των αποκλεισμό των γυναικών που ανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες
- Η ανακάλυψη και η ενθάρρυνση της συνεργασίας και της αποτελεσματικής ενσωμάτωσης των διαδικασιών μεταξύ των κοινωνικών οργανισμών που δραστηριοποιούνται σε κοινά πεδία
- Η ανάπτυξη στρατηγικών στα πλαίσια της Ε.Ε. που προωθούν την κοινωνική ενσωμάτωση αυτών των γυναικών.

Πραγματοποιήθηκε προγραμμάτων που υποστηρίζουν τις Μονογονεϊκές οικογένειες κατά το έτος 2000

Σύμφωνα με τα στοιχεία που δόθηκαν στη δημοσιότητα από την ιστοσελίδα του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (Ιούνιος 2002), ο προϋπολογισμός για τα προγράμματα στήριξης των Μ.Γ.Ο. κατά το 2000 ανερχόταν στα 200 εκατομμύρια πεσέτες. Παράλληλα, οι αντίστοιχες κυβερνήσεις όφειλαν να αναλάβουν την ευθύνη της χρηματοδότησης τουλάχιστον του 50% του συνολικού κόστους των προγραμμάτων, συμπεριλαμβανομένου του ποσού συνεισφοράς των τοπικών διακριστικών αρχών.

Αυτού του είδους τα προγράμματα έχουν σχεδιαστεί για Μ.Γ.Ο. με παιδιά κάτω των 18 ετών που βρίσκονται σε δύσκολη κοινωνική κατάσταση. Στόχος τους είναι η υπο-στήριξη αυτών των οικογενειών σε σχέση με τις γονεϊκές τους υποχρεώσεις και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν σε κοινωνικό επίπεδο.

Τα προγράμματα υποστηρίζονται από τις τοπικές διαχειριστικές αρχές και επιλέγονται από κοινού με το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και τις διάφορες αυτόνομες κυβερνήσεις. Άλλα μέτρα που κρίνονται αναγκαία για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των Μ.Γ.Ο. είναι:

- Υποστήριξη για την πρόσβαση των γυναικών στην εκπαίδευση: φθηνότερες υπηρεσίες φύλαξης και φροντίδας παιδιών, δάνεια, προτεραιότητα στην πρόσβαση σε κέντρα ψυχαγωγίας, αθλητικές δραστηριότητες και κατασκηνώσεις, διευκόλυνση στην πρόσβαση σε δημόσιες πολιτιστικές υπηρεσίες.
- Πρόσβαση στη στέγαση: υποβοηθούμενη πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές στέγασης και προστασίας Μ.Γ.Ο., σε κέντρα ή προσωρινά καταλύματα για γυναίκες Μ.Γ.Ο.
- Υπηρεσίες: υπηρεσίες "πόρτα- πόρτα", ενίσχυση των δικτύων αυτοβοήθειας και των υπηρεσιών ψυχολογικής υποστήριξης.
- Κοινωνική εργασία: Οικονομική και κοινωνική βοήθεια σε περιπτώσεις χωρι-σμού ή θανάτου συζύγου. Απλούστευση των διοικητικών διαδικασιών και μείωση της γραφειοκρατίας. Βελτίωση των συντάξεων για χήρες, ορφανά και άλλα ζώντα μέλη της οικογένειας.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ:

Instituto de la Mujer, Condesa de Venadito, 34, 28027 Madrid

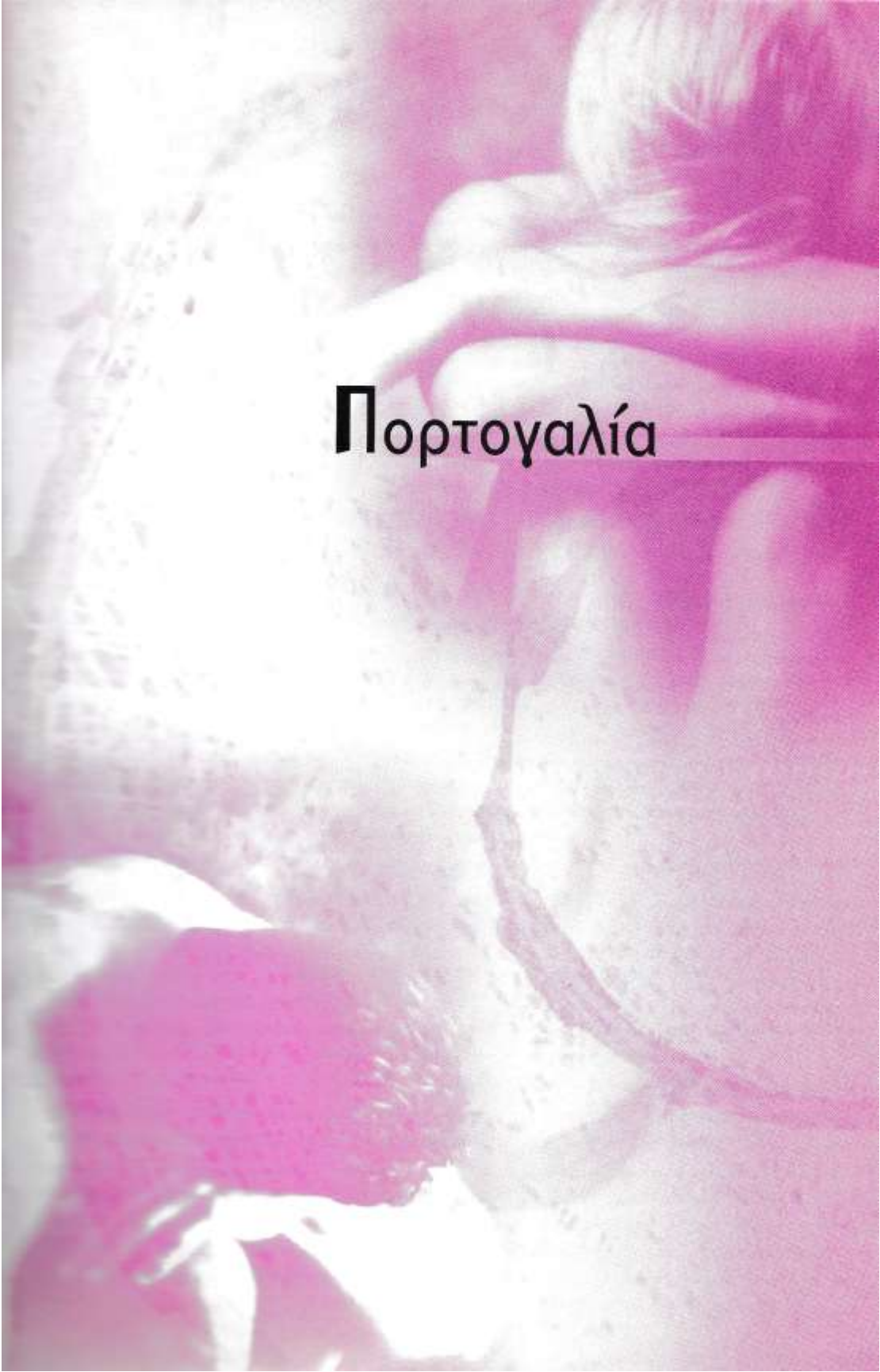
Institut Catala de la Dona, Viladomat, 319, entl., 08029 Barcelona

Secretaria de la Mujer de CC.OO. (Comisiones Obreras), <http://www.ccoo.es>

Secretaria de la Mujer de UGT. (Union General de Trabajadores), <http://www.ugt.es>

Asociacion Acana, Alberto Lista, 16,41003 Sevilla

Surt - Asociacion de Mujeres por la Insercion Laboral, lobbydc@terra.es

Πορτογαλία

1. Η Διαχρονική πορεία της μονογονεϊκότητας¹

Κατά το παρελθόν, ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών στην Πορτογαλία ήταν υψηλός, εξαιτίας παραγόντων που συνδέονταν με τον πρόωγο θάνατο ενός από τους δύο συζύγους, την απουσία ή τη μετανάστευσή του.

Τη δεκαετία του '70, η βελτίωση των συνθηκών ζωής, η αύξηση των επαγγελματικών ευκαιριών και ο επαναπατρισμός των μεταναστών οδήγησαν στη μείωση του αριθμού των μονογονεϊκών νοικοκυριών.

Τη δεκαετία του '80, ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών αυξάνει και πάλι, αυτή τη φορά εξαιτίας της αύξησης των διαζυγίων (κυρίως από το 1975 και μετά, όπου ρυθμίστηκαν οι περιπτώσεις διαζυγίων σε γάμους καθολικών).

2. Μερικά σημαντικά στοιχεία

Το 1999, από τα 3.363.410 οικογένειες που ζούσαν στην Πορτογαλία, οι 357.774 (το 10%) ήταν μονογονεϊκές οικογένειες. Επίσης, σε κάθε 100 γάμους υπήρχαν 26 διαζύγια. Οι χωρισμοί και τα διαζύγια αυξάνουν, κυρίως για άνδρες και γυναίκες μεταξύ 25 και 44 ετών, με υψηλή οικονομικής θέσης.

Στην Πορτογαλία αρχηγοί των μονογονεϊκών οικογενειών είναι κυρίως οι γυναίκες. Αυτό είναι σύνηθες, καθώς μετά από τη γέννηση ενός παιδιού εκτός γάμου, ένα χωρισμό ή διαζύγιο, η γυναίκα αναλαμβάνει την κηδεμονία του παιδιού. Το ποσοστό των ανδρών που παντρεύονται για δεύτερη φορά ή και παραπάνω, είναι υψηλότερο (9,3%) του αντίστοιχου ποσοστού των γυναικών (7,1%).

Επίσης, στην Πορτογαλία πολλές περιπτώσεις μονογονεϊκών οικογενειών αφορούν τη χρεία των συζύγων- άνδρες και γυναίκες άνω των 45 ετών με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Υπάρχει ένα υψηλό ποσοστό νεαρών μητέρων (1 στις 6 κάτω των 24 ετών) που ζουν με ένα ανήλικο παιδί. Τα διαζύγια είναι πιο συνήθη μεταξύ των ζευγαριών που έχουν ένα παιδί. Περίπου το 30% των μονογονεϊκών οικογενειών στην Πορτογαλία ζει με κάποιον συγγενή σε "μεγαλύτερες οικογένειες", γεγονός που είναι μάλλον σύνηθες στη Νότια Ευρώπη. Η συγκατοίκηση με άλλους συγγενείς είναι ίσως ο κυριώτερος τρόπος ενίσχυσης και υποστήριξης των μονογονεϊκών οικογενειών.

3. Rights of the one parent families in Portugal

Αν και στην Πορτογαλία δεν υπάρχει μια σφαιρική πολιτική που να απευθύνεται συγκεκριμένα στις μονογονεϊκές οικογένειες, υπάρχουν αρκετά υποστηρικτικά μέτρα για την οικογένεια γενικότερα.

ο Το Εγγυημένο Ελάχιστο Εισόδημα²

Οι μονογονεϊκές οικογένειες πλήττονται ιδιαίτερα από τη φτώχεια. Δικαίωμα αυτού του επιδόματος έχουν τα άτομα και οι οικογένειες που αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, καθώς και νεαροί γονείς που έχουν την κηδεμονία ανήλικων τέκνων και ανήλικες μητέρες. Το 19,6% των οικογενειών που επωφελούνται από αυτό το εισόδημα είναι μονογονεϊκές οικογένειες (18,5% αυτών με αρχηγούς γυναίκες και το 1,1% με αρχηγούς άνδρες).

ΟΜΙΛΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

• **Εθνικό Σχέδιο Ενσωμάτωσης (2001)**

Ένα από τα σημαντικότερα μέτρα αυτού του Σχεδίου αφορά την έντονη επίδιωξη της ανάπτυξης και διεύρυνσης της ικανότητας του εθνικού δικτύου να παρέχει υποστήριξη στις οικογένειες, στο ευρύτερο πλαίσιο του προγράμματος "ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΦΡΟΝΤΙΔΑ 2000". Το δίκτυο αναμένεται να επιταχυνθεί το 2006, ώστε να περιλαμβάνει 100.000 παιδιά.

• **Υποστήριξη - Ενίσχυση του Παιδιού³**

Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις όπου οι γονείς αποτυγχάνουν να παράσχουν στα παιδιά τους τροφή και άλλα αναγκαία αγαθά. Αυτές οι περιπτώσεις συνδέονται συνήθως με τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η οικογένεια. Τα αίτια αυτή της ανεπάρκειας είναι η ανεργία των γονέων ή η ασαφής θέση τους στην αγορά εργασίας, η ασθένεια, η εξάρτηση από τοξικές ουσίες, η φιλικότητα για παραπτώματα ή σοβαρότερες πράξεις, παράγοντες που καθιστούν πολλές φορές αδύνατη την ανάληψη ουσιαστικών γονεϊκών ευθυνών. Η παραμέληση συντήρησης των ανηλίκων θεωρείται αδίκημα και τιμωρείται από τον Ποινικό Κώδικα.

• **Ο Οικογενειακός Διαμεσολαβητής**

Στο πλαίσιο του Εθνικού Συμβουλίου για την Οικογένεια λειτουργεί Συμβούλιο Οικογενειακής Διαμεσολάβησης για τα ζευγάρια που βρίσκονται σε ρήξη και έχουν ανήλικα παιδιά. Η οικογενειακή διαμεσολάβηση υλοποιείται με τη συμβολή ενός εξειδικευμένου και έμπειρου επαγγελματία, που παρεμβαίνει - με τη σύμφωνη γνώμη και των δύο συντρόφων- προκειμένου να εξισορροπήσει τη σύγκρουση του ζευγαριού, να εκλογικεύσει την εχθρότητα και να μειώσει τις δυσκολίες που παρουσιάζονται στις περιπτώσεις διάλυσης της οικογένειας. Οι διαφορές του ζευγαριού δεν χρησιμοποιούνται ως ένα "όπλο" σύγκρουσης, αλλά ως "όπλο" διαπραγμάτευσης. Η οικογενειακή διαμεσολάβηση επιδιώκει να βρει τι είναι αυτό που ενώνει το ζευγάρι, τα κοινά ενδιαφέροντα. Προάγει τη συμφιλίωση προκειμένου να καταστεί δυνατή η διαπραγμάτευση, επικεντώντας στη συνεργασία και την επίτευξη φιλικού διακανονισμού προς όφελος όλων και κυρίως των παιδιών. Η Οικογενειακή διαμεσολάβηση κυρίως επιδιώκει να ευαισθητοποιήσει τους γονείς και να τους κάνει να συναισθανθούν την ανάγκη να διατηρήσουν το ρόλο τους ως γονείς.

• **Μηνιαία Επίδοματα**

- Επίδομα Μηνιαίων Γυναικών

Από το 1992 εφαρμόζεται η παροχή ενός άμεσου επίδοματος, την περίοδο γέννησης ενός παιδιού, από μητέρα κυρίως σύζυγο, άνεργη, που αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα.

- Επίδομα Όρφανών Τέκνων

Το συγκεκριμένο επίδομα δίνεται σε ορφανά παιδιά από 18 έως 25 ετών, ανεξάρτητα εάν σπουδάζουν ή όχι τις σπουδές τους. Δεν έχει όριο ηλικίας δε, για άτομα με αναπηρίες.

³ Ο Οργανισμός Προστασίας έγινε με τη συμβολή της COMISSAO NACIONAL DA FAMILIA

(Decreto n.º 1244/96, of 29th June, regulated by Decree n.º 196/97 of 31st July and Decree n.º 84/2000, of 11th May)

(Decreto n.º 75/98 of 19th November)

**Ηνωμένο
Βασίλειο**

Τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες- αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Το πιο σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες- αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών στη Βρετανία είναι της φτώχειας. Η διαπίστωση ότι η φτώχεια είναι γένους θηλυκού συνδέεται με το γεγονός ότι οι οικογένειες που ζουν κάτω από το επίσημο όριο της φτώχειας έχουν επικεφαλής μονογονεϊκές οικογένειες (Scott, 1984).

Για παράδειγμα, το 1997 στη Βρετανία, τα 2/3 των μονογονεϊκών οικογενειών συγκριτικά με το 1/12 των οικογενειών με δύο γονείς ήταν εξαρτημένες από την Ενίσχυση του Εισοδήματος (Land, 2000). Το έλλειμμα του μέσου όρου διαβίωσης στα μονογονεϊκά νοικοκυριά συγκρινόμενο με το σύνολο των νοικοκυριών με παιδιά είναι υψηλότερο στο Ηνωμένο Βασίλειο και μεγαλύτερο από οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα. Το επίπεδο διαβίωσης των μονογονεϊκών οικογενειών είναι το 62% όλων των οικογενειών με εξαρτημένα - ανήλικα τέκνα (Chambaz, 2001). Ένας επιπλέον δείκτης φτώχειας που αφορά σε εκτεταμένο βαθμό τις μόνες μητέρες είναι ότι δεν έχουν στέγη και κατοικία. Η Hilary Land (2000) σε έρευνα του 1995 αναφέρει ότι το 30% των μόνων γονέων υπήρξαν άστεγοι κατά τα προηγούμενα 10 χρόνια, συγκριτικά με το 6% όλων των νοικοκυριών.

Οι μόνοι γονείς μειονεκτούν επίσης στο χρόνο. Η Ruth Lister (1997) εισήγαγε τον όρο "φτώχεια του χρόνου" και υποστηρίζει ότι είναι ιδιαίτερα σημαντική αν σκεφτούμε την πρόσβαση των γυναικών και τη συμμετοχή τους στα κοινά και στους δημοκρατικούς θεσμούς.

Το πρόβλημα της φροντίδας των παιδιών για τους μόνους γονείς συνδέεται τόσο με την οικονομική φτώχεια όσο και την "φτώχεια του χρόνου". Αν και αυτές είναι προβληματικές καταστάσεις για πολλές γυναίκες, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών υφίστανται μεγαλύτερες δυσκολίες ως αποτέλεσμα της έλλειψης παροχών για τη φροντίδα των παιδιών. Στη Βρετανία παραδοσιακά η υπόθεση που επηρεάζει τις κυβερνητικές πολιτικές είναι ότι η φροντίδα των παιδιών αποτελεί ατομική ευθύνη των γονέων και υποστηρίζεται ότι οι εργοδότες ή/ και το κράτος δεν φέρουν ευθύνη στην παροχή φροντίδας των παιδιών. Ένα σημαντικό εμπόδιο στη συμμετοχή των μόνων μητέρων στην αγορά εργασίας είναι η έλλειψη φθηνών τιμών για την παροχή υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών. Για παράδειγμα, τα αποτελέσματα μίας έρευνας που στηρίχθηκε σε συνεντεύξεις με 900 βρετανούς γονείς μονογονεϊκών οικογενειών, υποστηρίζουν ότι το 1/3 αυτών εμποδίστηκαν να εισέλθουν σε πλήρη απασχόληση εξαιτίας του κόστους φροντίδας των παιδιών τις ώρες της απασχόλησής τους.

Έχει αναγνωριστεί από την εκλεγμένη κατά το 1997 και 2001 κυβέρνηση του Εργατικού Κόμματος ότι προκειμένου να εξαλειφθεί η φτώχεια των μονογονεϊκών οικογενειών, πρέπει να ενθαρρυνθούν ώστε να εισέλθουν στην αγορά εργασίας.

Εντούτοις, το κυριότερο εμπόδιο που αντιμετωπίζουν οι μόνοι γονείς είναι η έλλειψη προσόντων και επαγγελματικών ικανοτήτων. Μετρήσεις του τμήματος κοινωνικών ερευνών έδειξαν ότι το 50% των μόνων μητέρων δεν έχει καθόλου εκπαιδευτικά προσόντα συγκριτικά με το 38% όλων των γυναικών ηλικίας μεταξύ 25 και 49 ετών (Marsh, Ford and Finlayson, 1977). Αυτή η έλλειψη τυπικών προσόντων μας βοηθά να καταλάβουμε γιατί οι μητέρες μονογονεϊκών οικογενειών είναι λιγότερο πιθανό να εργασθούν από ότι οι υπόλοιπες γυναίκες. Επιπλέον, όπως επισημαίνεται, όταν οι γυναίκες αυτές εισέρχονται στην εργασία υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να απασχοληθούν σε θέσεις χαμηλών προσόντων και αμοιβών (Callender, 01).

Παρουσίαση και σχολιασμός των βασικών στατιστικών στοιχείων που αφορούν τις μονογονεϊκές οικογένειες στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Μόνες Μητέρες	Ποσοστά
Άγαμες	9
Χήρες	1
Διαζευγμένες	8
Σε διάσταση	5
Σύνολο Μόνων Μητέρων	22
Μόνοι Πατέρες	2
Έγγαμοι/ Ζευγάρια που αμείβονται	75
Σύνολο οικογενειών με εξαρτημένα τέκνα	100

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΣ ΜΕ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΑ ΤΕΚΝΑ

Οικογένειες με εξαρτημένα τέκνα: an analysis, Great Britain 1998-9

Τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν ότι ένας σημαντικός αριθμός παιδιών στη Βρετανία μεγαλώνουν σε μονογονεϊκές οικογένειες. Όπως δείχνει η έρευνα, οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι πιθανότερο να βιώσουν τη φτώχεια από ότι οι οικογένειες δύο γονέων. Βλέπουμε ότι σχεδόν το 75% των οικογενειών είναι ευάλωτες στη φτώχεια εκτός των άλλων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες

Πηγή: Adapted from Social Trends 30 (The Stationary Office 2000)

Μεγάλη Βρετανία	Ποσοστά				
	1961	1971	1981	1991	2000 (Ανοιξη)
Μονογονεϊκά Νοικοκυριά					
Ζουν Μόνοι	4	6	8	11	12
Ζευγάρι					
Χωρίς Παιδιά	18	19	20	23	25
Εξαρτημένα τέκνα	52	52	47	41	39
Μη - εξαρτημένα τέκνα μόνο	12	10	10	11	9
Μόνος γονέας	3	4	6	10	10
Άλλα Νοικοκυριά	12	9	9	4	6

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

ΣΤΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ:

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΖΟΥΝ

Τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν μία αύξηση των μονογονεϊκών νοικοκυριών από 3% όλων των νοικοκυριών το 1961 στο 10% το 2000.

Πηγή: Adapted from Census: Labour Force Survey, Office for National Statistics

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Βασικές πολιτικές για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες (κοινωνικο-οικονομικές πολιτικές, mainstreaming - εκπαίδευση - δημόσιος και ιδιωτικός τομέας) στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Για περίπου μία εικοσαετία (1979-1997) οι πολιτικές στη Βρετανία κυριαρχούνταν από μία πρακτική των Νέων Δικαιωμάτων - New Right agenda -. Ένα βασικό στοιχείο αυτής της νοοτροπίας ήταν η άποψη ότι είναι απαραίτητο να εξαλειφθεί η εξάρτηση από το κράτος πρόνοιας. Εντούτοις, η συγκεκριμένη πρακτική έδινε επίσης έμφαση στις παραδοσιακές οικογενειακές αξίες και δεικνύει την υποτιθέμενη εξάρτηση των γυναικών. Κατά συνέπεια, οι κυβερνητικές πολιτικές εν μέρει ήταν αντιφατικές και αλληλοσυγκρουόμενες. Για παράδειγμα, ενώ υπήρξαν περικοπές στις δαπάνες κοινωνικής πρόνοιας, η Κυβέρνηση δεν ενθάρρυνε τη συμμετοχή των γυναικών - αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών στην απασχόληση. Αυτές μπορούσαν να συνεχίσουν να διεκδικούν επιδόματα και ευεργετικά βοηθήματα, χωρίς να είναι υποχρεωμένες να εργαστούν - δηλώνουν τους εαυτούς τους διαθέσιμους προς εργασία - μέχρι το μικρότερο παιδί τους να φτάσει στην ηλικία των 16 ετών. (Lister, 1997). Παρόλα αυτά επισημαίνεται ότι τα επιδόματα και τα βοηθήματα δεν ήταν επαρκή ώστε να "ανακουφίζουν" η φτώχεια.

Μία αντιφατική πολιτική που εφαρμόστηκε από την προηγούμενη συντηρητική κυβέρνηση ήταν η Δράση υποστήριξης των παιδιών - Child Support Act (1991) - η οποία οδήγησε το 1993 στην ίδρυση της υπηρεσίας υποστήριξης του παιδιού - Child Support Agency (CSA). Οι δραστηριότητες αυτής της υπηρεσίας περιλάμβαναν προσπάθειες να εντοπιστούν οι γονείς χωρίς μόνιμη κατοικία, να επιλυθούν υποθέσεις πατρότητας στις περιπτώσεις όπου ο άντρας αρνούταν ότι ήταν ο πατέρας του παιδιού, να συγκεντρώνονται και να δίνονται οι διατροφές και -με τη μεσολάβησή της- οι γονείς, ακόμη και αυτοί που δεν είχαν μόνιμη κατοικία, να πληρώνουν την απαραίτητη διατροφή. Στόχος αυτών των ενεργειών ήταν να περιοριστεί η εξάρτηση των μητέρων - αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών από τα επιδόματα κοινωνικής πρόνοιας, διασφαλίζοντας ότι οι απόντες πατέρες πλήρωναν τη διατροφή των παιδιών τους. Εντούτοις, πολλές οικογένειες θεώρησαν αυτή την υπηρεσία υποστήριξης των παιδιών (CSA) ιδιαίτερα ενοχλητική. Υπήρξαν ακόμη και περιπτώσεις όπου οι μητέρες που αρνούταν να κατονομάσουν το όνομα του πατέρα των παιδιών τους χωρίς να έχουν σοβαρό λόγο, κινδύνευαν με επιβολή τιμωρίας. Η νομοθεσία ήταν αναποτελεσματική και απέτυχε να αναγκάσει τους πατέρες να πληρώνουν τη διατροφή. Το αποτέλεσμα ήταν ότι το 1/3 των πατέρων που ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλουν διατροφή δεν την κατέβαλαν και το 70% των μητέρων ισχυρίστηκαν ότι το σύστημα υποστήριξης του παιδιού (CSA, υποσημείωση 3) προσπάθησε να αποφύγει να υποχρεώσει τους πατέρες να καταβάλουν τη διατροφή (Land, 1999).

Αντιφατικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν από τις συντηρητικές κυβερνήσεις κατά την περίοδο 1979-1997, αποπειράθηκαν να μειώσουν την εξάρτηση των πολιτών από το κράτος πρόνοιας, ενώ την ίδια στιγμή δεν υποστήριζαν τις μητέρες μονογονεϊκών οικογενειών, που αντιμετωπίζουν να εργαστούν, να εισέλθουν στην αγορά εργασίας, δεν μας εκπλήσσουν τα αποτελέσματα στα οποία κατέληξε μελέτη του 1998 σύμφωνα με την οποία "ο κίνδυνος της χρόνιας κατάστασης φτώχειας των μονογονεϊκών οικογενειών στη Βρετανία είναι απαράδεκτα υψηλός." (Hester, 1998, p26).

Από το 1997, όπου και εκλέχθηκε κυβέρνηση του εργατικού κόμματος, υπήρξαν κάποιες ουσιαστικές αλλαγές. Αν και η παρούσα κυβέρνηση συμμερίζεται με τη συντηρητική αντιπολίτευση την πίστη σε παραδοσιακές οικογενειακές αξίες, υπήρξαν απόπειρες να προαχθούν πολιτικές εξάλειψης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνουν οι μητέρες- αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών. Η στρατηγική που έχει υιοθετηθεί από την παρούσα κυβέρνηση είναι η προώθηση πολιτικών που ενθαρρύνουν τις μόνες μητέρες να εργαστούν. Στη συνέχεια παρουσιάζονται εν συντομία μερικές από τις βασικότερες πολιτικές.

Μία πρωτοβουλία, που φαίνεται να είναι κεντρική της τρέχουσας κυβερνητικής στρατηγικής είναι η **'New Deal for Lone Parents' (1997)**, που αφορά ένα εθελοντικό πρόγραμμα σχεδιασμένο να βοηθήσει τους γονείς- αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών να εισέλθουν στην αγορά εργασίας. Αυτό το πρόγραμμα αναδεικνύεται ως υποχρεωτικό και δεσμευτικό, καθώς στοχεύει στη βελτίωση της προσβασιμότητας των μόνων γονέων στην εργασία. Όσοι αποφασίσουν να ενταχθούν σε αυτό έρχονται σε επαφή με έναν προσωπικό σύμβουλο ο οποίος:

- Τους βοηθά να εντοπίσουν τις ελλείψεις τους σε προσόντα και τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες, καθώς και να προβούν στις απαραίτητες ενέργειες ώστε να ενταχθούν σε εκπαιδευτικά προγράμματα επανακατάρτισης ώστε να επικαιροποιήσουν τις γνώσεις τους.
  - Τους παρέχει πληροφορίες σχετικά με τις διαθέσιμες θέσεις σε τοπικό επίπεδο και τους βοηθά να συνταιριάσουν και να εναρμονίσουν την κατάρτιση και τα προσόντα τους με αυτές τις θέσεις.
  - Τους βοηθά να συντάξουν βιογραφικό και να προετοιμαστούν για μία επαγγελματική συνέντευξη.
  - Τους παρέχει συμβουλές σχετικά με τα οφέλη των εργαζομένων και τις δυνατότητες συμπληρωματικών χρηματοδοτήσεων που μπορεί να λάβουν με την επιστροφή τους στην εργασία.
  - Τους βοηθά να ενημερωθούν σχετικά με τη φροντίδα των παιδιών κατά τις ώρες απουσίας των γονέων στην εργασία, αλλά και γενικότερα.
  - Τους παρέχει οικονομική βοήθεια προκειμένου να καλύψουν τα έξοδα ανεύρεσης εργασίας.
- Τη δεκαετία του '90 ο δείκτης γεννήσεων από έφηβες μητέρες στο Ηνωμένο Βασίλειο ήταν ο υψηλότερος όλων των υπολοίπων κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι το 1996, περίπου 30 στις 1.000 γεννήσεις αφορούσαν έφηβες μητέρες στο Ηνωμένο Βασίλειο συγκριτικά με τις περίπου 20 στις 1.000 στην Πορτογαλία, 12 στην Ελλάδα, 8 στη Σουηδία και Ισπανία και σχεδόν 6 στην Ολλανδία (Social Trends, 2001). Για να αντιμετωπιστεί αυτό το φαινόμενο το 1999 η Κυβέρνηση θέτει σε λειτουργία μία διακλαδική μονάδα, τη Μονάδα Εφηβικής Εγκυμοσύνης **'The Teenage Pregnancy Unit (TPU)'**. Στόχος αυτής της μονάδας είναι μέχρι το 2010 στην Αγγλία να έχει μειωθεί στο μισό ο δείκτης των συλλήψεων στα κορίτσια κάτω των 18 ετών. Ενδιάμεσος στόχος είναι μέχρι το 2004 να υπάρξει μείωση της τάξης του 15%. Επίσης στοχεύετε η μείωση του κινδύνου μακροχρόνιου κοινωνικού αποκλεισμού των εφήβων γονέων και των παιδιών τους. Αυτό καθίσταται μετρίσιμο με τη συμμετοχή στην απασχόληση, την κατάρτιση ή την εκπαίδευση. Την περίοδο 1999- 2002, 23.5 εκατομμύρια λίρες διετέθησαν για τη λειτουργία αυτής της μονάδας. Η Μονάδα παρέχει καθοδήγηση στους γονείς, τα παιδιά, στους νέους εργαζόμενους και οι συντονιστές της εφηβικής εγκυμοσύνης παρέχουν συμβουλευτική και υποστήριξη σε θέμα σεξουαλικής υγείας, σχέσεων, αντιούλληψης και άλλων σχετικών θεμάτων. Επίσης παρέχεται συμβουλευτική στα σχολεία και στις φυλακές- ιδρύματα ανηλίκων παραβατών.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΕΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Σε κάθε περιοχή της Αγγλίας υπάρχουν τοπικοί συντονιστές εφηβικής εγκυμοσύνης που συντονίζουν τις τοπικές δράσεις και υπηρεσίες που στοχεύουν στην πρόληψη της εγκυμοσύνης των εφήβων και παρέχουν υποστήριξη στους ανήλικους γονείς. Το 2002 όλοι οι συντονιστές αναφέρθηκαν στην κεντρική Μονάδα (TPU) παρουσιάζοντας τις περιπτώσεις εφηβικής εγκυμοσύνης και παρέιχαν τελικές εκθέσεις σχετικά με τις διαθέσιμες υπηρεσίες, όπως για παράδειγμα, συμβουλευτική στα σχολεία, υπηρεσίες σεξουαλικής υγείας και παροχών παιδικής φροντίδας. Οι δραστηριότητες τους, μεταξύ πολλών άλλων, περιλαμβάνουν την πρόβλεψη σε ανάγκες, τη συμβουλευτική σε έφηβους, την καθιέρωση διαδικασιών παρακολούθησης και αξιολόγησης, την ανάπτυξη κοινών εργαλείων μεταξύ των υπηρεσιών σε θέματα υγείας, εκπαίδευσης, κοινωνικών υπηρεσιών και στέγασης, καθώς και την διευκόλυνση της ανταλλαγής καλών πρακτικών τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο. (Για περισσότερες πληροφορίες, επισκεφτείτε την ιστοσελίδα: www.teenagepregnancyunit.gov.uk)

Το 1999 μπαίνει σε λειτουργία μία νέα πρωτοβουλία της κυβέρνησης ονομαζόμενη 'Sure Start'. Κατά την περίοδο 1999-2004 η Κυβέρνηση αναμένεται να έχει επενδύσει 1.032 εκατομμύρια λίρες σε αυτό το σχέδιο. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία απευθύνεται σε όλα τα μειονεκτούντα, μη προνομιούχα παιδιά και κατά συνέπεια παρέχει υποστήριξη στις μονογονεϊκές οικογένειες. Το σχέδιο "Sure Start" εμπερικλείει μέρη της κυβερνητικής πολιτικής για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και στοχεύει να προωθήσει την ευημερία των νεογνών και των ανήλικων παιδιών, ιδιαίτερα όσων μειονεκτούν. Σε τοπικό επίπεδο εφαρμόζονται προγράμματα που απευθύνονται σε γονείς και μέλλοντες γονείς ενισχύοντας την πρόσβαση των οικογενειών σε υποστηρικτικές υπηρεσίες, τη συμβουλευτική σε θέματα ανατροφής των παιδιών, τις υπηρεσίες υγείας και των ευκαιριών πρώιμης μάθησης. Το σχέδιο "Sure Start" ενθαρρύνει τη συνεργασία διαφορετικών Υπηρεσιών προκειμένου να παρέχουν αναβαθμισμένες υπηρεσίες στις οικογένειες. Η επαγγελματική ανταπόκριση στις ανάγκες των γονέων διασφαλίζεται μέσα από την ενεργητική συμμετοχή των ίδιων των γονέων, όπως για παράδειγμα με την εκπροσώπησή τους σε τοπικά διοικητικά συμβούλια.

Η **καλή μάθηση** μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά για τη βελτίωση της ζωής των μητέρων αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών ανεξαρτήτου ηλικίας. Είναι επίσης πολύ σημαντικό οι ανήλικες μητέρες να μην διακόπτουν και να συνεχίζουν την εκπαίδευσή τους. Προς το παρόν, οι ανήλικες μητέρες δεν απολαμβάνουν το δικαίωμα της πλήρους εκπαίδευσης (25 ώρες την εβδομάδα). Επομένως, το Σεπτέμβριο του 2002 η Κυβέρνηση αναμένεται να παρουσιάσει νέους κανονισμούς που θα αναγκάζουν όλες τις μητέρες σχολικής ηλικίας να λαμβάνουν πλήρη εκπαίδευση (Taylor, 2002). Υπάρχουν πρόσφατα παραδείγματα καλών πρακτικών: στη Διεύθυνση Εκπαίδευσης του Essex λειτουργεί ένα Κέντρο για τα παιδιά που δεν μπορούν να πάνε στο σχολείο για διάφορους λόγους. Το Κέντρο παρέχει διευκολύνσεις στη φροντίδα των παιδιών ώστε να έχουν τη δυνατότητα οι ανήλικες μητέρες να παρακολουθήσουν τα GCSE¹ τμήματα (Taylor, 2002).

¹ Για περισσότερες πληροφορίες, επισκεφτείτε την ιστοσελίδα: www.teenagepregnancyunit.gov.uk

² Ηλικία κατά την οποία δίνουν οι μαθητές σχολείων και κολεγίων στην ηλικία των 18 ετών. Από τα περισσότερα Πανεπιστήμια ανήλικες αποσπώνται μαθήματα σε τρία A-Levels.

Η Κυβέρνηση, αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι το έλλειμμα στις παροχές φροντίδας και φύλαξης των παιδιών αποτελεί ένα σοβαρό εμπόδιο στη μάθηση και την εκπαίδευση και έχοντας την ευθύνη για την μετά την υποχρεωτική εκπαίδευση, σκοπεύει να χρηματοδοτήσει τη λειτουργία τριών κέντρων φύλαξης παιδιών, όπου θα παρέχουν δωρεάν υπηρεσίες για τις ανήλικες μητέρες που επιθυμούν να παρακολουθήσουν μαθήματα A-levels.²

Όλο και περισσότερο, η σπουδαιότητα της δια βίου μάθησης για όλους έχει αναγνωριστεί από την Κυβέρνηση και αντανακλάται στις κυβερνητικές πολιτικές. Υπάρχει πληθώρα προγραμμάτων που δεν εξειδικεύονται στους γονείς μονογονεϊκών οικογενειών, αλλά απευθύνονται σε όλους τους ενήλικες.

Οι οργανισμοί λειτουργούν μέσα από καλές πρακτικές προς την κατεύθυνση της ενδυνάμωσης και υποστήριξης των ενηλίκων γονέων: παρέχονται υπηρεσίες φροντίδας και φύλαξης των παιδιών, προσφέρονται μαθήματα κατά τις σχολικές ώρες και στα πλαίσια λειτουργίας του σχολείου, καθώς και ευέλικτες, εξ' αποστάσεως ευκαιρίες μάθησης.

Οι συμμετέχοντες μπορούν να παρακολουθήσουν προγράμματα βελτίωσης των επαγγελματικών τους προσόντων, ώστε να είναι ανταγωνίσιμοι στην αγορά εργασίας. Πολλοί σπουδαστές επιλέγουν να παρακολουθήσουν μαθήματα που θα τους βοηθήσουν στη ζωή τους να κατανοήσουν την κοινωνία στην οποία ζουν και να επεξεργάζονται τις προσωπικές τους εμπειρίες. Για παράδειγμα, η Κοινωνιολογία, οι Κοινωνική Πολιτική και οι σπουδές σε γυναικεία θέματα μπορούν να βοηθήσουν στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των γυναικών- αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών.

**Η πρόκληση του συστήματος φροντίδας των παιδιών
(Η Πράσινη Βίβλος της Εθνικής Στρατηγικής Φροντίδας των Παιδιών, Μάιος 1998)**

Η έλλειψη επαρκών παροχών στον τομέα της φροντίδας των παιδιών αποτελεί ένα μείζον πρόβλημα για τη Βρετανία. Το γεγονός αυτό παρουσιάζει σοβαρά εμπόδια στους γονείς μονογονεϊκών οικογενειών που επιθυμούν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας.

Η Κυβέρνηση επιχειρεί να αντιμετωπίσει το πρόβλημα με την Εθνική Στρατηγική φροντίδας των παιδιών του στοχεύει στη διεύρυνση των υπηρεσιών φύλαξης και φροντίδας των παιδιών. Αν και η πρόοδος στον συγκεκριμένο τομέα συντελείται με αργούς ρυθμούς, υπήρξε κάποια αύξηση των κέντρων φροντίδας προς όφελος των γυναικών- αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τις φορολογικές ελαφρύνσεις στη φροντίδα των παιδιών καταδεικνύουν τις προσπάθειες αντιμετώπισης αυτού του σοβαρού προβλήματος.

Στόχος Για Γυναίκες Αρχηγούς Μονογονεϊκών Οικογενειών

ΚΑΒΙΕΡΩΜΕΝΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ- ΒΑΣΙΚΗ ΥΠΟΘΕΣΙΑ (οικογενειακή-εργασιακή-ασφαλιστική νομοθεσία, φορολογία, ευρωπαϊκή νομοθεσία)

Στη Βρετανία υπάρχει ένα σύνθετο σύστημα παροχών. Πρωταρχικός στόχος της παρούσας Κυβέρνησης είναι να ενθαρρύνει τις γυναίκες- αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών να επιστρέψουν στην εργασία. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται συνοπτικά κάποιες παροχές διαθέσιμες στη συγκεκριμένη ομάδα στόχου.

Φορολογικές Ελαφρύνσεις Εργαζομένων Οικογενειών (WFTC- 1999): Οι συγκεκριμένες φορολογικές ελαφρύνσεις έγιναν προκειμένου να βοηθηθούν οικονομικά οι εργαζόμενες οικογένειες σε σχέση με τις δαπάνες φροντίδας των παιδιών. Απευθύνονται σε όλες τις οικογένειες με παιδιά και μπορεί να βοηθήσει τους γονείς μονογονεϊκών οικογενειών, πολλοί για τους οποίους η πλήρης αλλά και πολυδάπανη φροντίδα των παιδιών αποτελεί ουσιαστικό εμπόδιο ανάληψης έμμεσης εργασίας. Οι οικογένειες που δικαιούται βοήθημα μπορεί να λάβουν έως και το 70% των δαπανών της φροντίδας των παιδιών και μέγιστο 135 λίρες για ένα παιδί και 200 λίρες για περισσότερα από ένα παιδιά. Προκειμένου να δικαιούται κάποια οικογένεια βοήθημα, οι γονείς πρέπει να εργάζονται τουλάχιστον 16 ώρες εβδομαδιαίως και τα παιδιά να τοποθετηθούν σε επίλεκτη υπηρεσία φροντίδας. Οι επιλέξιμες υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών περιλαμβάνουν τακτικές/ δημοτικούς βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς (για παιδιά κάτω των 8 ετών) και μετά το σχολείο φροντίδα για παιδιά άνω των 8 ετών σε δημοτικά ή σχολικά κτίρια. Οι γονείς λαμβάνουν βοήθημα μέχρι τον πρώτο Σεπτέμβριο μετά τη συμπλήρωση του 15ου έτους ηλικίας του παιδιού.

Φορολογικές Ελαφρύνσεις στη Φροντίδα των Παιδιών: Στοχεύουν στη βοήθεια των εργαζομένων γονέων όσον αφορά το κόστος των δαπανών φύλαξης και φροντίδας των παιδιών ως συνέπεια της απασχόλησής τους. Ο γονέας μονογονεϊκής οικογένειας ή και οι δύο γονείς πρέπει να εργάζονται τουλάχιστον 16 ώρες εβδομαδιαίως, προκειμένου να λαμβάνουν το 70% των επιλέξιμων³ δαπανών φροντίδας των παιδιών κάθε εβδομάδα.⁴

Βοήθημα Παιδιού: Αυτό το βοήθημα απευθύνεται σε όλους τους γονείς (συνήθως στη μητέρα) με παιδιά κάτω των 19 ετών που σπουδάζουν.⁵

Προκαταλογισμός 2002: Μέσα από τον ετήσιο προϋπολογισμό, η Κυβέρνηση εγγυάται ένα ελάχιστο ετήσιο εισόδημα για τους εργαζόμενους γονείς μονογονεϊκών οικογενειών.

³ Προκειμένου να είναι επιλέξιμες οι δαπάνες φροντίδας των παιδιών, τα παιδιά κάτω των 8 ετών πρέπει να είναι εγγεγραμμένα από τις δημοτικές αρχές. Η φροντίδα παιδιών μετά τις σχολικές ώρες, για παιδιά άνω των 8 ετών, παρέχεται σε δημοτικά ή σχολικά κτίρια, αναγνωρισμένα και πιστοποιημένα να παρέχουν αυτές τις υπηρεσίες.

⁴ Προκειμένου να είναι επιλέξιμες και δίνουν οι βοηθές σχολείων και κολεγίων στην ηλικία των 18 ετών. Από τα περισσότερα προκειμένου να είναι επιλέξιμα απαιτούνται μαθήματα σε τρία A-Levels.

⁵ Οι γονείς που δικαιούται βοήθημα λαμβάνουν εβδομαδιαίως μέχρι 135 λίρες για το ένα παιδί και 200 λίρες για περισσότερα από ένα παιδιά (2001).

ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΠΑΡΟΧΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Στο Ηνωμένο Βασίλειο υπάρχουν πολύ εθελοντική οργανισμοί που υποστηρίζουν τις μονογονεϊκές οικογένειες. Στη συνέχεια παρουσιάζεται συνοπτικά το έργο τριών από αυτών.

Το Εθνικό Συμβούλιο για τις Μονογονεϊκές Οικογένειες -The National Council for One Parent Families (www.oneparentfamilies.org.uk)

Ο οργανισμός αυτός παρέχει πληροφορίες και συμβουλές στους γονείς μονογονεϊκών οικογενειών. Διαθέτει ενημερωτική ιστοσελίδα και γραμμή βοήθειας (τηλεφωνικός αριθμός διαθέσιμος στους γονείς Μ.Γ.Ο. που επιθυμούν συμβουλές).

Ο οργανισμός στοχεύει στην προαγωγή του συστήματος πρόνοιας των γονέων Μ.Γ.Ο και των παιδιών τους και τους βοηθά να ξεπερνούν τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Βοηθά τους ίδιους τους γονείς και τις οικογένειές τους παρέχοντας πληροφόρηση και συμβουλευτική. συνεργάζεται με την κοινότητα και παρέχει πιθανές λύσεις σε διαφορετικές ανάγκες.

Gingerbread (www.gingerbread.org.uk)

Gingerbread ιδρύθηκε το 1970 ως οργανισμός αυτοβοήθειας από γονείς μονογονεϊκών οικογενειών πρόσφατα διαζευγμένων. Πρόκειται για μια επίσημα καταχωρημένη φιλανθρωπία που υποστηρίζεται από γονείς Μ.Γ.Ο. Παρέχει υποστήριξη σε άτομα της ομάδα- στόχου από την Αγγλία και την Ουαλία.

Οι στόχοι της αφορούν (i) την παροχή έμπρακτης υποστήριξης και συμβουλευτικής στους γονείς και τα παιδιά Μ.Γ.Ο. και (ii) την προάσπιση και προώθηση των δικαιωμάτων τους στα Μ.Μ.Ε. και τους πολιτικούς κύκλους.

Συνεπώς, αφορά μια διευρυμένη εκστρατεία που παράλληλα παρέχει τις ακόλουθες υπηρεσίες:

I. Γραμμή συμβουλευτικής (δωρεάν τηλεφωνικές υπηρεσίες) όπου παρέχεται εμπιστευτική συμβουλευτική για μία σειρά θεμάτων, μεταξύ άλλων, για την ενδοοικογενειακή βία, για τη φροντίδα παιδιών και οικονομικά θέματα.

II. Ομάδες Υποστήριξης που λειτουργούν στην Αγγλία και την Ουαλία. Οι γονείς Μ.Γ.Ο. έχουν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν μαζί με τα παιδιά τους σε αυτές τις ομάδες και να συναντήσουν άλλα άτομα που βρίσκονται σε αντίστοιχη με τη δική τους κατάσταση. Οι δραστηριότητες αυτών των ομάδων περιλαμβάνουν κοινωνικές εκδηλώσεις, διακοπές, συμμετοχή σε ημερίδες και διαλέξεις με εισηγητές ειδικούς επιστήμονες (δικηγόρους κ.α.).

III. Εγχειρίδιο: Όλα τα μέλη του Gingerbread λαμβάνουν το εγχειρίδιο των γονέων Μ.Γ.Ο.

Δίκτυο Για Γυναίκες Αρχηγούς Μονογονεϊκών Οικογενειών

Δίκτυο Δράσης Γονέων Μονογονεϊκών Οικογενειών - Single Parent Action Network [SPAN]

(www.spanuk.org.uk)

Το δίκτυο SPAN είναι ένα πολυπολιτισμικός οργανισμός που επιχειρεί να ενδυναμώσει και να βελτιώσει τη ζωή των γονέων Μ.Γ.Ο. στην Αγγλία και την Ευρώπη. Στοχεύει να κάνει ευρύτερα γνωστές τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες που ζουν κάτω από τα όρια της φτώχειας. Ενθαρρύνει την ίδρυση ομάδων βοήθειας των γονέων Μ.Γ.Ο. και συνεργάζεται με αυτές, αλλά και άλλες αντίστοιχες ομάδες υποστήριξης σε εθνικό επίπεδο.

Παράλληλα, επιδιώκει την άσκηση επιρροής στα κέντρα λήψης αποφάσεων και στις πολιτικές ομάδες που δραστηριοποιούνται σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Διαθέτει Ερευνητικό Κέντρο στα Βίτσιλ του Ηνωμένου Βασιλείου που ασχολείται με την εκπαίδευση και υποστήριξη των γονέων Μ.Γ.Ο. που επιθυμούν περαιτέρω εκπαίδευση, την κατάρτιση και απασχόληση.

Συμπερασματικά:

Είναι φανερό ότι οι μητέρες Μ.Γ.Ο. στη Βρετανία βιώνουν εξαιρετικά προβλήματα και μειονεκτήματα και αποτελούν την ομάδα που είναι εξαιρετικά ευάλωτη στη φτώχεια.

Η κατάσταση τους έχει επιδεινωθεί κατά την τελευταία εικοσαετία, εξαιτίας του γεγονότος ότι η κυβερνητική πολιτική αγνόησε τα προβλήματά τους. Η Κυβέρνηση του Εργατικού Κόμματος (κυβερνήσει το 1997 & 2001) αποπειράθηκε να αντιμετωπίσει ορισμένες από τις δυσκολίες που

βιώνουν οι γυναίκες- αρχηγοί Μ.Γ.Ο. με μία σειρά καινοτόμων πολιτικών, μερικές από τις οποίες είναι ήδη περιγραφεί. Ορισμένες πρωτοβουλίες απευθύνονται ειδικά στους γονείς Μ.Γ.Ο. (όπως η πρωτοβουλία "New Deal"), οι οποίοι μπορούν να επωφεληθούν και από τις κυβερνητικές στρατηγικές που στοχεύουν στην αντιμετώπιση της φτώχειας γενικότερα (όπως η "Sure Start").

Επομένως, υπάρχει ακόμη περιθώριο για βελτιωτικές αλλαγές προκειμένου οι μητέρες Μ.Γ.Ο. να "απελευθερωθούν" από τη φτώχεια. Για παράδειγμα, πρέπει να υπάρξει διεύρυνση του δικτύου απασχόλησης των παιδιών και άλλων υποστηρικτικών υπηρεσιών, όπως και οικονομική ενίσχυση των γονέων προκειμένου να βελτιώσουν το μορφωτικό τους επίπεδο και τα επαγγελματικά τους προσόντα.

Η νέα κυβερνητική στρατηγική ενθαρρύνει τους γονείς Μ.Γ.Ο. να εισέλθουν στην εργασία, καθώς η ανάγκη για μεγαλύτερη οικονομική υποστήριξη των μητέρων που έχουν παιδιά προσχολικής ηλικίας και δεν επιθυμούν να εργαστούν μέχρι τα παιδιά τους να φτάσουν στη σχολική ηλικία.

Ολλανδία

Immy Jager
Noorderpoort College

1. Κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη στην Ολλανδία¹

Σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, η δεκαετία του '70 ήταν από πολλές απόψεις μία συνέχεια της δεκαετίας του '60. Παρόλο που η οικονομία δεν αναπτυσσόταν πλέον γρήγορα και αποτελεσματικά, η ευημερία του πληθυσμού συνέχιζε να αυξάνεται χάρη στις μεγάλες αυξήσεις στους μισθούς.

Το κράτος πρόνοιας, με τις εγγυήσεις εισοδήματος και τα επιδόματα, αναπτύχθηκε περαιτέρω. Αυτή ήταν η περίοδος κατά την οποία νέα επιδόματα κοινωνικής ασφάλισης δημιουργήθηκαν και τα επιδόματα σχετίστηκαν με τους μισθούς μέσω του θεσπισμένου κατώτατου μισθού.

Άνεργοι ηλικίας 16 και 17 ετών, που εγκατέλειψαν το σχολείο, πήραν ένα επίδομα. Δύο ανύπαντροι άνθρωποι που θα αποφάσιζαν να μείνουν μαζί θα μπορούσαν να έχουν εισόδημα υψηλότερο από το μέσο όρο, απλά και μόνο χάρη στην εθνική βοήθεια.

Εθνικό εισόδημα και εξελίξεις στην αγοραστική δύναμη

Η αύξηση του εθνικού εισοδήματος κατά 70% τα περασμένα 25 χρόνια σχετίζεται σχεδόν εξ' ολοκλήρου με την αύξηση στον αριθμό των νοικοκυριών στο 63%. Εφόσον τα νοικοκυριά έγιναν μικρότερα, το αποτέλεσμα ήταν μία μέση αύξηση αγοραστικής δύναμης κατά 20% ανά νοικοκυριό.

Μέχρι το 1979, οι πραγματικοί μισθοί αυξάνονταν με ένα σχετικά υψηλό ρυθμό. Από αυτή τη χρονιά και μετά, οι εξελίξεις στους μισθούς καθυστερούσαν πίσω από τις τιμές (πληθωρισμός). Η αγοραστική δύναμη, η οποία είχε αυξηθεί κατά 16% το διάστημα 1970-1979, έπεσε πάλι κατά τη περίοδο 1979-1984 κατά 12%. Αυτό συνοδεύτηκε από άλλη μια αύξηση, επαναφέροντας την αγοραστική δύναμη του μέσου εργαζόμενου κατά το 1966 στα επίπεδα του 1979.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 70 μέχρι τα μέσα τη δεκαετίας του 90, μερικές τρανταχτές αλλαγές έγιναν στην αγοραστική δύναμη διαφορετικών μορφών νοικοκυριού. Η αγοραστική δύναμη νοικοκυριών που λάβαιναν επίδομα από 93% του μέσου όρου το 1977 έπεσε σε 79% το 1995. Δεν υπάρχουν σημαντικές αλλαγές στην αγοραστική δυνατότητα των ηλικιωμένων, αλλά ακριβώς οι μόνοι άνθρωποι ανάμεσα τους τώρα βρίσκονται περίπου 15% κάτω από το μέσο όρο.

1- From: Social and Cultural Report 1998: 25 years of social change. Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)

Εισόδημα των μονογονεϊκών οικογενειών

Χαρακτηριστικά	Έτος	Οικογένειες με χαμηλό εισόδημα						
		Ποσό	Ποσοστό του συνολικού ποσού	Μέλη της οικογένειας	Μακροπρόθεσμο κατώτερο εισόδημα			
					Ποσό	Ποσοστό	Ποσοστό του συνολικού ποσού	Μέλη της οικογένειας
Μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα παιδιά	1990	92	49.6	2.7	-	-	-	-
	1991	101	52.5	2.7	-	-	-	-
	1992	103	50.2	2.7	37	x	18.2	2.6
	1993	105	50	2.7	37	x	17.7	2.7
	1994	114	51.5	2.7	39	x	17.5	2.7
	1995	122	53.6	2.7	45	x	19.9	2.8
	1996	116	50.3	2.7	43	x	18.5	2.8
	1997	117	48.6	2.7	43	36.5	17.8	2.8
	1998	110	43.6	2.7	39	35.9	15.7	2.8
	1999	111	41.8	2.7	35	31.5	13.2	2.8

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen 2002-06-03

Χαρακτηριστικά	Έτος	Άτομα με κατώτερο εισόδημα					
		Ποσό	Ποσοστό του συνολικού ποσού	Μακροπρόθεσμο κατώτερο εισόδημα			
				Ποσό	Ποσοστό	Ποσοστό του συνολικού ποσού	
Μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα παιδιά	1990	245	49.6	-	-	-	
	1991	270	51.8	-	-	-	
	1992	277	49.9	98	35.5	17.7	
	1993	282	49.8	98	34.9	17.4	
	1994	310	52	105	33.9	17.6	
	1995	332	54.1	126	38	20.6	
	1996	316	50.8	118	37.2	18.5	
	1997	320	49	118	36.8	18	
	1998	299	43.9	108	36.3	15.9	
	1999	300	42.2	96	32.1	13.5	

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen 2002-06-03

ΟΙΚΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

2. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΟΛΛΑΝΔΙΑ?

Στο τέλος της δεκαετίας του 90' η Ολλανδία είχε πολύ λιγότερες τυπικές οικογένειες - πατέρας, μητέρα και παιδιά - απ' ό,τι τη δεκαετία του 60'. Η διαμόρφωση οικογένειας έχει γίνει μια πολύ πιο διστακτική διαδικασία: οι νέοι άνθρωποι περνούν περισσότερο χρόνο μόνοι τους. Όταν πλέον σκεπάζονται ένα ζευγάρι, συζούν ανύπαντροι για κάποιο διάστημα στην αρχή. Και σε καμία περίπτωση δεν περνάνε πάντα από την "ανύπαντρη" συγκατοίκηση στο γάμο.

Η πιθανότητα να καταλήξει ένας γάμος σε διαζύγιο αυξήθηκε από σχεδόν 8% το 1960 σε περίπου 34% το 1994. Εντούτοις, ο θεσμός της οικογένειας έχει ιδιαίτερη κοινωνική σημασία. Οι περισσότεροι άνθρωποι θέλουν να δημιουργήσουν οικογένεια κάποια στιγμή στη ζωή τους και το πετυχαίνουν. Η μετάβαση σ' αυτό το στάδιο καθυστερεί ακόμη πιο πολύ και, όπως διαπιστώνεται από την αυξημένη πιθανότητα διαζυγίου, το αποτέλεσμα έχει γίνει λιγότερο σταθερό.

Αυτό συμπεραίνει το Γραφείο Κοινωνικού και Πολιτισμικού Σχεδιασμού (ΚΠΣ) στη δημοσίευση "Het gezinsrapport, een verkennende studie naar het gezin in een veranderende samenleving" (Έκθεση για την οικογένεια, μια εξερευνητική μελέτη για την οικογένεια σε μια μεταβαλλόμενη κοινωνία). Το ΚΠΣ συμβουλευτήκε το υπάρχον ερευνητικό υλικό για αυτήν την έκθεση.

Το ποσοστό των νοικοκυριών με παιδιά, συμπεριλαμβανομένων και των μονογονεϊκών οικογενειών, έπεσε από 61% το 1960 σε 38% το 1995. Κατά την ίδια περίοδο ο αριθμός των μέλων αρχηγών σπιτιού αυξήθηκε από 12% σε 31%. Υπήρξε επίσης μια αύξηση στον αριθμό των διαζυγίων χωρίς παιδιά.

Το αυξημένο ποσοστό των διαζυγίων ήταν κατά ένα μέρος υπεύθυνο για την αύξηση του ποσοστού των σπύμων που ζουν μόνοι τους. Εντούτοις, η κατάσταση της "μόνης" διαβίωσης είναι συχνά προσωρινή.

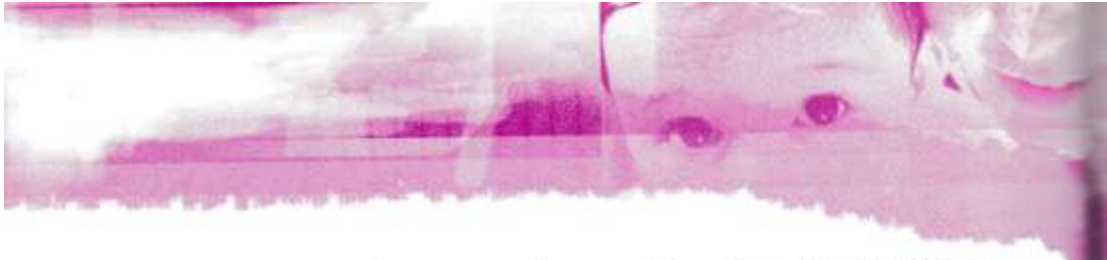
Πολλές γυναίκες δεν γεννούν καθόλου παιδιά πλέον. Από τις γυναίκες που γεννήθηκαν το 1970, 21% αναμένεται να μείνουν χωρίς παιδιά, ενώ η Ολλανδική Στατιστική Υπηρεσία εκτιμά ότι το ποσοστό αυτό θα φτάσει το 25% για τις ακόμα νεότερες γενιές. Σε πολλές περιπτώσεις αυτό αφορά μια ηθελημένη απόφαση υπέρ της ατεκνίας ή της αναβολής μέχρις ότου δεν είναι πλέον δυνατό να κάνει κανείς παιδιά.

Καταμερισμός της εργασίας και της φροντίδας

Η αρχή της απελευθέρωσης της γυναίκας έχει θριαμβεύσει και το ποσοστό των γυναικών στην εθνική εργασία έχει αυξηθεί σημαντικά σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Οικογένεια με δύο εισοδήματα είναι τώρα επίσης ανάμεσα στα νοικοκυριά με παιδιά. Η απασχόληση που είχαν οι μητέρες γύρω στο 1990 με τη μορφή της άδειας μητρότητας μεγαλύτερης διάρκειας, η εισαγωγή της γονικής άδειας και η επέκταση των παιδικών σταθμών για παιδιά 3-4 ετών πιθανόν ενθάρρυνε τη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας.

2111: Verbeek, H. P. van (1997) "The family report: an exploratory study into the family in a changing society"

Οι μόνες μητέρες τώρα συμμετέχουν πιο συχνά στην αγορά εργασίας απ' ό,τι στα μέσα της δεκαετίας του '80 και είναι λιγότερο εξαρτημένες από επιδόματα - αν και αυτό ισχύει για τις μισές σχεδόν από αυτές τις γυναίκες.

Οι απόψεις του Ολλανδικού πληθυσμού για τον καταμερισμό των καθηκόντων ανάμεσα στους συντρόφους και για το αν οι νέες γυναίκες με παιδιά θα έπρεπε να δουλεύουν έχουν γίνει λιγότερο παραδοσιακές τις τελευταίες δεκαετίες. Προς το παρόν υπάρχει μια ξεκάθαρη πλειοψηφία υπέρ της ίσης κατανομής καθηκόντων μέσα και έξω από το σπίτι.

Εντούτοις, στην πράξη, ο ίσος καταμερισμός καθηκόντων δεν επιτυγχάνεται καθώς τα εμπόδια είναι πολύ μεγάλα. Παρά την επέκταση της παιδικής φροντίδας στις αρχές του 1990 παραμένει ακόμα μια έντονη έλλειψη χώρων. Ο αριθμός των παιδικών σταθμών για μαθητές δεν ανταποκρίνεται σε καμία περίπτωση στην υπάρχουσα ζήτηση. Σύμφωνα με τα Ευρωπαϊκά δεδομένα η γονική άδεια στην Ολλανδία είναι στο μέσο της αναλογίας. Η γονική άδεια αναμένεται να γίνει πολύ πιο σημαντική, ιδιαίτερα εάν πληρώνεται ικανοποιητικά, όχι μόνο στο δημόσιο αλλά και στον ιδιωτικό τομέα.

Εκτός από το θεσπισμένο δικαίωμα για άδεια "συμπόνιας" με μικρές αποδοχές, δεν υπάρχει άλλο δικαίωμα στην Ολλανδία για πιο εκτεταμένη άδεια για φροντίδα των παιδιών. Η κυβέρνηση δεν επιθυμεί να προβεί σε περαιτέρω ενέργειες από το να ενθαρρύνει τους συντρόφους να επεκτείνουν τις υπάρχουσες δυνατότητες για (άνευ αποδοχών) άδεια για φύλαξη των παιδιών. Οι εργαζόμενοι θα ήταν προτιμότερο να μαζέψουν οι ίδιοι μακροπρόθεσμη άδεια δουλεύοντας υπερωρίες και συνδυάζοντας λιγότερες ώρες εργασίας με τα δικαιώματα για άδεια. Το δικαίωμα στη μερική απασχόληση - άλλος ένας σημαντικός παράγοντας για τον αποτελεσματικό συνδυασμό εργασίας και φύλαξης - δεν έχει ακόμα νομοθετηθεί.

Εισόδημα

Συγκριτικά, η κατάσταση του εισοδήματος των οικογενειών με παιδιά δεν είναι ευνοϊκή. Το 1995 το διαθέσιμο εισόδημά τους ήταν κατά μέσο όρο 27.681 Euro, σε σύγκριση με 25.412 Euro για ζευγάρια χωρίς παιδιά (που δεν είχαν πάρει σύνταξη ακόμα). Οι μονογονεϊκές οικογένειες, με ένα μέσο εισόδημα 16.336 Euro, έμεναν ξεκάθαρα πίσω.

Οι ποικίλες μορφές νοικοκυριού αντιμετωπίζουν διαφόρων ειδών δαπάνες. Για να συγκρίνουμε την αγοραστική δύναμη, έχει γίνει μια προσαρμογή για τις διαφορές στη σύνθεση των νοικοκυριών. Αυτή αποκαλύπτει ότι ζευγάρια με δύο εισοδήματα χωρίς παιδιά (που δεν έχουν πάρει ακόμα σύνταξη), έχουν τη μεγαλύτερη αγοραστική δύναμη και ακολουθούν οι οικογένειες με δύο γονείς και δύο εισοδήματα.

Κατά την περίοδο στην οποία γεννιέται το πρώτο παιδί, το διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού πέφτει κατά 1.9%. Με τη γέννηση του δεύτερου παιδιού το εισόδημα αυξάνεται κατά 3.9% και με τη γέννηση του τρίτου κατά 5.3%.

Οδηγός Για Γυναίκες Αρχηγούς Μονογονεϊκών Οικογενειών

Αυτές οι τροποποιημένες συνέπειες της οικογενειακής επέκτασης μπορούν να εξηγηθούν από τον αυξανόμενο αριθμό των μητέρων που συνεχίζουν να δουλεύουν, την αύξηση του κυρίου εισοδήματος σαν αποτέλεσμα αρχαιότητας και προαγωγής και τη παροχή επιδόματος παιδιών στην οικογένεια.

Το επίδομα του παιδιού καλύπτει γενικά 26% των εξόδων που βαρύνουν τους γονείς. Αυτό το ποσοστό ελαττώνεται όσο αυξάνεται το εισόδημα των γονιών. Οι γονείς με μεσαίο εισόδημα πέφτουν κάτω από αυτό το επίπεδο με τον ερχομό των παιδιών.

Το σχολείο ως κέντρο καθημερινής φύλαξης

Για αιώνες σημαντικά στοιχεία μόρφωσης είχαν μεταφερθεί (αποδοθεί) στο δημοτικό σχολείο. Στις μέρες μας, το σχολείο δρα ολοένα και περισσότερο σαν παιδικός σταθμός. Χάρη στην αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, οι οικογένειες έχουν γίνει πιο εξαρτημένες από το σχολείο. Επιπλέον, υπάρχουν πολύ λίγα εξωσχολικά κέντρα φύλαξης μαθητών. Η πίεση στα δημοτικά και τα γυμνάσια αυξάνεται. Οι γονείς γίνονται πιο κριτικοί και επιπλέον θέλουν τα σχολεία να ανταποκρίνονται στις αλλαγές των οικογενειακών συνθηκών. Για τα εξωσχολικά ιδρύματα, το τελευταίο έχει γίνει το κέντρο για τον προσδιορισμό πιθανών περιπτώσεων προβλήματος και την παρέμβαση για τον εμποδισμό τους. Τα σχολεία φαίνονται να είναι υπερφορτιστεί ως αποτέλεσμα αυτών των απαιτήσεων.

Γάμος και διάλυση του γάμου

Δημογραφικά, μνησά και ετήσια δεδομένα						
Θέματα	Γάμος και διάλυση του γάμου					
	Διαλύσεις γάμων				Άτομα που επιθυμούν διαζύγιο	
	Συνολικές διαλύσεις γάμων	Θάνατος του συζύγου	Θάνατος της συζύγου	Διαζύγιο	Άντρες που επιθυμούν το διαζύγιο	Γυναίκες που επιθυμούν το διαζύγιο
Περίοδοι	Απόλυτο					
2001 Ιούνιος	7 880	3 331	1 430	3 119	2 913	3 003
2001 Ιούλιος	7 693	3 130	1 371	3 192	3 018	3 018
2001 Αύγουστος	7 646	3 153	1 473	3 020	2 838	2 889
2001 Σεπτέμβριος	7 525	3 059	1 487	2 979	2 808	2 869
2001 Οκτώβριος	8 335	3 328	1 504	3 503	3 295	3 357
2001 Νοέμβριος	7 852	3 326	1 425	3 101	2 957	2 974
2001 Δεκέμβριος	7 744	3 764	1 617	2 363	2 236	2 300
2001 Ετήσιο σύνολο	95 464	40 549	17 861	37 054	34 840	35 535
2002 Ιανουάριος	8 724	3 907	1 735	3 082	2 990	3 016
2002 Φεβρουάριος	7 641	3 311	1 449	2 881	2 749	2 679
2002 Μάρτιος	8 353	3 743	1 729	2 881	2 677	2 758
2002 Απρίλιος	7 895	3 634	1 523	2 738	2 559	2 610

© Στατιστικό Γραφείο, Voorburg/Heerlen 6/10/2002

3. Μονογονεϊκές οικογένειες³

Η σταθεροποίηση του ποσοστού των διαζυγίων τα τελευταία δέκα χρόνια σημαίνει ότι η αναλογία των μονογονεϊκών οικογενειών δεν έχει αυξηθεί: αντιπροσωπεύουν το 10% του συνολικού αριθμού των οικογενειών με παιδιά. Συμβαίνει ακόμα η πλειοψηφία αυτών των μόνων γονέων να είναι στο μεγαλύτερο μέρος τους μητέρες.

Η κοινωνική θέση των μονογονεϊκών οικογενειών έχει αποπροσανατολιστεί κι άλλο συγκριτικά με τις οικογένειες με 2 γονείς. Το 1986 οι μονογονεϊκές οικογένειες είχαν 25% λιγότερο διαθέσιμο εισόδημα από ότι οι οικογένειες με 2 γονείς. Το 1994 η διαφορά είχε φτάσει στο 35%. Αυτή η μεγάλη διαφορά μπορεί να αποδοθεί, από τη μία, στο γεγονός ότι το επίδομα εθνικής βοήθειας σχετίζεται με τις αυξήσεις στους μισθούς. Από την άλλη μεριά, ο αριθμός των διπλών εισοδημάτων ανάμεσα στις οικογένειες με 2 γονείς μεγαλώνει, βελτιώνοντας έτσι την οικονομική τους θέση. Οι μόνιμοι γονείς που ξαναβρίσκουν ένα σύντροφο αποτελούν τις "συνδυασμένες οικογένειες" ή τις "θετές οικογένειες". Το 1995 περίπου 3% των οικογενειών με παιδιά ήταν "θετές οικογένειες". Η απελευθέρωση μέσα στην οικογένεια έχει προοδεύσει αλλά ο παραδοσιακός καταμερισμός καθηκόντων δεν έχει εξαφανιστεί ακόμα.

Την περίοδο 1960-1995 μια μικρή επανάσταση έγινε σχετικά με τους αρχικό τρόπο ζωής. Σήμερα, υπάρχουν τρόποι ζωής και συνθήκες που 30 χρόνια πριν θα φάνταζαν απίθανοι: μια επανάσταση από την ομοιομορφία στην πολυμορφία.

Η παραδοσιακή οικογένεια με τον άντρα σαν τη μόνη πηγή εισοδήματος αντικαθίσταται από τους "1.5 εισοδηματίες": ένας πλήρως απασχολούμενος άντρας και μια μερικώς απασχολούμενη γυναίκα.

Ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών δεν αυξάνεται κι άλλο, παρά τις προβλέψεις για το αντίθετο. Παρόλα αυτά, η κοινωνική και οικονομική θέση των μονογονεϊκών οικογενειών ακόμα βρίσκεται πίσω από αυτή των οικογενειών με 2 γονείς.

Ο αριθμός των ωρών που περνάνε οι άντρες για τα οικογενειακά καθήκοντα αυξάνεται σταδιακά. Παρ'όλα αυτά, οι άντρες ακόμα ξοδεύουν σημαντικά λιγότερο χρόνο για τις δουλειές του σπιτιού από ότι οι γυναίκες. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο χρόνος που αφιερώνουν και οι 2 γονείς στα παιδιά τους έχει αυξηθεί.

Συγκριτικά με μερικές δεκαετίες πριν, η συμβίωση χωρίς γάμο έχει γίνει πολύ δημοφιλής. Δεν παντρεύονται πια όλοι. Ακολουθώντας μια σημαντική αύξηση, ο αριθμός των διαζυγίων έχει πάνω κάτω σταθεροποιηθεί από τα μέσα του 1980. Η ανάγκη για μια σταθερή, μακροχρόνια σχέση παραμένει αμετάβλητη, παρόλα αυτά.

Η πατρότητα και η μητρότητα έχουν αλλάξει στη φύση τους. Η έμφαση έχει μεταφερθεί σε συναισθηματική/τροφική γονεϊκότητα, για την οποία τουλάχιστον ο ένας γονέας θα πρέπει να είναι διαθέσιμος καθημερινά.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Οι γυναίκες έχουν αποκτήσει ίσα δικαιώματα μέσα στο γάμο τις τελευταίες δεκαετίες. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι οι γυναίκες δεν αντιμετωπίζουν πλέον προβλήματα στην πράξη. Υπάρχει μια επίμονη ανισότητα στο νόμο σχετικά με τα επώνυμα των παιδιών. Η "μάχη των δύο φύλων" είναι ακόμα καθαρά ορατή στην εξέλιξη του νόμου για την γονεϊκότητα εκτός γάμου. Η δεκαετία του 90' έφερε κάποια πρόοδο στην πολιτική της κυβέρνησης σχετικά με το συνδυασμό εργασίας και φύλαξης. Παρ'όλα αυτά υπάρχουν ακόμα πολύ λίγα κέντρα φύλαξης και οι ισχύοντες κανονισμοί σχετικά με τις άδειες είναι ανεπαρκείς για να δώσουν τη δυνατότητα σε άντρες με παιδιά να αναλάβουν περισσότερες ευθύνες για τη φροντίδα τους.

Περίοδοι	Γάμοι				Διαλύσεις γάμων	
	Σύνολο γάμων	Γάμος ανάμεσα σε 2 άντρες	Γάμος ανάμεσα σε έναν άντρα και μία γυναίκα	Γάμος ανάμεσα σε 2 γυναίκες	Σύνολο των διαλύσεων γάμου	Θάνατος του συζύγου
2001 Ιανουάριος	11 679	174	11 350	3 119	7 880	3 331
2001 Ιουλίου	7 571	135	7 336	3 192	Δημογραφικά μηνιαία και ετήσια δεδομένα	3 130
2001 Αύγουστος	10 371	151	10 088	3 020	Θέματα	Γάμος και διάλυση του γάμου
2001 Σεπτεμβρίου	10 542	148	10 264	2 979	7 525	3 059
2001 Οκτωβρίου	6 116	112	5 925	3 503	8 335	3 328
2001 Νοεμβρίου	4 183	72	4 042	3 101	7 852	3 326
2001 Δεκεμβρίου	4 159	88	4 006	2 363	7 744	3 764
2001 Έτηρα μέσοι	81 855	1 337	79 445	37 054	95 464	40 549
2002 Ιανουάριος	3 970	51	3 873	3 082	8 724	3 907
2002 Φεβρουάριος	5 068	93	4 914	2 881	7 641	3 311
2002 Μάρτιος	4 593	60	4 485	2 881	8 353	3 743
2002 Απριλίου	6 091	-	6 091	-	7 895	3 634

© Statens Medisinsk Statistik, Voorburg/Heerlen 6/10/2002

Οι γάμοι αφορούν όλους τους γάμους στους οποίους τουλάχιστον ο ένας σύζυγος έχει καταγραφεί σε μία δημοτική δημογραφική απογραφή, ανεξάρτητα από τη χώρα στην οποία τελέστηκε ο γάμος. Την 1η Απριλίου 2001 κατέστη δυνατό για τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια να παντρευτούν.

Παρεμβολές στη σχέση μεταξύ των συντρόφων

Οι σχέσεις μεταξύ των συντρόφων έχουν αλλάξει ραγδαία τα τελευταία 30 χρόνια, και για τα περισσότερα ζευγάρια και για τα πιο παλιά. Η ιδέα της ατομικότητας και της ισότητας των συντρόφων έχει διαδοθεί γενικά και αντικατοπτρίζεται, ανάμεσα σε άλλα, στην αυξημένη ισότητα μεταξύ των συντρόφων από την άποψη του μορφωτικού επιπέδου. Η επικοινωνία και οι συμβουλές είναι γίνει οι λέξεις κλειδιά για μια καλή σχέση. Αυτό μπορεί να συμβαίνει επειδή οι σύντροφοι, ιδιαίτερα εάν εργάζονται και οι δύο, πρέπει να στηριχθούν περισσότερο ο ένας στον άλλο για να αντιμετωπίσουν τις ζωές τους απ' ό,τι στο παρελθόν.

© The Netherlands (1997) "The Social atlas of the woman, part4: changes in the primary living situation".

Η ισοτιμία ανδρών και γυναικών στις σχέσεις και ως γονείς αντικατοπτρίζεται επίσης στο οικογενειακό δίκαιο, μετά από πολλά χρόνια συζήτησης. Ιδιαίτερα, οι εξελίξεις στον νόμο για τη γονεϊκότητα εκτός γάμου μπορούν να περιγραφούν σαν ταραχώδεις κατά την τρέχουσα περίοδο. Μία περίπτωση ανισότητας που παραμένει επίμονα είναι αυτή μεταξύ πατέρων και μητέρων σχετικά με το νόμο για το επίθετο των παιδιών τους. Αν και οι παντρεμένοι γονείς θα μπορούν από το 1998 να διαλέξουν το επίθετο που θα δοθεί στα παιδιά τους, δίνεται προτεραιότητα στο όνομα του πατέρα σε περίπτωση διαφωνίας.

Εκτίμηση της άμισθης εργασίας

Τα καθήκοντα της φροντίδας του παιδιού και οι δουλειές του σπιτιού είναι εργασίες που δεν πληρώνονται. Στην Ολλανδία, περισσότερο από 1.5 φορές γίνεται άμισθη εργασία όσο και έμμισθη. Κατά την περίοδο 1975-1995 ο μέσος όρος της έμμισθης εργασίας αυξήθηκε και σε όλο το πληθυσμό συνολικά και στα άτομα ηλικίας 25-64 ετών, ενώ ο μέσος όρος της άμισθης εργασίας παρουσίασε μικρή αλλαγή. Υπάρχουν, παρόλα αυτά, διαφορές στις τάσεις ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες: το ποσοστό της έμμισθης εργασίας των ανδρών μειώθηκε κατά την περίοδο 1975-1985 και το ποσοστό άμισθης εργασίας αυξήθηκε.

Μετά το 1985 το ποσοστό και της έμμισθης και της άμισθης εργασίας αυξήθηκε για τους άνδρες. Οι γυναίκες έκαναν περισσότερη έμμισθη εργασία και λιγότερο άμισθη σε όλη τη διάρκεια της περιόδου, με αποτέλεσμα ο καταμερισμός των καθηκόντων ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες να αρχίσει να συμπίπτει σε ό,τι αφορούσε την έμμισθη και την άμισθη εργασία.

Ανάλογα με την επιλεγμένη μέθοδο υπολογισμού, η άμισθη εργασία έχει μια οικονομική αξία μεταξύ 44 και 110% της εθνικής παραγωγής, εάν ληφθεί υπ' όψη όλος ο Ολλανδικός πληθυσμός από 12 ετών και πάνω. Εντούτοις, η άμισθη εργασία δεν συμπεριλαμβάνεται στα οικονομικά στατιστικά, γεγονός που σημαίνει ότι αυτή η μορφή εργασίας παραμένει αόρατη από οικονομικής άποψης.

Εντούτοις, είναι ακόμη δύσκολο για πολλούς άνδρες και γυναίκες στην Ολλανδία να συνδυάσουν δουλειά και καθήκοντα φροντίδας των παιδιών. Μόνο μία δυναμική συνέχιση αυτής της τακτικής, η οποία έχει ήδη ξεκινήσει, μπορεί να προσφέρει την προοπτική βελτίωσης.

Σε συζητήσεις με τις δύο πλευρές της βιομηχανίας, η κυβέρνηση χρειάζεται να υιοθετήσει μια πιο δυναμική στάση ως υπερασπίστρια των αναγκών και των ενδιαφερόντων των οικογενειών με παιδιά, των γονιών που επιθυμούν να μοιράσουν την εργασία και τα καθήκοντα του σπιτιού πιο δίκαια. Διότι, όσο η ευθύνη των ανδρών για τη φροντίδα των παιδιών δεν αυξάνεται ουσιαστικά, μία περαιτέρω ανακατανομή της άμισθης εργασίας θα παραμένει κατά μεγάλο μέρος μία παραίτηση.

ΟΒΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

4. Μόνες μπτέρες και φτώχεια⁴

Αν και οι μόνες μπτέρες γενικά έχουν υψηλό κίνδυνο να βρεθούν σε κατάσταση φτώχειας, αυτό διαφέρει για κάθε εθνότητα. Το 1998 στην Ολλανδία υπήρχαν 917.000 νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα. Περίπου ένα στα οκτώ αυτών των νοικοκυριών ήταν μια μονογονεϊκή οικογένεια. Η Ολλανδία είχε 126.000 μονογονεϊκές οικογένειες με χαμηλό εισόδημα, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων ήταν νοικοκυριά με γυναίκες αρχηγούς. Η πιθανότητα φτώχειας για τις μονογονεϊκές οικογένειες είναι αρκετά υψηλή. Περισσότερες από τις μισές από όλες τις μονογονεϊκές οικογένειες (51%) στην Ολλανδία πρέπει να τα βγάλουν πέρα με ένα χαμηλό εισόδημα. Κάτι λιγότερο από τις μισές από τις Ολλανδικές μονογονεϊκές οικογένειες (47%) έχουν χαμηλό εισόδημα. Για τις αλλόθρονες μονογονεϊκές οικογένειες των μη-δυτικών χωρών αυτό συμβαίνει στο 60% των νοικοκυριών. Αυτό το ποσοστό είναι το χαμηλότερο στην περίπτωση των Σιγκαπύ μονογονεϊκών οικογενειών και το υψηλότερο στην περίπτωση των Τούρκικων οικογενειών.

Αυτή η παρατήρηση δεν αφορά μόνο ρητά την οικονομική κατάσταση των μόνων μπτέρων αλλά και το ζήτημα της σημασίας της ανεπίσημης υποστήριξης για τις μόνες μπτέρες που πρέπει να τα βγάλουν πέρα με ένα εισόδημα ελάχιστο ή κάτω από το ελάχιστο. Για πολλές μόνες μπτέρες ο χρόνος και το χρήμα είναι σπάνια. Για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν αυτό το διπλό ζήτημα παίρνουν πολλές πρωτοβουλίες όπως η αναζήτηση βοήθειας στο άμεσο περιβάλλον τους. Στρέφονται στην οικογένειά τους, τους φίλους τους και άλλους γνωστούς. Τα μεταχειρισμένα παιδικά ρούχα από τους γείτονες μπορούν να φέρουν ανακούφιση καθώς και η οικονομική υποστήριξη από ένα μέλος της οικογένειας. Επίσης, ένας φίλος που είναι πρόθυμος να κρατήσει τα παιδιά έχει πάντα αξία. Το πρόβλημα σε αυτή τη συνεισφορά έχει τρεις πτυχές. Ποια είναι η σημασία της ανεπίσημης υποστήριξης για τα νοικοκυριά με μόνες μπτέρες που πρέπει να τα βγάλουν πέρα με ένα χαμηλό εισόδημα; Υπάρχουν διαφορές στη φύση και το μέγεθος της ανεπίσημης υποστήριξης που λαμβάνουν οι μόνες μπτέρες από διαφορετικές εθνότητες; Εάν ναι, πώς μπορούν αυτές οι διαφορές να εξηγηθούν;

5. Παθητικές σχετικά με τη διατροφή⁵

Μετά το διαζύγιο, όταν ο ένας από τους δύο πρώην συζύγους δεν μπορεί να ζήσει μόνο με το δικό του εισόδημα και ο άλλος σύντροφος μπορεί να τον φροντίσει οικονομικά, τότε είναι καθήκον του να τα κάνει. Αυτό το καθήκον διαρκεί 12 χρόνια το πολύ.

Αρκετός παράγοντας για τον καθορισμό του ποσού της διατροφής είναι από τη μία η ανάγκη του παιδιού που τη ζητάει και από την άλλη η οικονομική δυνατότητα του συζύγου που πληρώνει. Η καλύτερη τιμή και των δύο ποσών θα υπολογιστεί. Επίσης το κράτος πρόνοιας κατά τη διάρκεια του γάμου θα επηρεάσει αυτόν τον υπολογισμό. Η δυνατότητα πληρωμής βασίζεται στο εισόδημα μείον τα αναγκαία έξοδα. Αυτό θα υπολογιστεί στο χοντρικό ποσό, έτσι το φορολογικό όφελος είναι για το άτομο που έχει το δικαίωμα να λαμβάνει διατροφή.

Ποσοστό από την ληφθείσα διατροφή αφαιρείται από το επίδομα εθνικής βοήθειας εξαρτάται από την τακτική κυβέρνηση.

⁴ Tassakos, Yoon, Annelou Ypes and Erik Snel (1996-2000) "Single mothers, poverty and informal support", chapter 4, page 102-107.

⁵ Tassakos (May 2002), page 26.

6. Επίδομα εθνικής βοήθειας⁶

Το γραφείο κοινωνικής ασφάλισης έχει δύο καθήκοντα: να προσφέρει πρόνοια στους ανθρώπους και να προσπαθήσει να τους επαναφέρει στην αγορά εργασίας. Οι άνθρωποι που είναι άνεργοι και που δεν έχουν τη δυνατότητα να λάβουν λεφτά από κάπου αλλού, μπορούν να πάνε στο γραφείο κοινωνικής ασφάλισης. Ο μόνος γονέας στην Ολλανδία είναι τις περισσότερες φορές μια γυναίκα που πρέπει να φροντίζει το παιδί (ή τα παιδιά) της μόνη της. Δεν ζει κάποιος άλλος ενήλικας μαζί της και τα παιδιά της είναι ανήλικα, δηλαδή κάτω από 18 ετών.

Οι μόνοι γονείς πρέπει σε πρώτη φάση να ζητήσουν διατροφή από τον πρώην σύζυγό τους. Όταν το ποσό της διατροφής δεν είναι αρκετό τότε μπορούν να ζητήσουν οικονομική βοήθεια με το επίδομα εθνικής βοήθειας. Εάν δεν μπορούν να πάρουν διατροφή, το γραφείο κοινωνικής ασφάλισης πρέπει να κάνει μία έρευνα. Εάν είναι εφικτό, το γραφείο θα πάρει τα λεφτά της διατροφής από τον πρώην σύζυγο υπό τις προϋποθέσεις της τυπικής διαδικασίας χορήγησης διατροφής.

Μόνος γονέας ηλικίας 21 και πάνω	Ευρο/μήνα	επίδομα αδείας
Που μοιράζεται ένα σπίτι με άλλους	858,56	43,29
Που δεν μοιράζεται ένα σπίτι με άλλους	942,33	47,51

Το επίδομα πρόνοιας είναι το 70% του νόμιμου κατώτατου μισθού, ο οποίος αυτή τη στιγμή είναι 989,84 Euro το μήνα.

May 2002

Φύλαξη των παιδιών

Από τον Ιανουάριο του 1999 ισχύει ένας νέος νόμος που λέει ότι ο μόνος γονέας που λαμβάνει το επίδομα εθνικής βοήθειας πρέπει να δεχτεί μια κατάλληλη δουλειά μόλις το παιδί γίνει 5 χρονών. Κατά τη διάρκεια των ωρών εργασίας ή του απαραίτητου χρόνου μελέτης ο μόνος γονέας έχει το δικαίωμα για δωρεάν φύλαξη του παιδιού ή των παιδιών για την ώρα που χρειάζεται για την δραστηριότητα (εργασία, σχολείο ή κατάρτιση). Αυτός ο νόμος θα αλλάξει μέσα σε λίγα χρόνια και δεν είναι ξεκάθαρο προς το παρόν πώς θα είναι ο νέος νόμος για τους μόνους γονείς με πρόνοια.

Ο υπουργός κοινωνικών και εργασιακών θεμάτων θα ξοδέψει περισσότερα λεφτά σε προγράμματα για τη φύλαξη των παιδιών τα επόμενα χρόνια. Αυτό είναι μέρος του "Πολιτικού Προγράμματος για το μέλλον". Κάθε τοπικό συμβούλιο στην Ολλανδία πρέπει να καταθέσει προτάσεις αυτή τη στιγμή για το κοντινό μέλλον για το πώς και πόσοι άνθρωποι πρόκειται να βρουν μια δουλειά. Αυτό το πρόγραμμα ανοίγει νέες προοπτικές για την πολιτική σχετικά με τις μονογονεϊκές οικογένειες.

6- Mrs. B. Stiksmā (May 2002). Introduction on the subject during the Round Table Meeting of Women in SPF in Groningen.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

8. Συμπεράσματα

Κύρια συμπεράσματα που επηρεάζουν την κατάσταση των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ολλανδία :

- Η αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών με επίδομα έπεσε στο 79% το 1995
- Η μονογονεϊκή οικογένεια είχε 35% λιγότερο διαθέσιμο εισόδημα απ'ο,τι οι οικογένειες με δύο γονείς το 1994
- Οι μονογονεϊκές οικογένειες αντιπροσωπεύουν το 10% του συνολικού αριθμού των οικογενειών με παιδιά
- Υπάρχει έλλειψη από χώρους φύλαξης παιδιών στην Ολλανδία
- Ο ίσος καταμερισμός των καθηκόντων δεν επιτυγχάνεται καθώς τα εμπόδια είναι πολύ μεγάλα
- Στην Ολλανδία δεν υπάρχει δικαίωμα για πιο παρατεταμένη άδεια για τη φροντίδα των παιδιών
- Ο παραδοσιακός καταμερισμός των καθηκόντων δεν έχει εξαφανιστεί ακόμα
- Περισσότερες από μιάμιση φορές διεξάγεται άμισθη όσο και έμμισθη εργασία
- Η άμισθη εργασία δεν συμπεριλαμβάνεται στα οικονομικά στατιστικά, αυτή η μορφή εργασίας παραμένει αόρατη από οικονομικής άποψης
- 51% όλων των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ολλανδία πρέπει να τα βγάλουν πέρα με χαμηλό εισόδημα
- Οι μόνοι γονείς πρέπει να ζητούν διατροφή από τον πρώην σύζυγό τους σε πρώτη φάση. Όταν το ποσό της διατροφής δεν είναι αρκετό τότε μπορούν να ζητήσουν υποστήριξη από το επίδομα εθνικής βοήθειας
- Ο μόνος γονέας που λαμβάνει το επίδομα εθνικής βοήθειας πρέπει να δεχτεί μια κατάλληλη δουλειά μόλις το παιδί γίνει 5 ετών
- Δείκνουν της πολιτικής βάσης για θεσμική νομοθεσία σχετικά με την αξία της φύλαξης από τη μία και τη νομοθετική θέση και τα δικαιώματα στην κοινωνική ασφάλιση των ατόμων που προσφέρουν δωρεάν φύλαξη από την άλλη
- Εισαγωγή του δικαιώματος για ρυθμίσεις σχετικά με άδεια με αποδοχές στον Πολιτικό Κώδικα
- Εισαγωγή της οικονομίας της φύλαξης στην μακρο-οικονομική πολιτική
- Ένα νέο σύστημα φύλαξης βασισμένο στην οικονομική αυτονομία και το δικαίωμα λήψης και παροχής φροντίδας για όλους
- Μέτρα σχετικά με το χρόνο φύλαξης, συμπεριλαμβάνοντας: - εξουσία των εργαζομένων για το μείωσμα των ωρών κατά τη διάρκεια της εβδομάδας, - εισαγωγή νόμιμης νομοθεσίας για ρυθμίσεις για άδεια με αποδοχές με κρατικά μέσα, - κοινωνική ασφάλιση για την παροχή οικονομικού επιδόματος για τη φύλαξη τουλάχιστον 70% του κατώτατου μισθού, - όλοι αυτοί οι κανόνες συμπληρωμένοι από συλλογικούς κανονισμούς του οργανισμού εργασίας
- Μείωση των εργασιακών καθηκόντων για ανθρώπους που ζουν με το επίδομα εθνικής βοήθειας ανάλογα με το μέγεθος των καθηκόντων φροντίδας

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ:

Dutch Women Alliance; Utrecht
www.Info@vrouwenalliantie.nl

Alliantie voor sociale rechtvaardigheid

Plompetorengracht 19
3512 CB Utrecht

FNV-Vrouwenbond

Postbus 8576
1005 AN Amsterdam
tel. 020-5816398
e-mail: fnvvrouwenbond@vc.fnv.nl

Arme Kant van Nederland/EVA

Postbus 8506, 3503 RM Utrecht
Tel.: +31 30 8801887 / Fax: +31 30 8801946
e-mail: akneva@sowkerken.nl

Landelijk Steunpunt Vrouwen en de Bijstand

Nieuwe Gracht 27A, 3512 LC Utrecht
Tel.: +31 30 2341841 / Fax: 030 2341609
e-mail: lsveb@xs4all.nl

Sjakuus

Plompetorengracht 19, 3512 CB Utrecht,
Tel.: +31 30 - 2314819 / Fax: +31 30 2321597
e-mail: info@sjakuus.nl

LNCO

Postbus 9545, 3506 GM Utrecht,
Tel.: +31 30 2611592 / Fax: +31 30 2622065,
e-mail: cgroen_inco@hotmail.com of Inco@wanadoo.nl

Project Poverty and effects on children

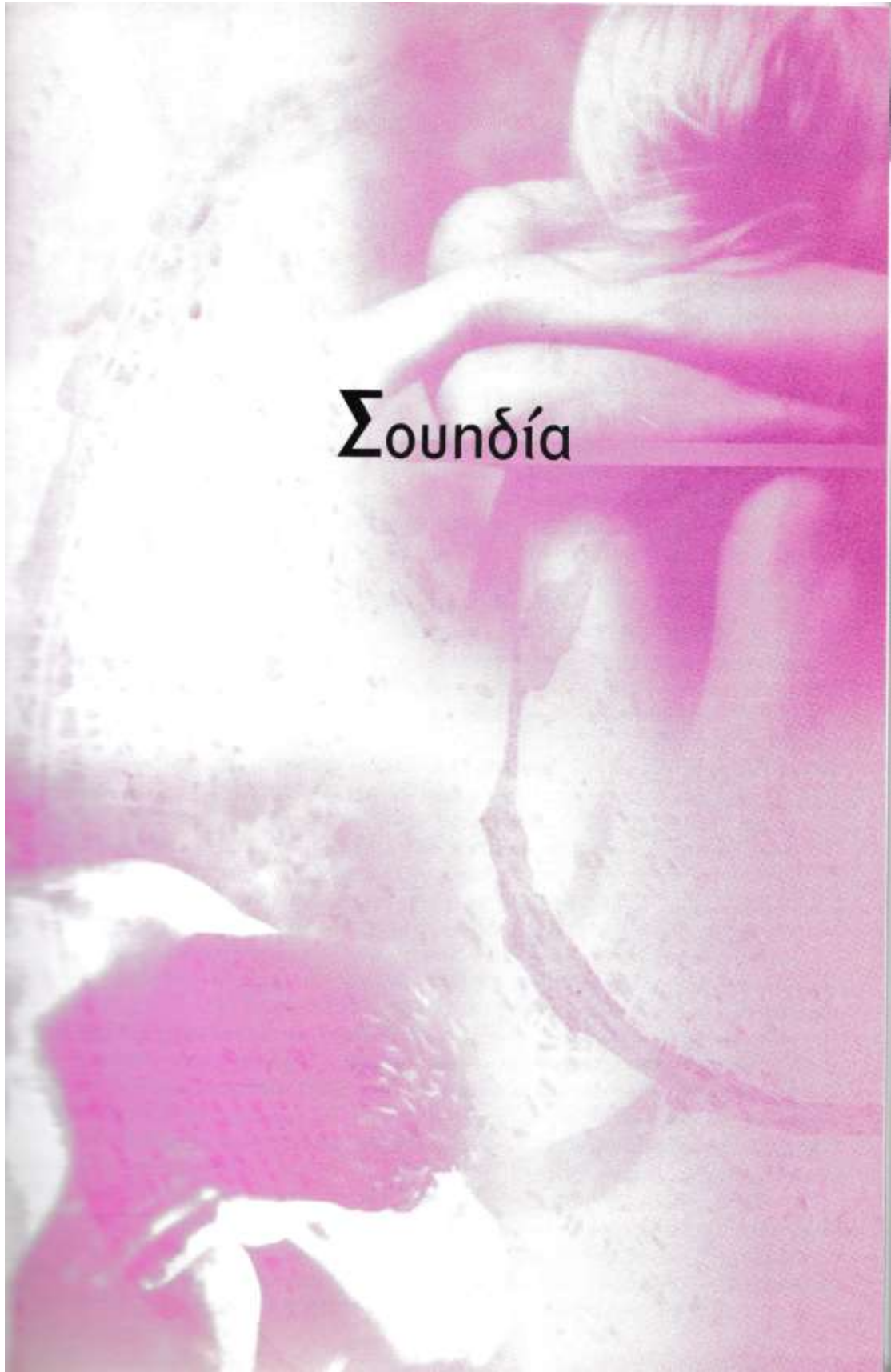
Emmaplein 19-21, 5211 VZ Den Bosch
Tel.: +31 73 6921345

Moederbond

Nederlandse Bond Moeder CAO
Postbus 8209, 1802 KE Alkmaar
Tel.: +31 72 5112449.

Samenwerkingsverband Mensen Zonder Betaald Werk (SMZBW)

Postbus 9545, 3506 GM Utrecht
e-mail: smzbw@xs4all.nl

Σουηδία

Μονογονεϊκότητα και φτώχεια

Σε όλα τα βιομηχανοποιημένα έθνη για τα οποία έχουμε διαθέσιμες πληροφορίες για τη δεκαετία που πέρασε (του '90), τα παιδιά Μ.Γ.Ο. με αρχηγούς γυναίκες, έχουν υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας. Στην Αυστραλία, τον Καναδά και τις Η.Π.Α., πάνω από το 50% των παιδιών που προέρχονται από αυτές τις οικογένειες, ζουν κάτω από τα όρια φτώχειας (σύμφωνα με τον προσδιορισμένο όριο φτώχειας από τη μελέτη εισοδήματος του Λουξεμβούργου). Στην Αυστραλία, τη Νορβηγία και τις Η.Π.Α. μάλιστα ο αριθμός αυτών των παιδιών υπολογίζεται πάνω από το μισό των παιδιών σε φτώχεια.

Σε άλλες χώρες, οι κυβερνητικές πολιτικές έχουν μετριάσει τις αρνητικές επιπτώσεις της μονογονεϊκότητας στην οικονομικοκοινωνική κατάσταση των οικογενειών και των παιδιών. Στη Δανία, τη Φινλανδία και τη Σουηδία υπάρχει υψηλό ποσοστό παιδιών που ζουν σε Μ.Γ.Ο. με αρχηγούς μητέρες, όμως λιγότερο από το 10% αυτών ζουν κάτω από τα όρια της φτώχειας.

Ποσοστό παιδιών που ζουν κάτω από τα όρια της φτώχειας, 1990-1992		
Χώρες	Παιδιά σε οικογένειες με 2 γονείς	Παιδιά σε Μ.Γ.Ο. με αρχηγούς γυναίκες
Σουηδία	2.2	5.2
Δανία	2.5	7.3
Φινλανδία	1.9	7.5
Βέλγιο	3.2	10.0
Ιταλία	9.5	13.9
Νορβηγία	1.9	18.4
Ολλανδία	3.1	39.5
Καναδάς	7.4	50.2
Αυστραλία	7.7	56.2
Η.Π.Α.	11.1	59.5

Πηγή: Luxembourg Income Study, Working Paper No. 127. Το όριο φτώχειας ορίζεται το 50% μέσα εθνικού φορολογηθέντος εισοδήματος

Στις 11 από τις 18 υπό μελέτη χώρες, η παιδική φτώχεια έχει μειωθεί τουλάχιστον κατά το ήμισυ με μέτρα που εφάρμοσαν οι κυβερνήσεις στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας. Οκτώ χώρες: η Αυστρία, το Βέλγιο, η Δανία, η Φινλανδία, το Λουξεμβούργο, η Νορβηγία, η Σουηδία και η Ελβετία έχουν επιτύχει να κρατήσουν το ποσοστό παιδικής φτώχειας κάτω από το 5%.

Στην έρευνα που αφορά τη φτώχεια σε 18 χώρες, ως όριο της φτώχειας θεωρείτε το 50% του μέσου εισοδήματος της κάθε χώρας με συνυπολογισμένους τους φόρους και τα επιδόματα πρόνοιας. Επιδόματα ιατρικής φροντίδας ή προσχολικής ηλικίας δεν έχουν συμπεριληφθεί.

Μερικές μόνο χώρες δημοσιεύουν επίσημα στατιστικά στοιχεία για τη φτώχεια, καθιστώντας δύσκολη την εκτίμηση της κατάστασης με το πέρασ του χρόνου. Στις

περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες, η παιδική φτώχεια φαίνεται ότι παρέμεινε σταθερή ή επιδεινώθηκε ελάχιστα κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες.

Η έρευνα καταγράφει " υπαιτιγμούς βελτίωσης " στον Καναδά, αν και οι δαπάνες για επιδόματα έχουν αυξηθεί και στη Σουηδία, όπου οι αντίστοιχες δαπάνες θεωρούνται εξαιρετικά υψηλές. Αντιθέτως, στο Ισραήλ, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις Η.Π.Α. φαίνεται καθαρά η τάση κατά τη δεκαετία του '80 επιδείνωσης της κατάστασης των παιδιών. Την περίοδο μεταξύ του 1969 και 1986 (18 έτη), το ποσοστό των παιδιών που ζούσαν στη φτώχεια στο Ην. Βασίλειο, σχεδόν διπλασιάστηκε- από 5.3% στο 9.9%.

Κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά της χώρας

Η Σουηδία σε αντίθεση με άλλες χώρες, έχει στηρίξει τις στατιστικές του πληθυσμού της σε καταγεγραμμένες πληροφορίες. Μέχρι το 1686 η χώρα είχε ένα μοναδικό σύστημα ενοριακού μητρώου, στο οποίο καταγράφονταν όλες οι δημογραφικές αλλαγές των ενορητών.

Οδηγός Για Γυναίκες Αρχηγούς Μονογονεϊκών Οικογενειών

Το σημερινό σύστημα απογραφής της Σουηδίας παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με το προαναφερόμενο ενοριακό μητρώο. Το 1749 ξεκίνησε η προσαρμογή των στοιχείων της απογραφής και των ζωτικών στατιστικών στοιχείων που στηρίζονταν σε αυτό το μητρώο, το οποίο ήταν διαθέσιμο για 350 χρόνια, αντανακλώντας τη μετάλλαξη της χώρας από την αυτάρκη αγροτική οικονομία στη σύγχρονη μεταβιομηχανική κοινωνία. Ο προσδοκώμενος μέσος όρος ζωής στη Σουηδία σήμερα, είναι από τους υψηλότερους στον κόσμο.

Η Σουηδία έχει πληθυσμό 8,9 εκατομμύρια. Η αναλογία των παιδιών παρουσιάζει μείωση σε απίστευτο με αυτή των ηλικιωμένων. Κατά τα τελευταία 40 χρόνια, το ποσοστό των ατόμων άνω των 64 ετών διπλασιάστηκε. Με 17% του πληθυσμού της άνω των 65 ετών, η Σουηδία το 1998 είχε μία από τις υψηλότερες αναλογίες ηλικιωμένων στον κόσμο. Μία πρόβλεψη δείχνει ότι το ποσοστό αναλογίας του πληθυσμού της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας δεν θα αλλάξουν σημαντικά, παρά μόνο όταν ο πληθυσμός που γεννήθηκε στο κύμα των μεγάλων γεννήσεων του '40, φτάσει σε ηλικία συνταξιοδότησης.

Περίπου το μισό από όλα τα παιδιά στη Σουηδία γεννιούνται εκτός γάμου. Αυτό δε σημαίνει ότι η πλειοψηφία των μητέρων είναι μόνες τους, αλλά ότι η απλή συμβίωση ενός ζευγαριού είναι πολύ κοινή. Σύμφωνα με την απογραφή του 1990, το 71% όλου του πληθυσμού ζούσε σε πυρηνικές οικογένειες, το οποίο όμως σημαίνει: οικογένειες με έναν μόνο γονέα και παιδιά, ή οικογένειες με παντρεμένο ή ανύπαντρο ζευγάρι, με ή χωρίς παιδιά. Ο γάμος και η συμβίωση στις μέρες μας θεωρούνται ως συνώνυμες καταστάσεις, αν και οι νομικές διαφορές παραμένουν. Η πλειοψηφία των παιδιών (78%) ζει και με τους δύο γονείς.

Το 14% των παιδιών ζουν με ένα γονέα, ενώ το 7% όλων των παιδιών ζει σε μεικτές οικογένειες, για παράδειγμα με τον γονέα που έχει την επιμέλειά του και ζει με έναν/ μία νέο/α σύντροφο. 7,5 εκατομμύρια Σουηδών (το 85% του πληθυσμού) ανήκει στην εκκλησία της Σουηδίας, συμμετέχει ενεργά και πραγματοποιεί σε αυτήν εκκλησιαστικά μυστήρια (το 78% των παιδιών βαφτίζεται).

Οι Σουηδοί πολίτες καλύπτονται από το σύστημα εθνικής κοινωνικής ασφάλισης. Αν κάποιος είναι άρρωστος, ή πρέπει να μείνει σπίτι να φροντίζει τα άρρωστα παιδιά, λαμβάνει ημερήσιο επίδομα που φτάνει το 80% του χαμένου εισοδήματος και έχει ιατροφαρμακευτική κάλυψη. Υπάρχει ένα όριο ποσού που φτάνει τις 900 Σουηδικές Κορώνες το χρόνο για ιατρική φροντίδα και 1.800 Σουηδικές κορώνες για φάρμακα, ενώ οποιαδήποτε θεραπεία και φαρμακευτική αγωγή άνω του ποσού αυτού είναι δωρεάν. Τα Συμβούλια των Επαρχιών μαζί με το εθνικό σύστημα υγείας καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος των εξόδων νοσηλείας και των εργαστηριακών εξετάσεων. Μία μεγάλη μερίδα των αμοιβών των ιδιωτικών ιατρών καλύπτεται επίσης από το εθνικό σύστημα υγείας.

Όταν γεννιέται ένα παιδί, οι γονείς του δικαιούνται 15μηνιαία άδεια από την εργασία τους, την οποία μπορεί να μοιραστούν μεταξύ τους και να τη χρησιμοποιήσουν οποιαδήποτε χρονική στιγμή μέχρι το παιδί να γίνει οκτώ ετών. Ένας από αυτούς τους μήνες αφορά αποκλειστικά κάθε γονέα, ο οποίος κέρδι το δικαίωμα του αν δεν τον χρησιμοποιήσει.

Οι γονείς επίσης λαμβάνουν αφορολόγητα επιδόματα παιδιών, ισόποσα για όλους μέχρι τα παιδιά να φτάσουν 15 ετών. Τα παιδιά που συνεχίζουν τις σπουδές τους δικαιούνται φοιτητικών δανείων.

Το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο αυτό σημαίνει κυρίως δάνεια που ξεπληρώνονται σταδιακά.

Οι Δήμοι παρέχουν ημερήσια και μετά το σχολείο φροντίδα παιδιών. Μία εθνική ασφάλεια εργατικών ατυχημάτων καλύπτει όλα τα έξοδα υγείας που σχετίζονται με ατυχήματα στην εργασία. Οι περισσότεροι άνεργοι έχουν ασφάλιση μέσα από τις εργατικές ενώσεις, ενώ οι άνεργοι χωρίς τέτοια κάλυψη μπορεί να λάβουν ένα χαμηλότερης αξίας επίδομα από την κυβέρνηση.

Η Αγορά Εργασίας

Η Σουηδία έχει περίπου 4 εκατομμύρια εργατικό δυναμικό. Σύμφωνα με το Νόμο, οι ώρες εργασίας εβδομαδιαίως είναι 40 και η άδεια εργασίας 5 εβδομάδες. Περίπου το 83% όλων των εργαζομένων είναι μέλη εργατικών σωματείων.

Ένα πλήθος νόμων ρυθμίζουν τις σχέσεις στην αγορά εργασίας, συμπεριλαμβανομένων νομοθετικών πράξεων σχετικά με την ασφάλιση των εργαζομένων, το εργασιακό περιβάλλον και τη συμμετοχή των εργαζομένων στη λήψη αποφάσεων.

Ο φόρος προστιθέμενης αξίας - "Value-added tax (VAT)" - στα περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες είναι μεταξύ 6 και 25%. Οι εργοδότες πληρώνουν 33.03% και οι εργαζόμενοι 6.95% για την κοινωνική τους ασφάλιση, αναφορικά με τις συνεισφορές για τη σύνταξη, την ιατρική περίθαλψη και άλλα κοινωνικά επιδόματα. Επιπλέον, οι επιχειρήσεις πληρώνουν 6 με 7.4% σε συντάξεις κ.α. βάσει των συλλογικών συμβάσεων.

Πάνω από το 80% των γυναικών με παιδιά προσχολικής ηλικίας (κάτω των 7 ετών) είναι εργαζόμενες αν και συχνά έχουν μερική απασχόληση. Αυτό το υψηλό ποσοστό είναι αποτέλεσμα μιας σειράς εξελίξεων, συμπεριλαμβανομένης της επέκτασης του συστήματος υγείας, φροντίδας των παιδιών και άλλων υπηρεσιών.

Το 1998 η γεννητικότητα έπεσε σε αναλογία 1.5 παιδιά ανά γυναίκα (το χαμηλότερο ποσοστό γεννήσεων που είχε η Σουηδία ποτέ), αλλά δεν υπάρχει ένδειξη ότι η Σουηδία είναι έτοιμη να εγκαταλείψουν τη μητρότητα, ή ότι προτιμούν να έχουν ένα μόνο παιδί ώστε να μπορούν να αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στην καριέρα τους.

Συμμετοχή του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό της χώρας (σε χιλιάδες)

Εργαζόμενοι	1990	1995	1996	1997
Άνδρες	2 346	2 061	2 058	2 042
Γυναίκες	2 162	1 925	1 905	1 880
Άνεργοι	69	332	347	342
Συνολικός πληθυσμός στην αγορά εργασίας	4 577	4 320	4 310	4 264
Συνολικός πληθυσμός εκτός αγοράς εργασίας	820	1 203	1 227	1 286
Σύνολο	5 397	5 523	5 537	5 549
Ποσοστό ανεργίας επί του εργατικού δυναμικού	1.5	7.7	8.1	8.0

Εισόδημα εργαζομένων το 1996

Εισόδημα σε Σουηδικές Κορώνες	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
0	106 238	100 909	207 147
1-39 999	813 704	830 864	1 644 568
40 000 - 79 999	255 563	657 826	913 389
80 000 - 119 999	309 843	629 339	939 182
120 000 - 159 999	531 152	740 479	1 271 631
160 000 - 199 999	623 185	592 363	1 215 548
200 000 - 299 999	914 871	439 338	1 354 209
300 000 - 499 999	324 143	85 577	409 720
500 000 -	94 651	15 824	110 475
Σύνολο	3 973 350	4 052 519	8 065 869

Η φροντίδα των παιδιών στη Σουηδία

Το σουηδικό σύστημα φροντίδας των παιδιών έχει διπλό στόχο. Από τη μία μεριά στοχεύει να διευκολύνει τους γονείς ώστε να συνδυάσουν την οικογενειακή τους ζωή με την εργασία ή τις πουδές και από την άλλη παρέχει υποστήριξη και ενθάρρυνση στην ανάπτυξη των παιδιών και τη μάθηση, βοηθώντας τα να αναπτυχθούν κάτω από συνθήκες που συμβάλλουν στην ευημερία τους. Αυτή η διπλή προσέγγιση αναδείχθηκε επισήμως στις αρχές της δεκαετίας του '70 με την εκκίνηση ενός μεγάλου αναπτυξιακού προγράμματος για το σύστημα φροντίδας των παιδιών στη Σουηδία. Μαζί με την ασφάλιση των γονέων και το σύστημα επιδοτήσεων των παιδιών, η φροντίδα των παιδιών αποτέλεσε μία από τις κυριότερες πολιτικές προσαρτήσεις της οικογένειας στη Σουηδία, ενώ την ίδια στιγμή υπήρχε σαφής προσανατολισμός στην εκπαίδευση. Τα τελευταία χρόνια, οι πτυχές της εκπαιδευτικής πολιτικής έγιναν εξαιρετικά σημαντικές και τον Ιούλιο του 1996 η ευθύνη της δημόσιας φροντίδας των παιδιών μεταφέρθηκε από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας, στο Υπουργείο Παιδείας και Επιστήμης.

Το υψηλά ανεπτυγμένο σύστημα παιδικής φροντίδας, υπήρξε προϋπόθεση για τις αλλαγές που επήλθαν τη δεκαετία του '70 στα οικογενειακά μοντέλα και στους ρόλους των δύο φύλων. Το ποσοστό των γυναικών στην αγορά εργασίας σταθερά προσέγγισε το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών και τα περισσότερα παιδιά στη Σουηδία σήμερα μεγαλώνουν με γονείς που μοιράζονται τις οικογενειακές υποχρεώσεις.

Για περίπου 3 δεκαετίες, η φροντίδα των παιδιών αποτελεί προτεραιότητα στο δημόσιο βίο της Σουηδίας. Οι αναδιαρθρώσεις σε αυτό το πεδίο έτυχαν της ευρύτερης αποδοχής και υποστήριξης από τα μέλη του Κοινοβουλίου.

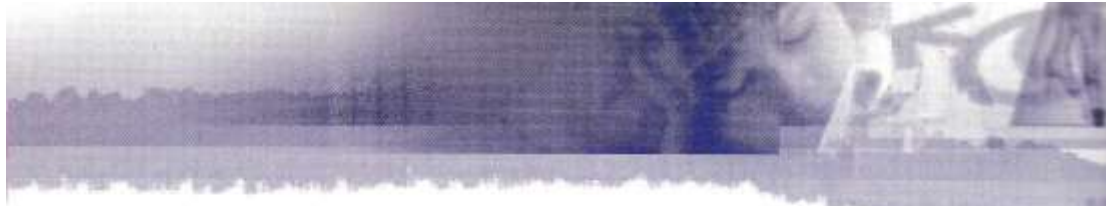
Ο στόχος πάντοτε ήταν να παρέχεται ποιοτική φροντίδα των παιδιών για την ευημερία των γενεών που θα έρθουν και την ενίσχυση της ισότητας μεταξύ των δύο φύλων, με πλήρη πρόσβαση σε όσους τη χρειάζονται, χρηματοδοτούμενη από το δημόσιο και υπό τη διαχειριστική ευθύνη των τοπικών αρχών.

Ισότητα των δύο φύλων- το κλειδί για το μέλλον μας:¹

Η ισότητα των δύο φύλων συνήθως τίθεται στα πλαίσια των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Εντούτοις, στη Σουηδία ο αγώνας για την ισότητα των φύλων έχει στενά συνδεθεί με οικονομικά και κοινωνικά μακροχρόνια θέματα. Οι πολιτικές της ισότητας στη χώρα οικοδομήθηκαν πάνω σε μια ισχυρή παράδοση υποστηρικτικών κοινωνικών πολιτικών. Οι πολιτικές για την ισότητα των φύλων στη Σουηδία οικοδομήθηκαν πάνω σε μία ισχυρή παράδοση υποστηρικτικών κοινωνικών πολιτικών.

Η Σουηδία έχει υιοθετήσει μια ουδέτερη ως προς το φύλο αντίληψη για την κοινωνία των πολιτών. Με εξαίρεση τις περιπτώσεις που συνδέονται άμεσα με τις γεννήσεις, οι έγγαμες γυναίκες της Σουηδίας καλύπτονται από την ίδια νομοθεσία με τους άνδρες σε σχέση με θέματα εργασιακά, φορολογικά, καθώς και κοινωνικής ασφάλισης.

¹ Source: Lena Sommestad, professor of economic history at Uppsala University and director of the Swedish Institute for Future Studies, Stockholm. Published by the Swedish Institute, ISRN SI-CS-00/432-ENG-SE

Το κράτος χρησιμοποιεί ξεχωριστή φορολογία, παρέχει γενναιοδωρα δωρεάν δημόσια φροντίδα σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και εκτεταμένα προγράμματα γονικών αδειών, προκειμένου να ενθαρρύνει τις έγγαμες γυναίκες/ μητέρες να παραμείνουν στην αγορά εργασίας. Το σουηδικό μοντέλο κοινωνικής πρόνοιας έρχεται σε οξεία αντίθεση με το επικρατών Ευρωπαϊκό μοντέλο, το οποίο έχει σχεδιαστεί με βάση τον άνδρα εργαζόμενο.

Το σουηδικό μοντέλο διαμορφώθηκε μέσα από την ιδιαίτερη εμπειρία της χώρας, που χαρακτηρίζεται από την αργή βιομηχανοποίηση, την εκτεταμένη φτώχεια και τις δραματικές δημογραφικές αλλαγές: το μαζικό κύμα μεταναστών προς τη χώρα και την πτώση της γονιμότητας. Σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η Σουηδία για μεγάλο διάστημα ήταν εξαρτημένη από το γυναικείο εργατικό δυναμικό. Έτσι, από πολύ νωρίς επικράτησε η αντίληψη ότι ήταν αναγκαία η εκτεταμένη παρέμβαση του κράτους, ώστε να υποστηριχθούν οι οικογένειες με παιδιά. Η κοινωνική πολιτική της χώρας έχει αναγνωρίσει εδώ και πολλά χρόνια το διπλό ρόλο των γυναικών ως μητέρες και εργαζόμενες.

Οι πολιτικές για την ισοότητα στη Σουηδία, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις μέρες μας, μιας και η Ευρώπη έχει να αντιμετωπίσει την πρόκληση της μείωσης των γεννήσεων και της γήρανσης του πληθυσμού της. Όχι μόνο οι ευρωπαϊκές γυναίκες σήμερα γεννούν λιγότερα παιδιά από ότι τις προηγούμενες δεκαετίες, αλλά σημειώνεται επίσης μία μείωση του αριθμού των γάμων, αύξηση του αριθμού των γυναικών- αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών και αύξηση της παιδικής φτώχειας. Είμαστε όλοι μάρτυρες της διαδικασίας χειραφέτησης των γυναικών και της κρίσης του παραδοσιακού ευρωπαϊκού μοντέλου της πατριαρχικής οικογένειας.

Αυτές οι δραματικές δημογραφικές αλλαγές στην Ευρώπη, καθώς και οι αλλαγές στα οικογενειακά πρότυπα αποτελούν μείζονα πρόκληση για την Ευρώπη. Η γήρανση του πληθυσμού, προβληματική καθώς είναι, μπορεί να αποδειχθεί ως "ευκαιρία" για μία δραστική μεταρρύθμιση για την ισοότητα των φύλων. Εντούτοις, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί το πληθυσμιακό θέμα για να προαχθεί η Δημοκρατία, οι φεμινιστές/ στρίες θα πρέπει να ξεπεράσουν την παραδοσιακή τους καχυποψία σχετικά με τις συζητήσεις επί δημογραφικών θεμάτων, αναπτύσσοντας μια περισσότερο προοδευτική άποψη.

Στις περισσότερες χώρες υπάρχει μία έντονη σύγκρουση σχετική με το θέμα. Οι φεμινιστές/ στρίες γενικά επικεντρώνονταν στις ανάγκες και τα δικαιώματα των γυναικών, ενώ οι πολιτικές για τον πληθυσμό στόχευαν στην αύξηση των γεννήσεων. Επιπλέον, οι πολιτικές αυτές στην Ευρώπη συχνά συνδέονταν με τον εθνικισμό και το милитарισμό, όπως για παράδειγμα στη Γαλλία, όπου το θέμα της αύξησης του πληθυσμού, έχει αναχθεί σε ζήτημα υψίστης προτεραιότητας, όπως στα τέλη του 19ου αιώνα.

Η σημαντική παρατήρηση που έρχεται από τη Σουηδία είναι ότι η ανάγκη για αύξηση των γεννήσεων δεν χρειάζεται να έρχεται σε σύγκρουση με την ισοότητα των φύλων. Οι γυναίκες στη Σουηδία, όπως και οι υπόλοιπες γυναίκες- φεμινίστριες της Ευρώπης, αρνήθηκαν να δεχθούν τη μητρότητα ως κοινωνικό καθήκον, ενώ χρησιμοποίησαν την ανάγκη αύξησης του πληθυσμού προκειμένου να ισχυροποιήσουν τη θέση τους. Αυτή η ξεχωριστή σουηδική παράδοση των φιλικά προσκείμενων προς τις γυναίκες συζητήσεων για τον πληθυσμό, έχει τις ρίζες της στη δεκαετία του '30, όταν οι Gunnar and Alva Myrdal, γνωστοί Σουηδοί σοσιαλδημοκράτες πολιτικοί και κοινωνικοί επιστήμονες, κατάφεραν να αναδείξουν το ζήτημα της αύξησης του πληθυσμού ως σημείο εκκίνησης των δραστικών πολιτικών για κοινωνική μεταρρύθμιση.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Τα ποσοστά γεννήσεων στη Σουηδία μειώθηκαν δραματικά και οι Myrdals ισχυρίστηκαν ότι χρειαζόμαστε περισσότερα παιδιά για να αντισταθίσουμε τη γήρανση του πληθυσμού. Επίσης, κατάφεραν οι πολιτικές για την αύξηση του πληθυσμού να οικοδομηθούν πάνω σε μία δημοκρατική και φεμινιστική βάση. Το σπουδαιότερο από όλα είναι ότι η αύξηση των γεννήσεων πρέπει να συνοδεύεται από την ελευθερία της επιλογής για τις γυναίκες (π.χ. πρόσβαση στα αντισυλληπτικά) . Το σουηδικό μοντέλο διαμορφώθηκε μέσα από την ιδιαίτερη εμπειρία της χώρας, που χαρακτηρίζεται από την αργή βιομηχανοποίηση, την εκτεταμένη φτώχεια και τις δραματικές δημογραφικές αλλαγές: το μαζικό κύμα μεταναστών προς τη χώρα και την πτώση της γονιμότητας. Σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η Σουηδία για μεγάλο διάστημα ήταν εξαρτημένη από το γυναικείο εργατικό δυναμικό. Έτσι, από πολύ νωρίς επικράτησε η αντίληψη ότι ήταν αναγκαία η εκτεταμένη παρέμβαση του κράτους, ώστε να υποστηριχθούν οι οικογένειες με παιδιά. Η κοινωνική πολιτική της χώρας έχει αναγνωρίσει εδώ και πολλά χρόνια το διπλό ρόλο των γυναικών ως μητέρες και εργαζόμενες.

Οι πολιτικές για την ισότητα στη Σουηδία, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις μέρες μας, μιας και η Ευρώπη έχει να αντιμετωπίσει την πρόκληση της μείωσης των γεννήσεων και της γήρανσης του πληθυσμού της. Όχι μόνο οι ευρωπαϊκές γυναίκες σήμερα γεννούν λιγότερα παιδιά από ότι τις προηγούμενες δεκαετίες, αλλά σημειώνεται επίσης μία μείωση του αριθμού των γάμων, αύξηση του αριθμού των γυναικών- αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών και αύξηση της παιδικής φτώχειας. Είμαστε όλοι μάρτυρες της διαδικασίας χειραφέτησης των γυναικών και της κρίσης του παραδοσιακού ευρωπαϊκού μοντέλου της πατριαρχικής οικογένειας.

Αυτές οι δραματικές δημογραφικές αλλαγές στην Ευρώπη, καθώς και οι αλλαγές στα οικογενειακά πρότυπα αποτελούν μείζονα πρόκληση για την Ευρώπη. Η γήρανση του πληθυσμού, προβληματική καθώς είναι, μπορεί να αποδειχθεί ως "ευκαιρία" για μία δραστική μεταρρύθμιση για την ισότητα των φύλων. Εντούτοις, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί το πληθυσμιακό θέμα για να προαχθεί η Δημοκρατία, οι φεμινιστές/ στριες θα πρέπει να ξεπεράσουν την παραδοσιακή τους καχυποψία σχετικά με τις συζητήσεις επί δημογραφικών θεμάτων, αναπτύσσοντας μια περισσότερο προοδευτική άποψη.

Στις περισσότερες χώρες υπάρχει μία έντονη σύγκρουση σχετική με το θέμα. Οι φεμινιστές/ στριες γενικά επικεντρώνονταν στις ανάγκες και τα δικαιώματα των γυναικών, ενώ οι πολιτικές για τον πληθυσμό στόχευαν στην αύξηση των γεννήσεων. Επιπλέον, οι πολιτικές αυτές στην Ευρώπη συχνά συνδέονταν με τον εθνικισμό και το милитарισμό, όπως για παράδειγμα στη Γαλλία, όπου το θέμα της αύξησης του πληθυσμού, έχει αναχθεί σε ζήτημα υψίστης προτεραιότητας, όπως στα τέλη Η σημαντική παρατήρηση που έρχεται από τη Σουηδία είναι ότι η ανάγκη για αύξηση των γεννήσεων δεν χρειάζεται να έρχεται σε σύγκρουση με την ισότητα των φύλων. Οι γυναίκες στη Σουηδία, όπως και οι υπόλοιπες γυναίκες- φεμινίστριες της Ευρώπης, αρνήθηκαν να δεχθούν τη μπρόντσο ως κοινωνικό καθήκον, ενώ χρησιμοποίησαν την ανάγκη αύξησης του πληθυσμού προκειμένου να ισχυροποιήσουν τη θέση τους. Αυτή η ξεχωριστή σουηδική παράδοση των φιλικών προσκευμένων προς τις γυναίκες συζητήσεων για τον πληθυσμό, έχει τις ρίζες της στη δεκαετία του '30, όταν οι Gunnar and Aina Myrdal, γνωστοί Σουηδοί σοσιαλδημοκράτες πολιτικοί και του 19ου αιώνα, κοινωνικοί επιστήμονες, κατάφεραν να αναδείξουν το ζήτημα της αύξησης του πληθυσμού ως σημείο εκκίνησης των δραστικών πολιτικών για κοινωνική μεταρρύθμιση. Τα ποσοστά γεννήσεων στη Σουηδία μειώθηκαν δραματικά και οι Myrdals ισχυρίστηκαν ότι

χρειαζόμαστε περισσότερα παιδιά για να αντισταθμίσουμε τη γήρανση του πληθυσμού. Επίσης, κατάφεραν οι πολιτικές για την αύξηση του πληθυσμού να οικοδομηθούν πάνω σε μία δημοκρατική και φεμινιστική βάση. Το σπουδαιότερο από όλα είναι ότι η αύξηση των γεννήσεων πρέπει να συνοδεύεται από την ελευθερία της επιλογής για τις γυναίκες (π.χ. πρόσβαση στα αντισυλληπτικά) και οι πολιτικές αυτές πρέπει να αναγνωρίσουν τις εργαζόμενες μητέρες ως μία "κοινωνική πραγματικότητα". Αυτή η ικανότητα συνδυασμού των πολιτικών για την αύξηση του πληθυσμού και του φεμινισμού, μπορεί να εξηγήσει την επιτυχία των σουηδικών πολιτικών για την ισότητα των φύλων. Αργότερα, στην μεταπολεμική περίοδο, τα οικονομικά και δημογραφικά επιχειρήματα χρησιμοποιήθηκαν για άλλη μια φορά στη Σουηδία προκειμένου για την διεύρυνση των δημοσίων υπηρεσιών - όπως η φροντίδα των παιδιών- ώστε να υποστηριχθούν οι γυναίκες στο διπλό τους ρόλο (εργαζόμενες και μητέρες).

Η αιτία για τη γήρανση του πληθυσμού της οποίας είμαστε μάρτυρες είναι ότι στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, οι αριθμοί των γεννήσεων είναι πολύ μικρότεροι από τις πραγματικές ανάγκες αναπαραγωγής του πληθυσμού. Η μοναδική χώρα στην Ε.Ε. που δεν θα αντιμετωπίσει ουσιαστικά προβλήματα γήρανσης στα χρόνια που έρχονται είναι η Ιρλανδία, όπου οι γεννήσεις μειώθηκαν μόνο πρόσφατα. Αντίθετα, σε ορισμένες χώρες, περισσότερο αξιοσημείωτα στην Ιταλία, θα επιταχυνθεί η διαδικασία γήρανσης του πληθυσμού.

Αυτό το σενάριο επιφέρει πολλές επιπτώσεις σε μακροοικονομικό επίπεδο. Πολλές μελέτες έχουν δείξει ότι τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι έχουν αρνητική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη, ενώ ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός και ιδιαίτερα μεταξύ των ηλικιών 50-64 ετών έχει θετική επίδραση. Η γήρανση του πληθυσμού στις ευρωπαϊκές κοινωνίες τις επόμενες δεκαετίες, αναμένεται να επιφέρει σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη, με αργές ή ακόμη και αρνητικές εξελίξεις.

Είναι προφανές ότι η αναπαραγωγή του πληθυσμού παίζει ένα σημαντικό ρόλο στην ευημερία των χωρών. Οι αρνητικές συνέπειες του χαμηλού αριθμού γεννήσεων δεν είναι άμεσα ορατές, καθώς οι αλλαγές στην ηλικιακή σύνθεση μιας χώρας πραγματοποιούνται σταδιακά και με αργούς ρυθμούς. Η μείωση του αριθμού γεννήσεων σε μία κοινωνία εξαρτάται από μια σειρά παραγόντων. Η ανεργία και η έλλειψη κατοικίας για παράδειγμα, μπορεί να εμποδίσουν τη δημιουργία οικογένειας. Όμως η σημαντικότερη μεταβλητή είναι η απόφαση των ίδιων των γυναικών, γεγονός που αναδεικνύει το θέμα της ισότητας των φύλων.

Σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη, οι γυναίκες επιλέγουν ανάμεσα στα παιδιά και την επαγγελματική καριέρα. Για αυτό, συχνά υποστηρίζεται ότι οι γεννήσεις θα αυξάνονταν αν οι γυναίκες επέστρεφαν στον παραδοσιακό τους ρόλο στο οικιακό περιβάλλον. Εντούτοις, πρόσφατη έρευνα για την μείωση της γονιμότητας στην Ευρώπη δείχνει ότι η επιστροφή των γυναικών στο σπίτι δεν είναι πλέον το κατάλληλο μέτρο αν θέλουμε να επιτύχουμε αύξηση στις γεννήσεις παιδιών. Οι αναλύσεις διακρατικών ερευνών δείχνουν ότι τα ποσοστά γεννήσεων είναι εξαιρετικά χαμηλά στις χώρες που υποστηρίζουν τα παραδοσιακά μοντέλα έγγαμης ζωής και ανατροφής των παιδιών.

Στην πραγματικότητα, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80, ο υψηλός αριθμός γεννήσεων στο βιομηχανοποιημένο κόσμο, συμβάδιζε με τα υψηλά ποσοστά γυναικείας απασχόλησης και αντιστρόφως.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΡΧΗΓΟΥΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Με άλλα λόγια, η πρόσβαση των γυναικών στην αγορά εργασίας φαίνεται να είναι η προϋπόθεση για μεγαλύτερο αριθμό γεννήσεων. Οι γυναίκες δεν επιλέγουν πλέον μεταξύ καριέρας και παιδιών. Επιπλέον, έχει αποδειχθεί ότι οι χώρες που δεν στιγματίζουν τις συμβιώσεις εκτός γάμου ή τις γεννήσεις εκτός γάμου, έχουν καλύτερες πιθανότητες να διατηρήσουν υψηλά επίπεδα γονιμότητας. Στο βαθμό που σημειώνεται μείωση των ποσοτών των γάμων σε όλο το βιομηχανικό κόσμο - με πραγματοποίηση λιγότερων γάμων σε μεγαλύτερη ηλικία των ζευγαριών και με αύξηση των διαζυγίων - οι γεννήσεις παιδιών εκτός γάμου χρειάζονται για να αντισταθμίσουν την κατάσταση. Τελικά, ένας υψηλός αριθμός μελετών δείχνει ότι οι κοινωνικές προσαρμογές και η κοινωνική πολιτική συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την προσπάθεια των γυναικών να συμφιλιώσουν την οικογενειακή με την εργασιακή τους ζωή.

Οι υψηλότεροι δείκτες γονιμότητας συχνά παρουσιάζονται στις χώρες όπου έχουν επέλθει οι κοινωνικές προσαρμογές και η κοινωνική πολιτική έχει ενσωματώσει τις πολιτικές για την ισότητα των δύο φύλων. Αντιθέτως, είναι φανερό ότι οι χώρες που δεν κατάφεραν να προσαρμοστούν και να αποδεχτούν τον πολλαπλό ρόλο των γυναικών στη σύγχρονη κοινωνία, είναι αυτές που αντιμετωπίζουν τα σοβαρότερα προβλήματα.

Η Ιταλία, η Ισπανία και η Ιαπωνία αποτελούν παραδείγματα χωρών, όπου η άρνηση να δεχθούν τις αλλαγές συμβαδίζει με τα χαμηλά ποσοστά γεννήσεων και τη ραγδαία γήρανση του πληθυσμού. Την τελευταία εικοσαετία, το εργασιακό και εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών ανέβηκε σημαντικά, τόσο στην Ιταλία όσο και στην Ισπανία. Εντούτοις, αυτές οι καταγεγραμμένες αλλαγές συνάντησαν την άρνηση αποδοχής τους από την κοινωνία στο σύνολό της και ιδιαίτερα από τους άνδρες, οι οποίοι επιμένουν ότι οι γυναίκες πρέπει να συνεχίσουν να παίζουν τον παραδοσιακό τους ρόλο ως μπότερες και νοικοκυρές.

Η ανικανότητα προσαρμογής στις νέες εξελίξεις σημαίνει ότι οι γυναίκες στην Ιταλία και την Ισπανία, σε αντίθεση με τις γυναίκες για παράδειγμα της Σουηδίας, προκειμένου να επιλύσουν το πρόβλημα συμφιλίωσης οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής αναβάλλουν την τεκνοποίηση. Παρόμοιες παρατηρήσεις έγιναν στην Ιαπωνία, όπου ο χαμηλός αριθμός γεννήσεων οφείλεται κυρίως στην "ακαμψία" του θεσμού του γάμου.

Η σύγχρονη γνώση σχετικά με τη δυναμική του πληθυσμού σε επίπεδο μακροχρόνιας οικονομικής ανάπτυξης, δίνει στις φεμινίστριες την ευκαιρία να διαπραγματευτούν τη ευρέως γνωστή υπόθεση ότι το νοικοκυριά και οι οικογένειες είναι πρωταρχικά καταναλωτικές μονάδες. Αντιθέτως, μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι τα νοικοκυριά πρέπει να ειδικωθούν ως παραγωγικές μονάδες που τροφοδοτούν την οικονομία με το σημαντικότερο κεφάλαιο: το ανθρώπινο.

Η ενίσχυση των νοικοκυριών ώστε να λειτουργούν σωστά και η παροχή ικανοποιητικών πηγών σε επίπεδο εισοδήματος και χρόνου, είναι εξίσου σημαντική με τη διαδικασία ανάπτυξης ανταγωνιστικών αγορών.

Απόστολα, ο σημαντικός ρόλος που διαδραματίζουν τα νοικοκυριά στην οικονομική ανάπτυξη, καθιστά λογική την απαίτηση οι άνδρες να αναλάβουν ίσες ευθύνες στη λειτουργία του νοικοκυριού. Είναι φανερό ότι η συμμετοχή των ανδρών - και ιδιαίτερα των πατέρων - στις καθημερινές δραστηριότητες της οικογενειακής ζωής είναι σημαντική αν θέλουμε να οδηγήσουμε περισσότερες γυναίκες στο μέλλον στη μητρότητα. Σε αυτό το σημείο το παράδειγμα της Σουηδίας έχει ιδιαίτερη σημασία.

Βασικές Παρατηρήσεις - Συγκριτικοί Πίνακες

Α. Δημογραφικές εξελίξεις σχετικά με την οικογένεια

Εξετάζοντας τα στατιστικά δεδομένα σχετικά με τη γαμλιότητα, (γάμοι ανά 1000 κατοίκους) παρατηρούμε ότι από τη δεκαετία του 60 το ποσοστό των γάμων παρουσιάζει πτωτική τάση σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ).

Στην Ελλάδα το 1965 παρατηρείται ο υψηλότερος συντελεστής (9,4%), ενώ το 1999, το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 5,9%. Η μέση τιμή για όλες τις χώρες της Ε.Ε ήταν ακόμη πιο χαμηλή την ίδια περίοδο και από 7,9% το 1960 μειώνεται και αντιστοιχεί στο 5,1% το 1999 (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. Αόρος συντελεστής γαμλιότητας (αριθμός γάμων σε 1000 κατοίκους), 1960-1999

	Ελλάδα	Ευρώπη των 15
1960	7,0	7,9
1965	7,0	7,8
1970	7,7	7,7
1975	7,0	7,2
1980	6,5	6,3
1985	6,4	5,8
1990	5,8	6,0
1995	6,1	5,1
1998	5,7	5,0
1999	5,9	5,1

Πηγή: Eurostat, Δημογραφικές στατιστικές 2001.

Μέσα σε 30 χρόνια τα διαζύγια αυξήθηκαν σημαντικά σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Εξετάζοντας τον δείκτη διαζυγίων (αναλογία σε 1000 κατοίκους) διαπιστώνουμε σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έτσι, στις Σκανδιναβικές χώρες, το Ην. Βασίλειο και το Βέλγιο οι άνδρες και οι γυναίκες χωρίζουν πιο εύκολα και παρατηρούνται εκεί οι πιο υψηλοί δείκτες.

Σε μια ενδιάμεση θέση βρίσκονται οι χώρες της κεντρικής Ευρώπης (Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία) και τέλος στις χώρες της Νότιας Ευρώπης παρατηρούνται οι πιο χαμηλές αναλογίες διαζυγίων (Πίνακας 2).

Πίνακας 2. Εξέλιξη του δείκτη διαζυγίων (αναλογία σε 1000 κατοίκους) στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), 1960-1999

Χώρα	1960	1970	1980	1990	1995	1999
Αustria	0,5	0,7	1,5	2,0	3,5	2,6
Δανία	1,5	1,9	2,7	2,7	2,5	2,5
Γαλλία	1,0	1,3	1,8	2,0	2,1	2,3
Ελλάδα	0,3	0,4	0,7	0,6	1,1	0,9
Γερμανία	-	-	0,5	0,6	0,8	0,9
Γαλλία	0,7	0,8	1,5	1,9	2,0	2,0
Εσθονία	-	-	-	-	-	-
Ιταλία	-	0,2	0,5	0,5	0,5	0,6
Παλαιόπολη	0,5	0,6	1,6	2,0	1,8	2,4
Ολλανδία	0,5	0,8	1,8	1,9	2,2	2,1
Πορτογαλία	0,1	0,1	0,6	0,9	1,2	1,8
Ην. Βασίλειο	0,5	1,1	2,8	2,9	2,9	2,7
Αυστρία	2,1	1,4	1,8	2,1	2,3	2,4
Βέλγιο	0,8	1,3	2,0	2,5	2,7	2,7
Σουηδία	1,2	1,6	2,4	2,3	2,6	2,4
Ευρώπη των 15	8,5	0,8	1,4	1,7	1,8	1,8

Όσον αφορά τις αναπαραγωγικές συμπεριφορές μια σημαντική μείωση της γονιμότητας παρατηρείται σ' όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες μετά τη δεκαετία του 60 και οι ρυθμοί ανανέωσης των γενεών πέφτουν πολύ χαμηλά. Οι παράγοντες που συνέβαλλαν στη μείωση της γονιμότητας, είναι οι μεταβολές στον γάμο και η αναβολή τόσο των γάμων όσο και των γεννήσεων.

Είναι εξάλλου γνωστό ότι η αναπαραγωγική συμπεριφορά στις σύγχρονες κοινωνίες επηρεάζεται από παράγοντες, όπως το επίπεδο εκπαίδευσης, το εισόδημα, η ικανότητα απόκτησης προσωπικού εισοδήματος και σχετίζονται με την αλλαγή στη θέση και στις συνθήκες ζωής των γυναικών, στη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας, στην οικονομική ανεξαρτησία τους, στην εξασθένηση των καθιερωμένων κανόνων και των παραδοσιακών αξιών.

Αντίθετα, οι εκτός γάμου γεννήσεις αυξάνονται σημαντικά μετά τη δεκαετία του 80. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα δεδομένα του Πίνακα 3, ο αριθμός των γυναικών που αποκτούν παιδιά χωρίς να είναι παντρεμένες αυξάνεται κι αυτός σημαντικά σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο μέσος όρος για τις 15 χώρες της ΕΕ ήταν το 1999 το 27,2% του συνόλου των γεννήσεων ζώντων.

Χώρες	1960	1970	1980	1990	1995	1999
Βέλγιο	2.1	2.8	4.1	11.6	16.6	20.1
Δανία	7.8	11.0	33.2	46.4	46.5	44.9
Γερμανία	7.6	7.2	11.9	15.3	16.1	21.6
Ελλάδα	1.2	1.1	1.5	2.2	3.0	4.0
Ιαπωνία	2.3	1.4	3.9	9.6	11.1	14.1
Γαλλία	6.1	6.9	11.4	30.1	37.6	40.7
Ιρλανδία	1.6	2.7	5.0	14.6	22.3	30.9
Ιταλία	2.4	2.2	4.3	6.5	8.1	9.2
Λουξεμβούργο	3.2	4.0	6.0	12.8	13.1	18.6
Ολλανδία	1.4	2.1	4.1	11.4	15.5	22.8
Πορτογαλία	9.5	7.3	9.2	14.7	18.7	20.8
Ην. Βασίλειο	5.2	8.0	11.5	27.9	33.6	38.7
Αυστρία	13.0	12.8	17.8	23.6	27.4	30.5
Φιλανδία	4.0	5.8	13.1	25.2	33.1	38.7
Σουηδία	11.3	18.6	39.7	55.2	53.0	55.3
Ευρώπη των 15	5.1	5.6	9.6	19.6	23.4	27.2

Πηγή: Eurostat, Δημογραφικές στατιστικές, 2001.

Τα ποσοστά διαφοροποιούνται σημαντικά με βάση το τριπλό μοντέλο που αναφέραμε πιο πάνω: τα υψηλότερα ποσοστά παρατηρούνται στις σκανδιναβικές χώρες, όπου κατά την πρόσφατη περίοδο η αναλογία είναι μια στις δυο περίπου γεννήσεις (45%-55%), ακολουθούν οι χώρες της κεντρικής Ευρώπης όπου τα αντίστοιχα ποσοστά κυμαίνονται γύρω στο 30% (Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Αυστρία), ενώ στις χώρες του Νότου καθώς και στην Ολλανδία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο τα ποσοστά των εξώγαμων γεννήσεων κυμαίνονται σε χαμηλότερα επίπεδα (γύρω στο 10-15% του συνόλου των γεννήσεων).

Πάντως, χαρακτηριστικό των ιδιαιτεροτήτων που παρατηρούνται στο πλαίσιο της ελληνικής οικογένειας, είναι ότι έχουμε το χαμηλότερο ποσοστό εκτός γάμου γεννήσεων που αντιστοιχεί μόλις στο 4% του συνόλου των γεννήσεων ζώντων.

Μια άλλη σημαντική εξέλιξη που διαφοροποίησε σημαντικά την οικογενειακή ζωή, είναι και η γυναικεία επαγγελματική απασχόληση. Η γυναικεία εξωοικιακή απασχόληση έχει γενικά αυξηθεί κατά την τελευταία δεκαετία και στη χώρα μας. Σήμερα, πολλές παντρεμένες γυναίκες με μικρά παιδιά εργάζονται, ενώ η πλειοψηφία των οικονομικά ενεργών γυναικών εργάζονται με πλήρη απασχόληση.

Μονογονεϊκές οικογένειες και κοινωνικός αποκλεισμός

Η αύξηση των διαζυγίων έχει σαν αποτέλεσμα, όπως ήδη αναφέραμε, τη σημαντική αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών με γυναίκα αρχηγό και οι οποίες αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά και άλλα προβλήματα γιατί είναι γνωστό ότι η οικογενειακή ρήξη συντελεί στο να φτωχαίνει σε σημαντικό βαθμό το νοικοκυριό.

Όσον αφορά την οικονομική τους κατάσταση, τα μονογονεϊκά νοικοκυριά βρίσκονται συνήθως στις χαμηλότερες εισοδηματικές κλίμακες σε σχέση με τα υπόλοιπα νοικοκυριά και ο κίνδυνος της φτώχειας ανάμεσα στα μονογονεϊκά νοικοκυριά είναι υψηλότερος. Ανάμεσα στις μόνες μητέρες, οι ανύπαντρες μητέρες είναι η πιο ευάλωτη ομάδα, γιατί δεν έχει εισοδήματα από διατροφές.

Υπολογίστηκε, λοιπόν, ότι το ποσοστό νοικοκυριών με μόνες μητέρες σε κατάσταση φτώχειας (που ορίζεται σαν το 50% του μέσου εισοδήματος, συμπεριλαμβανομένων και των επιδομάτων που προβλέπονται) ήταν, κατά μέσο όρο, σημαντικά μεγαλύτερο από ότι το αντίστοιχο των νοικοκυριών με δυο γονείς παντρεμένους/συμβιούντες (Πίνακας 4).

Τα μικρά ποσοστά φτωχών μητέρων που παρατηρούνται στη Σουηδία (5,8%, 7,1%) εξηγούνται από την οικογενειακή πολιτική που έχει οικοδομηθεί στη χώρα αυτή και που εστιάζεται στις κοινωνικές παροχές, στις διευκολύνσεις για τη φύλαξη των παιδιών ώστε να δίδεται η δυνατότητα στους γονείς να εργάζονται.

Αντίθετα, τα υψηλά ποσοστά στο Ηνωμένο Βασίλειο (39,8% και 45,6%) έχουν σχέση με το προνοιακό σύστημα: τα επιδόματα δίδονται με βάση τον έλεγχο του εισοδήματος, υπάρχουν περιορισμένες διευκολύνσεις για τη φύλαξη των μικρών παιδιών, πράγμα που συνετέλεσε οφενός στην ανάπτυξη της μερικής απασχόλησης ανάμεσα στις μητέρες αλλά και στην προνοιακή εξάρτηση των γυναικών (Hantrais, 1995, Hantrais, 1997, Hudson, και Galloway, (εμπ.), 1993, Ruspini, 1998, Martin, Vion, 2001).

Πίνακας 4. Ποσοστά νοικοκυριών που βρίσκονται κάτω από τα όρια της φτώχειας ανάμεσα στις μόνες μητέρες, στις μόνες μητέρες-αρχηγοί νοικοκυριών και στις παντρεμένες/συμβιούσες μητέρες, 1993 (%)

	Μόνες μητέρες	Μόνες μητέρες/ αρχηγοί νοικ.	Μόνες μητέρες/ αρχηγοί νοικ.
	6,4	7,8	2,5
Δανία	22,9	24,6	0,9
Γερμανία	27,9	30,3	7,0
Γαλλία	19,7	21,4	6,9
Ελλάδα	16,3	18,0	5,8
Ιρλανδία	12,3	14,3	2,8
Ιταλία	8,9	8,4	3,9
Ολλανδία	27,6	29,7	6,0
Πορτογαλία	18,2	18,4	6,0
Ισπανία	7,8	9,2	3,6
Σουηδία	5,8	7,1	3,0
Ην. Βασίλειο	39,8	45,6	9,4

Πηγή: E. Ruspini, Living on Poverty Line, Mannheim, MZES, 1998

Dr L. Maratou - Alipranti
Research Center for Gender Issues (KETHI)

During recent decades, the changes concerning the personal choices and the reproductive behaviors have influenced the stability of the institution of marriage. This fact is reflected in the decrease in the birth rate (decrease in births), the decrease in the number of marriages, the increase in divorces and in births outside marriage as well as in the emergence of new forms of relationships (living together without being married), and on the increase in single parent families. These changes result in an increasing vagueness as far as the limits of the institution of family are concerned, that is: the deconstruction of family life and the transition from the family core of two parents and the family values of marriage in more individualized structures.

The alterations as far as the ways in which a family is integrated are not limited to the decrease in marriages, the increase in divorces and the decrease in the average size of the family. They also refer to new forms of companionship and living: living together without being married, one-member households, single parent families, families in the state of reconstruction etc.

Therefore, the increase in the single parent families is part of the whole change in the representations and the attitudes toward family life, the alterations in the roles of the two genders, the reformation of the external socio-economical environment and the increase of women-mothers with professional occupation outside the house.

Population developments in Greece, as well as in the other European countries, indicate that single parent families are a reality, which statistically continues to become more visible. The tendency for autonomy followed by the self-centred emotional perception that prevails makes the couples today more vulnerable to insecurity and divorce. The increase of single parent families is therefore enlisted in the general change of representations and policies as far as family life and personal relationships are concerned.

The current situation of change in family life as well as its consequences on its members form a new social dynamics and constitute an object of various discussions and interpretations while all the developed societies have to confront and try to handle the new situations formed because of more frequent quarrels and breakings of marriages, which are a result of the new tendencies and beliefs that dominate.

Indisputably, the prevalence of "new family forms" creates new needs for offering welfare services and family support, matters to which the state must respond.

The present study attempts to give answers to the following questions concerning the single parent families of six countries of the European Union: Greece, Spain, Portugal, United Kingdom, the Netherlands and Sweden:

- What are the contemporary tendencies and the socio-economic characteristics of single mothers (statistical elements)?
- Which are the most important problems they have to deal with?
- Which are the main policies (allowances - financial aids) enacted by the countries of the EU concerning single mothers?
- The type of regulations of basic laws concerning single parenthood (Family Law, Work - Insurance Law, Communal Law, Tax Law).

The following family situations can be regarded as single parent families (SPF):

- Initial presence of one parent (usually a single mother)
- Death of one parent or divorce
- Adoption of a child by a single person
- Absence of one parent due to immigration, abandonment etc.

I. Single parent family (SPF)

A. Contemporary tendencies and developments

As far as the number of SPF is concerned it is necessary to clarify that the various elements of the national sources and the different definitions used in the countries of the European Union (EU) as the calculations of the number of households with the presence of one parent (mostly concerning the children's ages) do not provide us with a clear picture on their arithmetic dimension. Additionally, it is difficult to locate the single parents that live in other households.

The data of Table 1, refer to estimations about the percentages of family types with the presence of children under 25 years old in 1996, of the total households in the countries of the European Union. In 1996 the percentage of SPF in all the countries was 14% (12% lived alone and 2% "lived together" under the context of another household).

Table 1. Households with children under the age of 25 in Greece and in the countries of the European Union, 1996.

	Belg.	Den.	Germ.	Gr.	Sp.	Fr.	Ire.	It.	L.	Hol.	A.	P.	Fil.	GB	E.U.14
Couples with 1 child	31	35	36	28	25	32	18	30	30	27	30	30	30	29	31
Couples with 2 children	32	35	33	40	34	33	26	35	34	41	36	30	32	31	34
Couples with 3 children or more	17	13	12	9	14	18	32	10	16	19	10	11	17	13	14
Couples with children, at least one of which is more than 25 years old	3	0	2	4	9	2	4	8	4	2	3	5	1	1	4
Other family types	2	1	3	9	10	2	4	6	8	0	9	10	1	2	4
Single parents "independent"	15	14	13	7	5	13	12	7	7	10	10	8	19	22	12
Single parents "living with others"	1	0	1	1	4	1	3	3	2	0	2	3	0	1	2
Total of SPF	16	14	14	10	9	14	15	10	9	10	13	12	19	23	14
% of single parents that "live with others"	8	1	4	25	43	7	21	29	21	3	17	28	3	5	12

Source: Eurostat, ECHP, wave3 (1996) DREES calculations, Martin, Vion, (2001).

There are significant differences between the countries in terms of the proportions of families which are headed by single parents. The three basic models are:

1) the north model which includes the "Scandinavian countries and the United Kingdom", where high percentages of single parent families are observed (approximately 20%)

2) the "model of central Europe" (Germany, France, Belgium, Luxemburg, Holland and Ireland) with single parent percentages that waver in a middle situation (10%-15% of the total households) and

3) the "Mediterranean model" (Italy, Spain, Portugal, Greece) where the percentages of single parents are much lower and represent the 5%-7% of all families.

Another thing that differentiates the countries is the proportion of single parents living in other households. Even though the single parents that "live with others" represent the 2% of the families in the EU, in the countries of South Europe their proportion is significantly higher. (Spain 4%, Italy 3%) counterbalancing the lower percentage that's observed there, representing the 30%-40% of the total of the SPF.

B. Ways of entering the state of single parenthood

The way in which women enter the state of single parenthood is investigated on the basis of the marital status of single parents. As we viewed earlier, the marriage dissolutions and the birth rates outside marriage which represent a substantial percentage of the births' total in most countries today, are the most important factors for the creation of a single parent family.

We should also mention that the single parent family is not necessarily a permanent family type nor is it always a long-term situation for its members. For a single parent, this state is a transitory period which either ends up in a new relationship or it typically ends when the children reach a certain age at which they are no longer regarded as "dependent children" Nowadays, in most countries of the European Union the main reasons for the existence of single parent families is the stage of separation and the divorce, while these families are often constituted by young mothers and their children outside marriage.

An examination of the family status of single mothers lead us to the conclusion that although widowhood is still the main reason for the creation of a single parent family in Greece. (Table 2) there are also other important factors such as the divorce, the separation and, to a lesser extent, motherhood outside marriage.

Examining the family status of single parents we can conclude that single parents are mostly divorced /separated women or widows but in most countries we meet a significant number of "people that have never been married", that is "unmarried mothers", as the data in Table 5 demonstrate (Ruspini, 1998, Martin & Vion, 2001).

Table 2
Family and professional situation of single parents: total of SPF
(independent or living with others, 1996)

	B.	Den.	Ger.	Gr.	Sp.	Fr.	Ire.	It.	L.	Hol.	A.	P.	Fin.	GB	E.U.-14
Single, never been married	12	34	27	2	14	26	29	10	18	14	26	12	27	25	21
Married, divorced, separated	69	63	58	52	39	55	42	47	59	69	55	50	62	67	57
Widows/Widowers	19	3	15	46	47	19	29	43	23	17	19	38	11	8	22
Employed	61	75	71	59	47	76	38	51	63	50	74	75	63	45	59
Unemployed	10	5	10	12	16	11	7	7	12	10	5	2	15	9	10
Non-active	29	20	19	29	37	13	55	42	25	50	25	23	22	46	31

Source: Eurostat, ECHP, wave3 (1996)-DREES calculations, Martin, Von, (2001).

The welfare dependency of single mothers in some countries is shown in the following Table 3. As it was expected, based on the calculation of a relative indicator, single mothers have higher indicators than married ones. The indicator of welfare dependency confirms the tendencies mentioned in relation with to the main income resources of mothers.

Thus, in the countries of South Europe, the differentiations are not so important and reveal the existing situation that is the non-existence of relative allowances. In Sweden, the corresponding indicator is very low while the indicator of the countries of central Europe is in a middle situation. Finally, the highest rates are found in United Kingdom.

Table 3. Use of welfare allowances/financial aids (dependency index) among single mothers, single mothers leaders of households and married or living with someone mothers, 1993 (%)

	Single mothers	Single mothers/Leaders of households	Married/Living with someone mothers
Belgium	6.9	7.9	0.6
Denmark	71.3	21.7	9.5
Germany	12.1	13.0	2.3
France	17.3	20.4	1.5
Greece	1.1	1.5	1.8
Ireland	66.2	68.0	31.1
Italy	1.7	1.7	1.5
Holland	32.9	37.5	0.8
Portugal	3.6	3.1	0.4
Spain	2.3	2.1	1.6
Sweden	6.1	9.5	1.8
UK	67.3	73.3	55.7

Source: E. Ruspini, Living on Poverty Line, Mannheim, MZES, 1998.

Basic European Legislation

A) Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000)

Article 23 of the new "Charter of Fundamental Rights of the European Union". (Official Newspaper of European Communities C 364/1/2000) refers to gender equality in occupation, labour and salaries. "The principle of equality does not exclude the maintenance or the decree of measures which concern special advantages in favour of the less represented gender". This specific paragraph (paragraph 2) restates article 141 (former 119), paragraph 4, of the Agreement EC according to which "in order to insure in fact full equality between men and women in the labour market, the principle of equal treatment does not prevent the state members to preserve or establish measures which give special advantages, which facilitate the less represented gender to continue a professional activity or prevent and balance their disadvantaged position in their professional career".

Additionally, article 33, paragraph 2 of the new "Charter of Fundamental Rights of the European Union" refers to the "right not to be fired for reasons related to motherhood as well as the right to paid maternity leave and parental leave after the birth or the adoption of a child".

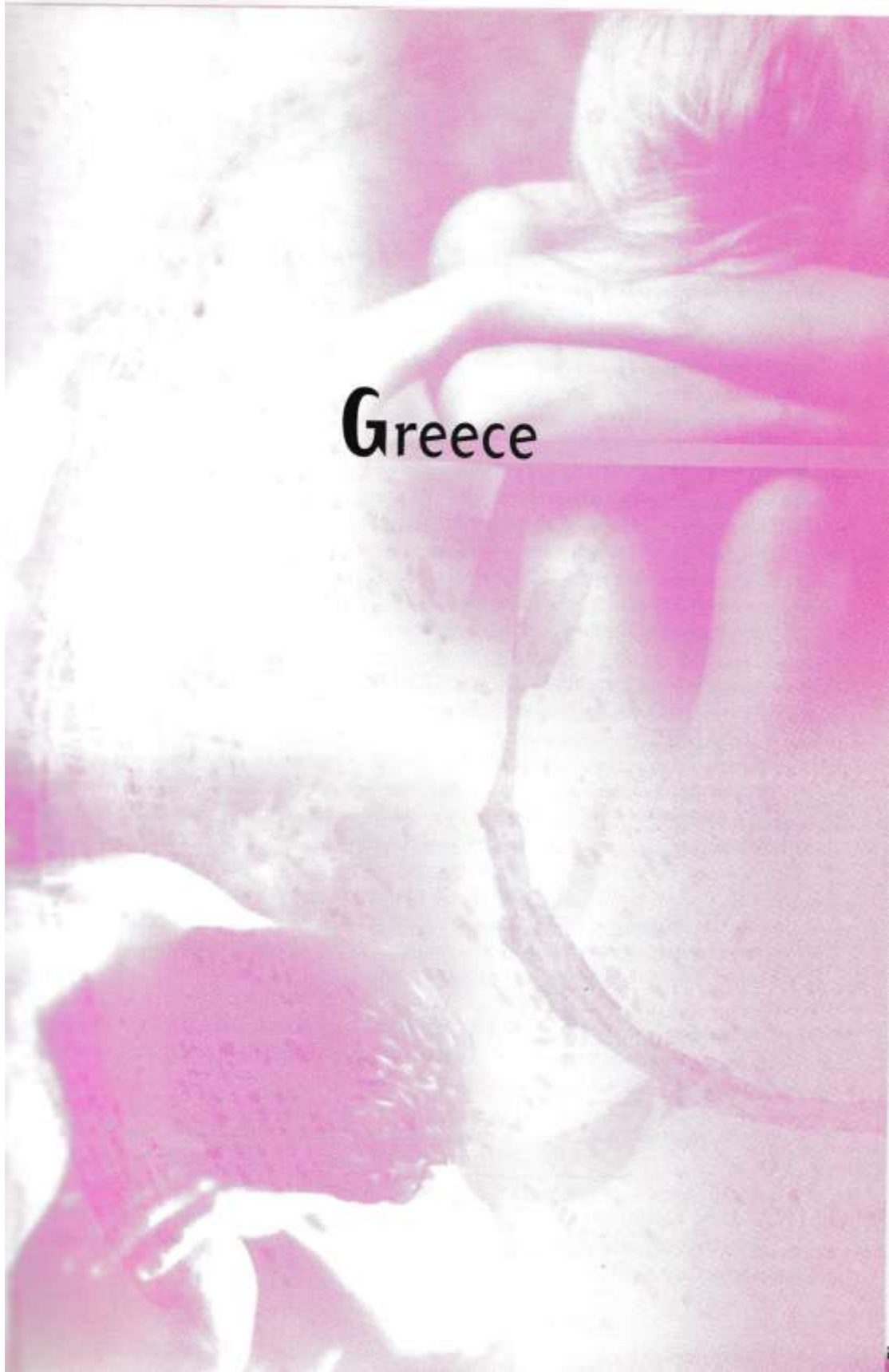
B. European Social Charter, Council of Europe.

The "European Social Charter" created by the Council of Europe constitutes an agreement of commitments which includes legal obligations and guarantees the basic social and economical rights of the citizen. It completes the Communal "Charter for the Fundamental Social Rights" of the EU, which doesn't include legal obligations but is applied only through order adaptation. Its revised form which applies since July, 1 1999, replaced the Charter of 1061 which had been completed by three protocols. Today it has been already validated and is applied in 21 European countries. Article 14 of the "European Social Charter" refers to "the right to protection by the social services" for all the social groups that need to be protected.

Article 16 concerns "the family's right to social, legal and economic protection". This article protects especially the family which constitutes "the basic core of society".

Article 17 which refers to the "Rights of mothers and children to social and economic protection", points out that there should not be any kind of discrimination towards single mothers and that the governments should take special measures for their protection, including their financial protection.

Also, the same article in the 2nd paragraph which refers to the "children's position", clearly forbids any discriminations among children born outside marriage and those who were born after their parents got married.

Greece

In Greece, as well as in South European countries, as opposed to North and Central Europe, the traditional family model prevails in most cases. It usually refers to the family model with the presence of two married parents and their children. Although divorces, living together without being married, single parent families (SPF) and single mothers have increased nowadays, we still do not encounter them as often as in other European countries.

Additionally, although the nuclear family is the most dominant type of household, the family unit is part of a broader network of family relations which fulfills many family needs and actively contributes to everyday life. This network actually provides the family members with resources and services in various areas/fields such as health, treatment of sick members, finding employment and providing care for the children and the elderly. (Maratou-Alipranti, 1999). However, during recent decades, the changes concerning the personal choices and the reproductive behaviors have influenced the stability of the institution of marriage in our country as well.

This fact is reflected in the decrease in the birth rate (decrease in births), the decrease in the number of marriages, the increase in divorces and in births outside marriage as well as in the appearance of new forms of companionship, (living together without being married), and on the increase of single parent families. These changes result in an increasing vagueness as far as the limits of the institution of the family are concerned: that is the deconstruction of family life, the transition from the family core of two parents and the family values of marriage in more individualized structures.

Therefore, the increase in the single parent families is part of the whole change in the representations and the policies as far as family life is concerned: the alterations in the roles of the two genders, the reformation of the external socio-economical environment and the increase of women-mothers with professional occupation outside the house.

Indisputably, no one can question the fact that the domination of "new types of family" creates new needs for the provision of services concerning welfare and family support, matters to which the state has an obligation to respond.

We should also mention the fact that the tendency to use the term "single parent family" (SPF) for the determination of small families, in which there is only one parent, has had two consequences. On one hand it contributed to the "destigmatizing" of the different family situations and to changes in the way society views the reconstitution of the family structure. On the other hand, it points out the financial and other difficulties related to the fact that only one parent has taken full responsibility for the raising of the children.

I. Population and socio-economic data

The changes in the ways in which a family is integrated are not limited to the decrease in marriages, the increase in divorces and the decrease of the average size of the family. They also refer to new forms of companionship and living: living together without being married, one-member households, single parent families, families in the state of reconstruction.

The marriage rate (number of marriages per 1000 people), the marriage percentage, since the 60's shows a decreasing tendency in all member - countries of the European Union (EU). In Greece in 1965 we can find the highest percentage (9.4%), while in 1998, the corresponding percentage was 6.1%, and the average percentage for all the countries of the E.U was even lower (5.1%). In Greece during the decade of 1960's, less than five in 100 marriages ended up in divorce. During the 90's the number of marriages that end up in divorce reaches 18%.

As far as the reproductive behaviors are concerned, after 1960 there is a substantial decrease of fertility in all European countries and the rhythms of the generations' renewal are very low. In Greece, in 1998 the average number of children per woman at a reproductive age was only 1.3 children while in 1960 the average number was almost double (2.3). On the other hand, although the births outside marriage increase substantially, their percentages fall into lower levels in comparison with the rest European countries (in 1998 they represented 3.8% of the total of births), a fact that can be justified, as we will view later on, by the smaller presence of new family types and of single mothers comparing to the rest European countries.

Another important development that differentiated a great deal family life is the female vocational occupation. A woman's occupation outside the house has been generally increased during the last decade in our country as well. Nowadays, many married women with small children have some sort of occupation while the majority of economically active women have a full - time job. (Table 1).

Year	Greece							
	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59
1985	49.1	52.7	50.7	50.9	47.8	44.6	40.1	30.2
1990	54.0	60.2	58.5	57.1	49.9	45.4	37.8	28.5
1995	51.9	63.4	61.9	60.2	55.8	46.0	39.0	28.9
1996	53.6	64.5	63.6	63.2	58.1	49.0	39.5	29.8
1997	52.9	66.0	63.8	64.5	59.7	49.8	39.2	30.7

Source: Eurostat, Labour Force Survey (1985-1997)

II. Single Parent Family (SPF)

A. Contemporary tendencies and changes

At this point we will make a reference to the existing tendencies concerning the number of single parent families in our country, while we will continue with an examination of the problems entailed in single parenthood.

As far as the number of SPF is concerned it is necessary to clarify that the various elements of the national sources and the different definitions used in the countries of the European Union (EU) for the calculation of the number of households with the presence of one parent (mostly concerning the children's ages) do not provide us with a clear picture on their arithmetic dimension. Additionally, it is difficult to locate the single parents that live in other households.

	%	1.000
Μαριεσ̄ couples without children	23,7	761
χωρίς άλλα συναικόνια μέλη	84,5	646
με άλλα συναικόνια μέλη	15,5	115
Πατρειμένα ζευγάρια με παιδιά	49,1	1.573
χωρίς άλλα συναικόνια μέλη	85,1	1.339
με άλλα συναικόνια μέλη	14,9	223
Μόνες μητέρες	4,8	155
χωρίς άλλα συναικόνια μέλη	84,9	132
με άλλα συναικόνια μέλη	15,1	23
Μόνοι πατέρες	1,2	38
χωρίς άλλα συναικόνια μέλη	78,4	30
με άλλα συναικόνια μέλη	21,6	8
Μονομελή νοικοκυριά	21,2	679
Μόνος άνδρας	27,4	186
μόνη γυναίκα	49,5	335
Σύνολο ιδιωτικών νοικοκυριών	100,0	3.205

Source:ΕΣΥΕ, Results of Population Inventories 1991. Data not yet published
*There are no new data

In the population inventory of 1991, data for the form of households were collected for the first time. There are no new data. On the basis of these facts single parent families in Greece were about 160.000 and represent 6% of all the families in the country. Single mothers represented 4,8% and single fathers only 1,2%. Most of the single parents were leaders of the household while about 15% of them was living together under the context of other households (Table 2).

B. Problems of the single parent family

The frequent presence of marginalized people is also attributed to the alterations observed in the family institution, with the weakening of the coherence and the family ties and the prevalence of new values and beliefs. However, some new situations and choices can highlight a weakness in the system providing services thus preventing access.

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

For families with a single parent and an under-aged child or children the problems as well as the stereotypes reflected are completely different in comparison with the other families.

Single parent households usually belong to lower income scales in relation to the rest.

Additionally, they are less integrated in the social and the cultural environment. Single mothers have to deal with a number of problems associated with matters of health, care and guarding their children during their vocational occupation. However, as a result of the lack of systematic research in our country, we do not have a clear picture of the problems.

Data for the problems they face are listed in several reports on single mothers in the countries of the E.U. Therefore, through the analysis of secondary elements, it is shown that even though single mothers tend to work more than married mothers or mothers that live together with someone, they are unemployed more often than the rest of the women with children (Table 3).

Table 3. Occupational status of single mothers in Greece, 1994*, 1996** (%)

	Single mothers "living with others" 1994	Single mothers/ leaders of households 1994	Married/ Mothers living with someone 1994	Single mothers 1996
Employed	47.2	58.7	38.5	47.0
Unemployed	19.9	11.2	13.0	16.0
Not active	32.9	30.0	48.5	37.0

Sources: *Ruspini (1998) **Martin Vion (2001).

The danger of poverty among single parent households is higher than in other households. It was estimated that the percentage of households in the state of poverty (which is defined as 50% of the average income including the providing allowances) in the countries of E.U. was twice as big as the percentage of households with two parents and a child under the age of 18 while the highest percentages are encountered in the United Kingdom.

In Greece the percentages fluctuate in a middle situation and, as elsewhere, they are higher among single mothers who are "leaders of the household" (18%) and single mothers "living with others" (16.3%), while only 5.8% of the mothers who are married or live with someone fall into this category (Ruspini, 1998).

In addition, according to the data of a more recent research, one SPF out of four (25%) is in the state of poverty. For example, in the United Kingdom, one in every three SPFs is living in a state of poverty. In countries where many single parents live together under the context of a new household (such as Portugal, Greece) the percentage of poor families decreases. However, this data definitely differs depending not only on the country but on the type of data and the calculation method (Martin, Vion, 2001).

The main income resources for the single mothers are substantially different in relation to the other two mother categories. In our country the allowances' category represents a very small percentage of the total income and the main income resources for the single mothers are salaries and pensions.

Although there is no systematic inventory of the problems they come across, an initial inventory allows us to make the following references:

Low family income due to increased family obligations

Problems of health care and looking after the children

Lack of information concerning the welfare system

Lack of awareness in relation to the labor market

Decreased professional abilities and experience

Lack of access to the labor market

High percentage of long-term unemployment

Involvement in forms of labor

Problems in maintaining a balance between family and work

The improvement in the level of poverty has to do, on one hand, with the improvement of the material living conditions and, on the other, with the reinforcement of social integration. This new social policy with combined actions and the involvement of many organizations is a necessary prerequisite for equal chances in order to secure the single mothers' rights to employment. An effort must be made, so that the reasons that contribute to the marginalization of this population group can be obliterated and emphasis must be given on the fulfillment of multi-dimensional needs of the single mothers.

III. Single Parent family and Law: Basic laws

I. Family law

In the '80s a new Family law was voted in Greece, law 1329/83, which caused a deep incision in husband and wife's relationships, the parents and their children. According to this new law any unfavorable discrimination against the children born outside marriage is abolished and a full assimilation with the children born within a marriage is provided. This new philosophy is expressed in the new law in various ways:

A) The old negative terminology ("genuine" - "children outside marriage") is no longer used and is replaced with a more neutral one ("children born within a marriage" - children born without their parents being married"). This new law settles all the issues concerning children that are born within or outside marriage. The restoration of the relationship of the child born outside marriage with its natural father transposed on the act of "recognition" (voluntary or by court order) which results in the full assimilation of the child with a child obtained within marriage.

B) For the voluntary acknowledgment of a child born without its parents being married, the cooperation of the mother is required according to the articles 1475. The mother's consent is requested in all cases whether the recognition is made by the natural father or by the father's parents and it's independent of the type of recognition. The innovation of the mother's consent was included in the context of gender equality.

C) In the case of voluntary or court order recognition the child takes the place of a child born within marriage towards both its parents and their relatives (integration of social identity, complete right of inheritance, right to claim alimony etc).

2. Pension rights and insurance

Law regulations for the pension of single mothers are enacted.

A. Regulations for those insured by the Public Sector

1. Pension prerequisites for /widows/ single mothers with single children

(Source: Code of Political and Military pensions).

An employee's widow is entitled to receive a pension if her husband had already obtained the right to receive one, if he died during his job after completing five years of actual pensioner service or if the wedding occurred at least two full years before his death.

The following children of the employee or pensioner who dies fulfilling the above mentioned prerequisites receive the pension, if they are single, until they reach the age of 18:

- Children born within their parents marriage
- Adopted children
- Children born outside of marriage

If single boys are considered not competent to work, with a percentage of incompetence of 50% or more, they continue to receive the pension after they reach the age of 18.

In the cases where the incompetence of a young man became visible after the employees' or the pensioner's death, the incompetent young man is entitled to the pension.

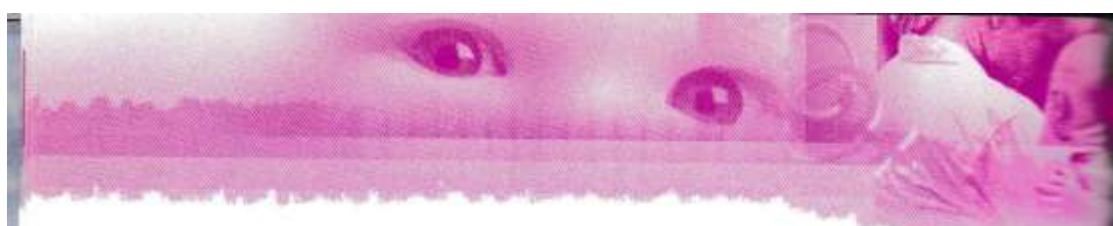
The unmarried children that are students in a Greek University or in equivalent university abroad receive the pension until the completion of their studies but not after they reach the age of 24.

2. Entitlement to pension for divorced women (with or without children)

The divorced daughter (with or without children)

According to article 9 (L.1654/1986) the divorced daughter (with or without children) of employees and pensioners, civil servants and railroad employees is entitled to receive pension under the following presuppositions:

- a) The marriage dissolved with mutual responsibility of her husband or for a reason that doesn't concern exclusively her or with a consenting divorce or after the case of brutal ending because of her husband's death.
- b) She does not receive monthly income from the Public or the Public Sector that is larger than the lower limit of a Public's pension, as this is determined each time.
- c) The taxed income from any other source must not be larger than the lower limit of a Public's pension.
- d) She must not receive any other pension or be insured in any other organization of insurance which provides basic pension.

3. Mothers working as political employees - presuppositions for pension

For mothers who work as political personnel, who were hired up to 31 December, 1982 and are widows or divorced with single children or single mothers with single children, the following prerequisites apply:

- Completion of a 15 year full actual pensionable service until 1 January, 1992. For those who complete the 15 years later, a six-month period is added for every calendar year, until the completion of 17 years and 6 months of full actual pensionable service.
- For mothers working as employees, having at least 3 children as well as for men employees who have at least 3 children and are widowers or divorced and have full custody of their minor children after a court order, a 20 year full actual pensionable service is sufficient regardless of when they were hired.

(Source: Code of political and military pensions, L.1976/1).

Pensionment of family members (widows and children) in the Private Sector

Article 62 of the law 2676/99 anticipates pensionment in the case of widowhood under the basic presuppositions that the marriage is valid and that its duration is more than 2 years. The beneficiary must also have reached the age of 40. If the beneficiary is still working he/she can receive 50% of the pension.

1. Regulations for those insured after 1.1.1993 in the Social Security Institution and other Special Organizations of Main Insurance of Salaried Personnel.

On the basis of the new law "Reformation of the Social Security System". (L.3029/11.7.2002, 160 A') several matters relating to the calculation of pensions and the employees' pensionment (insured in the S.S.I. or in the S.Oof S.P.) are regulated. The amount of the pension of the family members in the case of the beneficiary's death, as it is defined by the article 27 of the L. 2084/1992 (165 A'), is calculated on the amount of the basic pension that the deceased was receiving at a percentage of 80% which is:

1. for the living husband/wife 50 % of the main pension
2. for every child (single and minor) 25 % of the basic pension
3. the payment of the pension to the children is extended until the 24th year of age provided that they study in validated colleges within the country or abroad and according to the constitutional arrangements of each insurance organization.

In the case of a child that has lost both parents, the above mentioned amount is tripled, unless the child is entitled to pension by both parents.

The total amount of the pension because of death can't be lower than 80 % of the lowest pension limit because of old aging or higher than 100% of the above mentioned amount.

2. Completion of the pensionment years of single mothers working in the private sector.

According to the article 4 "S.S.I Funding- T.E.A.M. and other regulations" of the New Law, working women insured by S.S.I from 1.1.2003 and later can complete the requested, in each case, insurance time in order to secure the right to pensionment at the full age limit that correspond to the insurance time, with acknowledgment of imaginary time

1. one year for the first child
2. one and a half for the second
3. two years for the third

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

The right to health care of the uninsured divorced husband or wife

For the Public or any other insurance organization under the jurisdiction of the Ministry of Social Security.

According to article 9 (l. 1469/84) the unsecured divorced spouse (man or woman) preserves the right to health care provided by the Public or the insurance organization under the jurisdiction of the Ministry of Social Security under the following presuppositions:

- a) the marriage dissolved after the completion of 35 years of age
- b) he/she is not insured directly or indirectly by the public or any other insurance organization
- c) to preserve the right to provision of health care the interested party has to pay levies to the health department of the organization in which he or she is insured.

Protection of motherhood

The instruction 76/207/EEC which has applied in Greece since 1/1/1981 forbids the indirect and direct discrimination between men and women in matters regarding the access to occupation, professional orientation, promotions, working conditions and firing. The L. 1414/84 forbids any discrimination related to the access to occupations and professional training and the application to presuppositions for firing someone. Additionally, article 3 prohibits the refusal to hire a woman because of her pregnancy. Since the protection of motherhood that is provided by the law mentioned above is inadequate, L. 1483/84 (article 15) completes and clarifies certain vague points. Therefore, it prohibits the firing during or for one year after the pregnancy or for a longer time period during which the woman is absent due to illness caused by the pregnancy or labor, unless there is some other important reason.

III. Social and financial provisions for the single parent family - Ministry of Health

The social state in our country is characterized by a relative sub-development and shows many peculiarities. The problem's root, as it is stressed in relevant studies, lies in the fragmentary and the demographically subjective character of social protection, including the low profitability of the services, in the intense clientele mentality, in the institutional favorability and the unequal distribution of burdens and responsibilities.

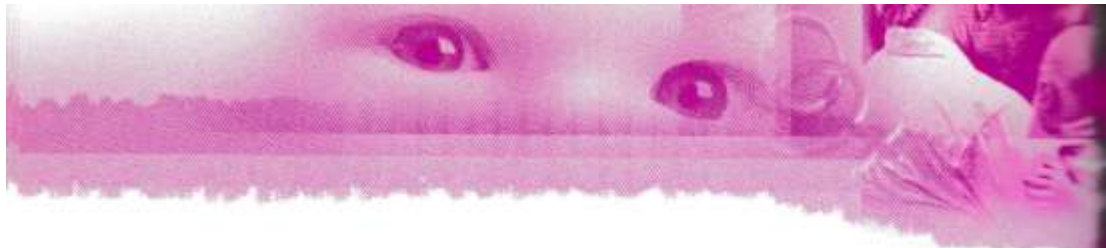
Another typical characteristic has to do with the intense presence of the family and the extended network of solidarity in matters of social protection, which acts additionally to the state. As has been shown, the limited development of the State of Welfare during the post war years, contributed to the preservation and the reinforcement of the family's position and its involvement in everyday life and also to the limited provisions of social protection and care for all the family members (Rhodes, 1997, Ferrera, 1999, Matsaganis, 1999, Maratou-Alipranti, 2002).

Through these general regulations we can locate three basic action plans for the support of the SPF:

- a) The measures targeting single mothers so that they can overcome emergency crises.
- b) The financial provisions which have been decreed for the improvement of the living conditions.
- c) Allowances which concern working parents

Benefits - Financial aids

Within the context of financial aids a certain welfare benefit has been decreed in order to provide

financial support to specific groups with increased childcare expenses. According to the L4051/98 which refers to "financial aid for the unprotected children", several financial aids are granted to unprotected children, that is children who are left without paternal protection, (their father is a prisoner, a soldier etc) as well as children born outside marriage (single mother). As far as the presuppositions for the granting of this benefit is concerned, a welfare technique which controls the income has been selected while on the other hand a mechanism of regular readjustment of this amount is not anticipated. To be more specific, according to the article 1 of the P.D. 148/1997, the children of single mothers who are under the age of 16 and live with their parent or their relatives are granted a monthly benefit of 44 Euro per child.

The monthly family income of the beneficiaries should not exceed the amount of 294 Euro per month for a three-member family and it increases by the amount of 24 Euro for every additional member (32.000 children throughout the country are benefited, 18.000 families 3.332 of which are single parent families).

Children's enrolment in public day-care centers

According to the Legal Personnel's Regulation for the Operation of Municipal Children and Baby Day-care Centers (P2b/2827/1997, Article 7), orphans (by one or both parents), children of single mothers, of divorced or separated parents, have a priority as far as the registration in the Public Day-care Centers is concerned, as well as their registration in centers of PISPW and NWO, the Institution of Baby day-care centers in Athens, Larissa and Salonica.

Financial aids because of motherhood - uninsured working mother

Through this program financial benefits are granted to working mothers who do not have the right to claim them from another insurance organization or do not have any insurance for a period of 6 months before and after labor. This amount is settled to 440 Euro (220 Euro before labor and 220 Euro afterwards). The number of mothers that benefit every year is approximately 1.000.

Psychological support

Within the Prefectorial Self-governments of the country certain Management and Welfare Departments are in operation and through their Social Services psychological support and help is provided to the single mother.

Financial aids granted by the OAI (Organization of Agricultural Insurance)

Benefit for the third child (L1829/90 and L2459/97)

The monthly benefit (131 Euro) is granted to the mother who has or is about to have a third child and she keeps receiving it until the child becomes 6 years old, only if the annual family income of the beneficiaries does not exceed the amount of 23.480 Euro.

If the child was born without the parents being legally married, the mother must be a Greek citizen or a citizen of a country-member of the European Union (EU) or be Greek by gender.

NATIONAL ORGANIZATION of SOCIAL CARE - NOSC

The "National Organization of Social Care" NOSC, was established on the basis of the Law 2646/98 (Ministry of Health and Welfare) and was derived by the merger of three organizations (PISPW, NWO and Baby Centre "MITERA"). The supervised welfare organizations plan and realize programs mostly related to sections of family and children's activity. This law's primary concern is to provide support for the family through programs of prevention and recovery.

Provisions - Services NOSC - PISPW (Patriotic Institution of Social Perspicuity and Welfare)

PISPW's services operate in almost all the areas of Greece. There are 50 circular branches with activities and programs which are related to the offering of first class health care (child clinics, dentist, counseling centers for babies, pregnant women-women in childbed, vaccination programs)

These services are provided by:

- The Socio-medical Centres of the Branches (SC)
- The centres of hospitality and guarding infants and babies (baby day-care centres)
- Children day-care Centres
- Children's camp
- Feeding Homes for poor children

Financial aid for single mothers

The same presuppositions under which the Welfare Departments of the Ministry of Health give financial aid, apply for the NOSC - PISPW which grant the SPF a benefit of 106 Euro for one child and 147 Euro for two or more children.

Specialized units NOSC - NWO (National Welfare Organization)

The specialized units of NWO provide a number of supporting services to families and their children. The support section for the family includes services and programs which concern families with everyday problems as well as families that are socially vulnerable or in crisis.

A) The **Centres of Family Care (CFC)** are units located in degraded areas of the country that develop activities of preventive and mainly consulting character, while they adjust their activities according to the needs that emerge each time.

B) The **Services of Family Counselling** are services with personnel of specialized scientists in order to achieve a systematic and scientific attitude towards families with serious and complex psychosocial problems.

C) **Social Aid - 197:** Line of direct social and psychological support.

The section of child protection also includes:

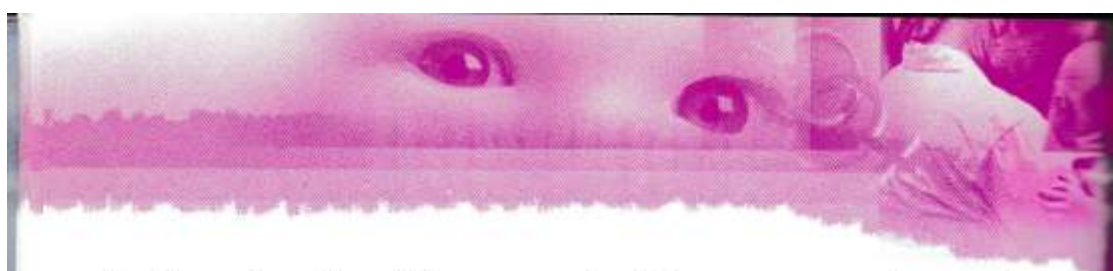
D) The **Child places** (Institutions of indoor care) where protection is provided for children aged 3-18, who come from families with severe problems which renders their staying at home difficult, impossible and harmful.

Provisions of Baby Centre "MITERA"

The Baby Centre "MOTHER" is a public organization and its main objective is the protection of the single mother and the children by offering certain specialized and individualised services. The services provided are free of charge. To be more specific it provides the following:

A. Institutional protection for the single mothers and their children as well as for the unprotected, abused and neglected children.

- **Institutional protection** for children aged 0-4 that are deprived of a family environment or need to be kept away from their parents temporarily or permanently (possibility to take in almost 100 children) -Guesthouses for mothers which can accommodate 18 pregnant women and women after labour. Medical observation during the pregnancy and free labour in a public hospital.

-**Guesthouses for mothers** which can accommodate 18 pregnant women and women after labour. Medical observation during the pregnancy and free labour in a public hospital.

B. Department of Adoptions where particular emphasis is placed on the preparation of the foster parents and the finding of foster homes, adoptions of the protected children and their placement in foster homes.

C. Counselling / supportive and legal services for single mothers.

2. POLICIES of the MINISTRY of LABOUR

The business program of the Ministry of Labour E.P " Fighting of the Exclusion from the Labour Market" (B' Communal Support Context). The beneficiaries of the program are the unemployed or those employed with unstable occupation of various categories. One of the target groups are the "**Leaders of Single Parent Families**".

Additionally, the 7th article of the new **Collective Contract 2002/2003** provides 6 additional days off, which are paid extra, every year for the working widows and single mothers, while another 8 days are given to the mothers (widows or single) with three children or more.

O.G.M.O - programs for new businessmen

As far as the programs of the O.G.M.O are concerned the evaluation system for participation in the funding programs for the creation of a small business considers certain priorities: gender, age, family characteristics, income etc.

Parental leaves

Suckling leave. For two years after labour, mothers have the right to stop their work for one hour every day or to come in an hour late or leave early. The employer doesn't have the right to refuse or cut down their salary. This is a right that foster parents have as well.

The parents of natural or adopted children who have completed one year of employment with the same employer are entitled to a 3.5- month unpaid parental leave for child breeding. This leave can be used all at once or in segments, until the child becomes 3.5 months old (Law 1483/84). Although the leave is 3. 5 months for families with two parents, according to a recent regulation the single, widower/widow or divorced parent (mother or father) is entitled to a 6-month parental leave for child rearing, provided that he/she has custody of his child.

Unpaid leave of absence due to illness of dependent family members of up to 6 days, without receiving payment can be given to the employees:

- who have custody of children (natural or adopted) under the age of 16.
- who have custody of children with special needs due to severe or chronic diseases or incompetence. The leave is granted at once or in segments and increases to 8 working days if the employee responsible for two children and to 12 working days if he/she is responsible for more than two children.

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

Leave of absence for visits to the children's school: Working parents who have custody of children natural or adopted under the age of 16, can be absent for some hours or for a whole day from their work in order to visit their children's school to be updated about their school record, until the completion of 4 working days in total (without cutting down the salary).

3. POLICIES of the MINISTRY of INTERIOR PUBLIC ADMINISTRATION and DECENTRALISATION The General Secretariat of Equality

The General Secretariat of Equality along with other qualified organizations participates in the planning and the realization of Programs and Communal Initiatives addressing unemployed and employed women and concerning integrated interventions of Training- Information- Professional Orientation-Support and Subsidy of Occupation.

The Counseling Centers which operate under the context of the RCEM (Research Centre on Equality Matters), which is supervised by the General Secretariat of Equality, in 5 large cities of the country (Athens, Salonica, Patra, Volos, Erakleion) address the problems of women leaders of single parent families and provide supportive services for women such as:

- Supportive services for women such as:
  - Counseling and Information on legal matters, occupational and business matters as well as psychosocial support with the purpose of their social integration
  - Research and studies aimed at monitoring the needs of women

Highest Council for Personnel Selection (HCPS)

HCPS is an independent authority, which was established by the L. 2190/1994 and has the jurisdiction of selecting personnel for the public sector. According to the 2527/1997 Law concerning the "Modification and completion of decrees of the L. 2190/1994", there are certain new regulations for the fulfilment of places in the Public Sector of the categories of UE (Academic Education) and TE (Technological Education).

Priority is given to those candidates who are "parents and have to pay child support to their under aged children as a result of a court order or a notary action". The phrase of the L. 2190/1994 "single or widow or divorced or separated mother" is replaced in the new law by the phrase "parent with the burden of child support of minors as a result of a court order or a notary action."

4. GREEK CHURCH

The church has undertaken important work for the mothers and within the context of the CFS (Centre of Family Support) it created a special service for the support of single and abused mothers.

"Mother's Shelter" operates in Kipseli under the responsibility of the Archdiocese of Athens. It can take in 30-40 mothers and their children. The duration of stay in the shelter for each incident is three months, but it can be extended to twelve depending on the case.

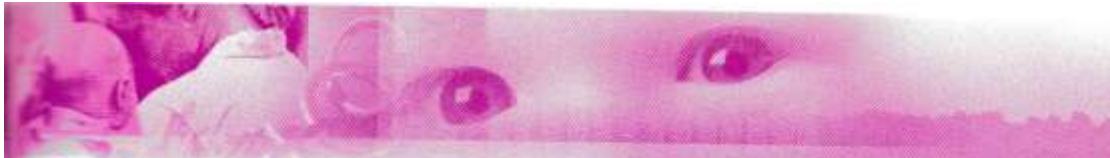
During their stay the mothers and their children are offered, apart from accommodation and food, medical care, social and psychological support while an effort is being made for the smooth integration and the vocational restoration of the mothers.

5. LOCAL SELF-GOVERNMENT

The Local Self-Government realized many programs of training and integration in the labor market for sensitive groups within the programs of the Ministry of Work for the "Fighting of the Exclusion from the Labor Market" (B' Communal Support Context). One of the target groups was the leaders of single parent families. The Local Self-Government could play a determining role with the development of innovative initiatives and contribute to the restructuring of the existing institutions so their needs can be met. However, its interventions are still limited.

Social Policy and Provisions for the Family and the Parents of S.P.F.

- Given the fact that SPF (single parent families) are indeed a reality, which is becoming statistically more visible, long-term action programs and integration mechanisms must be planned in order to support the SPF.
- As it has been established, under the context of the social family policy of the State, there are provisions and regulations for the protection of the single mother and certain allowances are given from the Management of Welfare and PISPW.
- Single Parents and especially single mothers have a priority over the selection of their children in the daycare centers and through the supervised organizations of the Ministry of Health (PISPW, NWO and Baby Centre "MITERA") they are provided with certain services on issues of first degree health care for parents and their children. Additionally several organizations of the public sector offer them programs of psychological support.
- At the same time the Ministry of Labor, the General Secretariat of Equality, the Research Centre on Equality Matters (RCEI), the Greek Church and the Local Government, through the programs which they realize, give priority to matters relating to single mothers and have developed various initiatives so as to cover their needs.
- A Pension is granted to widows and their children according to the agreed presuppositions.
- The uninsured divorced spouse can preserve the right to medical care by the Public or another insurance organization of the Ministry's of Social Security jurisdiction under certain presuppositions.
- In order to support the SPF we must accurately determine their needs and problems. All the political actions for the single parent family must be flexible and offer a variety of measures.
- The re-orientation, the re-evaluation and the review, where necessary, of the existing policies and their integration to the new facts are necessary pre-requisites for the improvement of the welfare and standard of living of the single parent families and for the fulfillment of their new, increasing needs.

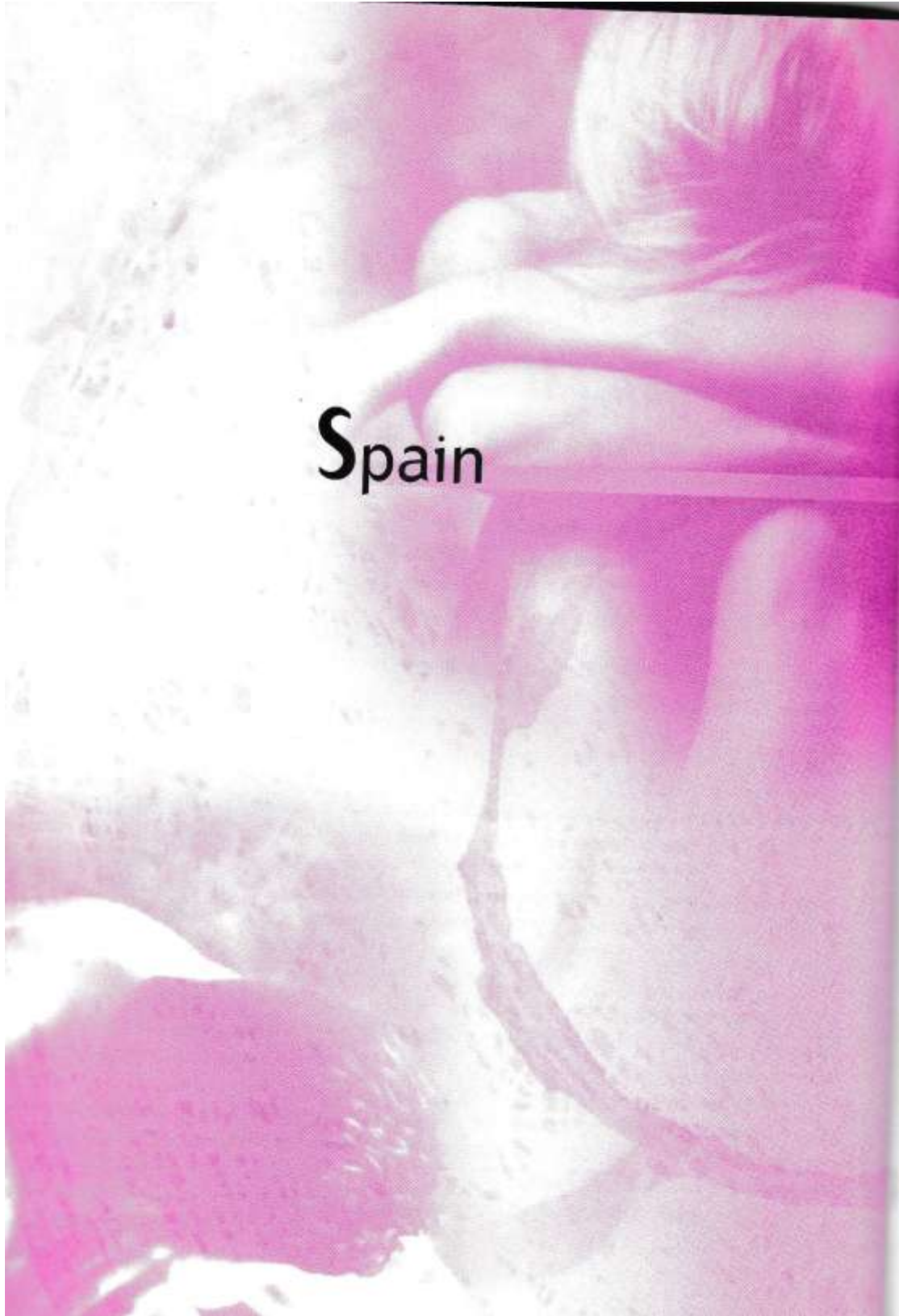
GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

USEFUL ADDRESSES:

- NOSC-PISPW, Central Office, Tsoha 5, Ampelokipi, tel.: +32 10 6427856-59
- NOSC - Baby Centre "MITERA", Demokratias 65, Ilion-Attikis, P.C.13122, tel.: +32 10 2627155, +32 10 2611181.
- **General Secretariat of Equality**, Dragatsaniou 8, Klauthmonos Square, Athens PC 10559, tel.: +32 10 3315291-6, 3315343-6, Fax: +32 10 3315276
- **KETHI** (Research Centre of Equality Issues) Mousaiou 2, Plaka, PC 105 55, Athens, tel.: +32 103311685-7, Fax: +32 10 3311779.

Ministry of Labor:

- **OGMO. (Organization of Greek Manpower Occupation)**, Management of Insurance tel.: +32 10 9989000.
- **OAI** Parision 30, Athens 101 70, tel.: +32 10 3607011.
- **Archdiocese of Athens - "Mother's Shelter"**, "Welcoming and Informative Centre", 95, Akadimias Street, Athens, tel.: +32 10 3811274.
- **Prefectorial Governments** (for allowances by the Ministry of Health and Welfare), Athens: Management of Social Welfare, Fidippidou 31 and Mihalakopoulou Athens, tel.: +32 10 7710265, 7710211.
- **Prefectorial Government of Eastern Athens:**
Department of Child Protection, Mesogion 42, tel.: +32 10 6396654
- **Prefectorial Government of West Athens:**
Department of Child Protection, tel.: +32 10 5906838, 5905166
- **Prefectorial Government of Piraeus:**
Department of Child Protection, Piraeus, tel.: +32 10 4120948

Spain

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

Alicia Oliver
Red Europea de Mujeres Periodistas

The very diversity of single-parent families produce very different situations, such as that of an adolescent mother caring for her baby in her parents' home, a separated mother working as a cleaner in order to look after her small children, or a university graduate who has chosen to bring up her child alone.

There is no doubt that in general single mothers share one characteristic: they live in more precarious conditions in which poverty and social exclusion play a large role. In this way, they also contribute to the phenomenon known as the 'femenisation of poverty', as can be seen in the following table (Single Parenthood and Social Exclusion in Spain 2000)

Type of Household	Average Income (1)	Relative Income in % (2)	Poverty Rate in % (3)
Total Households	106.126	100	14.4
Two-parent households (child under 16)	94.297	88.83	19.4
Total single-parent households (child under 16)	89.187	84.04	32.4
One-father households	140.097	132	13.7
One-mother households	85.945	80.98	33.6

Data taken from the Survey on Family Budgets - EPF (1991)
 (1) Average monthly income per consumer unit
 (2) (Average collective income x100) / average income of total households
 (3) Poor households as a proportion of the total (under 50% of average income)

From these figures, it can be seen that single-mother households have the lowest incomes, as opposed to single-father households in which adverse financial conditions do not occur.

The table also demonstrates that single-parent households in general do not run a great risk of social exclusion, rather that it is basically those headed by a woman. In the latter cases, the poverty rate is as high as 33.6%, compared with the rate for homes run by men at 13.7%, which is also lower than the rate for two-parent households. Thus in Spain we have a situation in which one out of three households run by women can be considered to be below the poverty line.

Poverty Rate in European Single-Parent Households

From the above figures, it can be seen that the poverty rate for single-parent households in countries such as Finland, Denmark or Sweden is lower, while that of other European countries -

	Total Households	Single-parent households	Relative Poverty Rate (1)
Germany	17.5	34.2	1.95
Belgium	7.1	9.4	1.32
Denmark	8.2	6.5	0.79
Spain	16.0	27.7	1.73
Finland	9.6	6.3	0.66
Holland	9.3	27.4	2.95
United Kingdom	23.0	51.8	2.25
Sweden	9.1	2.6	0.29

Source: Davis, J.H. and Bradshaw, J (1995)
 (1) Relative Poverty Rate: Percentage of poor single-parent households/total of poor households

Germany, Holland or the United Kingdom - is equal or higher than that of Spain.

It is also clear that financial difficulties are at the top of problems facing single-mother households.

Social policy and single-parenthood

In virtually all European countries there various kinds of assistance to help the normally precarious situation of single-parent families. Nevertheless in the case of Spain where there is practically no specific or effective support for these families.

In the absence of a specific subsidy for single parents, they are left with two types of assistance:

- child benefit
- supplementary benefit or income support

Child benefit: given only to families with serious financial problems and is worth only 24.85 euros (4.185 ptas) a month and per child, and which is paid half-yearly. It is clearly totally insufficient to cover the basic needs of any child.

Supplementary benefit or income support. According to the Economic and Social Council (1997), single-parent families are one of the groups which are the most frequent recipients of this type of assistance. It is temporary and incompatible with other kinds of support (such as the earlier child benefit payments). They are also dependant on previous residence and are generally of a small quantity.

Only widow's and orphan's pensions elude the lack of protection facing single-parent families. Since Spain joined the European Union, our country has benefited from a series of concrete aids for the promotion of employment amongst single mothers. Thanks to these European initiatives, specific programmes such as Now, Integra and others more general have been developed for collectives with special difficulties in joining the labour market.

Support for single parents

Country	1989	1996
Germany	12	13
Austria	-	14
Belgium	10	15
Denmark	31	-
Spain	6	8
Finland	-	17
France	11	15
Greece	5	7
Ireland	9	13
Italy	7	11
Luxemburg	8	11
The Netherlands	12	11
Portugal	10	12
Un. Kingdom	15	23
Total	11	14

Source: Eurostat, Survey on the working population in the European Community, 1989 and 1996

Change in rate of single parenthood in various European countries (%)

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

As can be seen, single parenthood in Spain is one of the lowest in the European Union and very similar to the situation in other Mediterranean countries. While central European countries are at about 11 or 15%, the rates in northern Europe are furthest from Spain at between 15 and 30%. The 1998 Eurostat study also demonstrate the rapid increase in the United Kingdom, rising from 15 to 23%, and the case of Holland, where the rate actually dropped by a percentage point between the 12% of 1989 and the 11% in 1996.

Some data on single parent families

Single-parent families according to their employment status (in thousands)

	Both sexes		Women		Men	
	Total	% Women	Total	%	Total	%
Total	274.1	88.43	242.4	100	31.6	100
Active	214.8	87.52	188.0		26.8	
Employer	181.4	86.16	156.3	64.48	25.1	79.43
Unemployed	33.4	94.91	31.7	13.06	1.7	5.38
Non-active	59.3	91.74	54.4	22.44	4.9	15.51

Single-parent families according to the number of children (in thousands)

	Both sexes		Women		Men	
	Total	% Women	Total	%	Total	%
Total	274.1	88.43	242.4	100.00	31.6	100.00
1 child	181.0	87.07	157.6	65.02	23.4	74.05
2 childr.	75.5	90.99	68.7	28.34	6.8	21.52
3 childr.	14.2	92.96	13.2	5.45	1.0	3.16
4 childr.	1.7	88.24	1.5	0.62	0.2	0.63
5 childr.	1.7	82.35	1.4	0.58	0.3	0.95

Source: Active Population Survey, First Trimester 2001, National Institute of Statistics

	Both sexes		Women		Men	
	Total	% Women	Total	%	Total	%
Total	274.1	88.43	242.4	100.00	31.6	100.00
>45 years old	167.4	93.67	156.8	64.69	10.6	33.54
45-59 years old	102.3	81.52	83.4	34.41	18.9	59.81
60+ years old	4.3	53.49	2.3	0.95	2.0	6.33

Single-parent families according to their age (in thousands)

Women in the Spanish labor market

Unemployment is one of the main causes for exclusion in our society. This situation is particularly hard on women in Spain: traditionally, they have had limited access to education and the job market. The current unemployment rate in Spain is double the European Union average.

Although the percentage of women in employment has been increasing, it is still lower than that for men, despite political efforts.

Women face many difficulties in the job market. They advance more slowly through different work levels and fewer are promoted to decision-making jobs. Jobs often assigned to women are considered to be less desirable. In many cases women also suffer a double workload, expected to perform their jobs and domestic duties at the same time. Other difficulties that women face includes motherhood, caring for children and relatives, and less-than-equal pay for the same job. According to the study "Women in Catalonia. Statistics," performed by the Catalan Women Institute and the Catalan Statistics Institute, the salary gap has diminished little by little since 1996, although women are still being paid nearly 30% less for the same position held by their male counterparts.

Fair practices for women's occupational education Programa Clara, 2002

The Programa Clara is a government action designed to provide social support and job placement for women, started by the Ministry of Labor and Social Affairs, in collaboration with the Equal Opportunity's organizations both in local and autonomous governments.

The main objective of this program is to improve the quality of life for women who have special difficulties finding work, through job training:

- Fostering self-esteem
- Providing access to information and professional profile assessment
- Preparing women for new job market demands through occupational education
- Advising, educating and promoting entrepreneurship

The Programa Clara is designed for unemployed women in one of the following situations:

- Victims of gender violence
- Responsible for families
- Older than 45 without a degree
- Disabled
- Immigrants
- Minority ethnic group
- In prison

Currently, this project is carried on in Alicante, Almeria, Badajoz, La Coruna, Las Palmas de Gran Canaria, Melilla, Murcia, Santa Cruz de Tenerife, Sevilla, and Vic.

Surt - Asociacion de Mujeres por la Insercion Laboral

There is another positive example in Catalonia of professional education for women at risk of social exclusion. Currently, Surt is supported by the European Union, by the Office for General Occupation, Labor relations, and Social Affairs. They work with three groups:

- Women responsible for single-parent families
- Immigrant women from outside the European Union
- Rom women

Their goals are as follows:

- Identifying the risk factors that favor exclusion processes of these groups
- Backing up and fostering cooperation and better integration of the processes among social organizations working in the same field
- Developing strategies for the European Union that promote social integration of these groups

Funding for programs which support single-parent families during 2000

According to the data published on the Ministry of Labor and Social Affairs website (June 2002), the budget for the support program for single-parent families during 2000 was 200 million pesetas. At the same time, the autonomous governments should assume co-responsibility for the project for no less than 50% of the total cost, including the amount contributed by local administrations.

This program has been designed for single-parent families with children younger than 18 who are in a difficult social situation. Its main goal is to support them in their parental responsibilities and to assist them with the difficult social situation they are going through.

These projects are supported by local administrations, and are selected in common agreement with the Ministry of Labor and Social Affairs and the different Autonomous Governments.

Other measures which are necessary to improve the quality of life for these families:

- *Assisting access to education:* cheaper kindergartens; grants; priority access to recreational centers, sport activities, and summer camps; easier access to public cultural services.
- *Access to housing:* assisted access to social housing and official protection for single-parent families; centers or temporary hostels for single-parent women.
- *Services:* development of door-to-door services; reinforcement of self-help networks; psychological support services.
- *Welfare work:* Creation of financial and social aid in case of separation or death. Simplification of administrative processes to reduce the amount time it takes to process applications. Improvement of pensions for widows, orphans and other survivors. Deductions on a per-child basis.

USEFUL ADDRESSES:

Instituto de la Mujer
Condesa de Venadito, 34
28027 Madrid

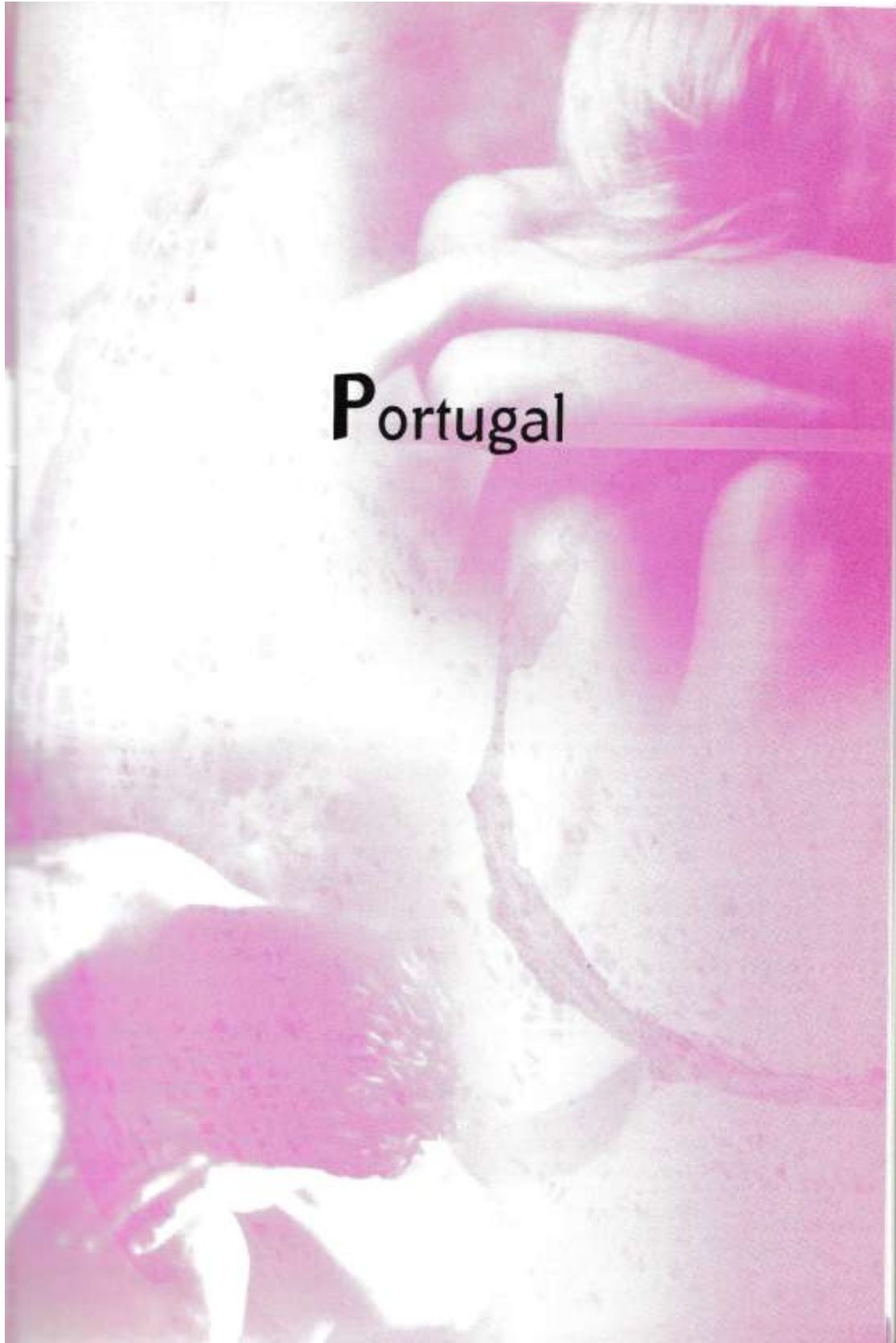
Institut Catala de la Dona
Viladomat, 319. entl.
08029 Barcelona

Secretaria de la Mujer de CC.OO. (Comisiones Obreras)
<http://www.ccoo.es>

Secretaria de la Mujer de UGT (Union General de Trabajadores)
<http://www.ugt.es>

Asociacion Acana
Alberto Lista, 16
41003 Sevilla

Surt - Asociacion de Mujeres por la Insercion Laboral
lobbydc@terra.es

Portugal

1. Historical Fitting¹

In the past, the level of one parent families in Portugal was high due to factors such as the early death of one of the spouses, or the absence or emigration of the consort.

In the seventies the number of one parent families decreased because there was an improvement in life conditions and opportunities for work, as well as a tendency for family regrouping through emigration.

In the eighties the number of one parent families increased as a consequence of the gradual increase in divorces (occurred mainly from 1975, when the divorce had been regularized in the cases of catholic marriage).

2. Some important elements

In 1999, from 3.363.410 families living in Portugal, 357.774 (10%) were one parent families. Also, for every 100 marriages there were almost 26 divorces. Separation and divorces are increasing, mostly for men and women between 25 and 44 years old, with a high economic status.

In Portugal the one parent families are essentially headed by women. This is common because after a birth out of the marriage or a separation/ divorce, the women remain with their children. The percentage of the men who marry for a second time or more is higher (9.3%) than the percentage of the women in a similar situation (7.1%).

In Portugal, the one parent families include mostly cases of widowhood - men and women 45 years old or older, usually with a low educational level.

There is a high rate of young single mothers (1 out of 6 are less than 24 years old) living with their only child. Divorce is more frequent amongst couples who have just one child. In Portugal almost 30% of the single parent families live with another relative in "large families". This is rather common in South Europe. The co-residence with other relatives is one of the main ways which is used for supporting one parent families.

3. Rights of the one parent families in Portugal

Although in Portugal, a global policy mainly addressing one parent families doesn't exist, there are several support measures to the families in general.

o The Minimum Guaranteed Income²

The one parent families form a group particularly affected by poverty. Recipients of this allowance include all the persons and families who are experiencing serious economic problems, as well as young people who have responsibility for young children, mothers or pregnant less than 18 years old.

19.6% of the families who benefit from the minimum guaranteed income, are one parent families (18.5% of these families are headed by women and 1.1% by men).

1- COMISSAO NACIONAL DA FAMILIA

2- (Law n.º 19-A/96, of 29th June, regulated by Decree n.º 196/97 of 31st July and Decree n.º 84/2000, of 11th May)

3- (Law n.º 75/98 of 19th November)

4- Article 1906 of the Civil Code (changed by the Law n.º 59/99 of 30th of June)

• **National Action Plan For Inclusion (2001)**

One of the measures of this Plan, foresees the development and expansion of the capacity of the national network of equipment to support families, through the auspices of the DAY-NURSERIES 2000 Programme. The network will be doubled in 2006 to include 100.000 children.

• **Action National Plan For the Including (2001)**

One of the measures of this Plan, foresees the development and expansion of the capacity of the national network of equipment's to support the families, in the ambit of DAY-NURSERIES 2000 Programme. The network will be doubled in 2006 to include 100.000 children.

• **Child maintenance³**

There are many situations in which parents fail to provide food and and other necessities for their children. These situations are normally associated with economic problems. The reasons for such failure can be parents' unemployment, or their unstable position in the labor market, illness, detention, toxic dependency, which sometimes renders the fulfilling of parental responsibilities impossible.

• **The Familiar Mediation**

In the Family National Commission there is already a Familiar Mediation Cabinet reserved for couples in a potential breakdown situation with young children. The Familiar mediation consists of a technique guided by an impartial and qualified professional, with specific formation, that aims to ease the experience of these situations, limiting the animosity and reducing the struggle, once it is the desire of both parts. The differences between the couple are not worked as a conflict weapon but as a negotiation object.

The Familiar Mediation seeks to know what makes people stay together, through their common interests. It promotes a reconciliation to make the negotiation easier. The final aim is to reach a friendly agreement, which includes the wishes of everyone, especially the children. The Familiar Mediation seeks, mainly, that the father and mother should be conscious of the necessity of maintaining their parental roles.

• **Joint Guard⁴**

Since gotten agreement of the parents, the paternal power is exerted in common by both, deciding the relative questions related to the life of the son or daughter in identical conditions to those within the constancy of matrimony".

Other allowances

• **Single mother allowance**

The prompt payment of allowances, at the time of birth, to single mothers in position of economic hardship and without labor bond, approved in 1992.

United
Kingdom

Jane Elliott
University of Wales Swansea

What are the most profound problems facing women in single parent families in UK?
The most significant problem experienced by lone mothers in Britain is that of poverty. It has been suggested that the feminisation of poverty is linked to the fact that many families living below the official poverty are headed by lone mothers (Scott, 1984).

For example, 2/3 lone parents as compared with 1/12 two parent families were dependent on Income Support in Britain in 1997 (Land, 2000). The average standard of living gap of lone parents as compared with all households with children is greater in the UK is wider than any other European country; the standard of living of lone parent families is 62% of all families with dependant children (Chambaz, 2001).

Lone mothers have also experienced another poverty indicator, homelessness, to a greater extent. Hilary Land (2000) refers to a 1995 study which found that 30% of lone parents had experienced homelessness in the previous ten years as compared with 6% of all households.

Lone parents are also disadvantaged in terms of time. Ruth Lister (1997) has termed this 'time poverty' and argues that this is particularly important when considering women's access to democratic participation or citizenship responsibilities.

Linked to both economic and 'time' poverty is the problem of childcare for lone parents. Whilst, this is problematic for many women, lone parents suffer greater hardships as a result of the lack of childcare provision. Traditionally, in Britain, the assumption influencing social policies has been the view that childcare is the individual responsibility of parents; it is assumed that employers or the state have no obligation to provide childcare. An important barrier to the participation of lone mothers in the labour market is the lack of reasonably priced childcare. For example, one study based on interviews with 900 British lone parents, found that one third were prevented from entering full-time employment because of the cost of childcare.

It is recognised by the Labour Government, elected in 1997 and 2001, that in order to eradicate poverty amongst lone parents, they should be encouraged to enter the labour market. However, a major barrier experienced by many lone parents is a lack of appropriate skills and qualifications.

A large scale Department of Social Survey found that half of lone parents had no educational qualifications compared with 38% of all women aged between 25 and 49 (Marsh, Ford and Freilayson, 1977). This lack of qualifications may help us to understand why lone mothers are less likely to be in employment than other women. Moreover, as Callender points out, when they do enter employment, they are therefore more likely to be employed in low skilled and low paid jobs (Callender, 01).

Mention and discuss the basic statistical data of single parent families in United Kingdom

FAMILIES WITH DEPENDENT CHILDREN

Lone Mother	Percentages
Single (never married)	9
Widowed	1
Divorced	8
Separated	5
All lone mothers	22
Lone Fathers	2
Married/cohabiting couple	75
All families with dependent children	100

Source: Adapted from Social Trends 30 (The Stationary Office 2000)

Families with dependent children: an analysis, Great Britain 1998-9

These figures show that a substantial number of children in Britain are brought up in lone parent families. As research has shown that lone parent families are more likely to experience poverty than two parent families, we can see that nearly a quarter of families are vulnerable to the experience of poverty, in addition to any other problems experienced by lone parent families.

Great Britain	Percentages				
	1961	1971	1981	1991	2000 (Spring)
family households					
Living alone	4	6	8	11	12
Couple					
No children	18	19	20	23	25
Dependent children	52	52	47	41	39
Non dependent children only	12	10	10	11	9
Lone parent	3	4	6	10	10
Other households	12	9	9	4	6

Source: Adapted from Census Labour Force Survey, Office for National Statistics

PEOPLE IN HOUSEHOLDS: BY TYPE OF HOUSEHOLDS AND FAMILY IN WHICH THEY LIVE

These figures show the growth in lone parent households from 3% of all households in 1961 to 10% of all households in 2000.

Basic policies in your country in order to face the single parent family problem (social, economical politics, mainstreaming-education - public and private sector.

For nearly twenty years (1979-1997) policies in Britain were dominated by a New Right agenda. An important element of this New Right thinking was the view that it was necessary to eradicate dependency on the welfare state. However, this agenda also emphasised traditional family values and perpetuated women's assumed dependency. Thus, government policies were, to some extent, contradictory. For example, whilst cutting back on welfare expenditure, the Government did not insist on the participation of lone mothers in employment. They were able to continue to claim benefits without the obligation of declaring themselves available for employment until their youngest child was 16yrs (Lister, 1997). However, Lister also points out that the benefits available were inadequate in terms of alleviating poverty.

A controversial policy, which was implemented by the previous Conservative administration, was the **Child Support Act (1991)** which led to the establishment of the **Child Support Agency (CSA)** in 1993. Activities of the CSA included attempts to trace non-resident parents, sort out paternity cases when a man denies he is the father of a child, collecting and passing on maintenance payments, and taking action to make the non-resident parent pay maintenance if necessary. This attempted to address the government aim of limiting the dependency of lone mothers on welfare benefits by ensuring that absent fathers paid maintenance for their children. However, many families found the CSA over intrusive. Most controversially, mothers who refused to name the fathers of their children without good cause could be penalised. The legislation was not a success in that it failed to force fathers to pay maintenance. One third of fathers who were assessed for maintenance paid nothing and 70 percent of mothers claiming Income Support had attempted to avoid claiming maintenance from fathers (Land, 1999).

Given the policies of the 1979-1997 Conservative Governments which aimed to reduce dependency on the welfare state, but at the same time did not support lone mothers wishing to enter employment, it is not surprising that Ruspini found in 1998 that 'the risk of permanent poverty amongst lone-mother families seems to be exceptionally high in Great Britain' (Ruspini, 1998, p25).

Since the election of the Labour Government in 1997, there has been a change in emphasis. Whilst the current Government shares with the Conservative administration a commitment to 'family values', there have also been attempts to develop policies to eradicate the poverty and social exclusion experienced by lone parent mothers. The strategy adopted by the present Government is to develop policies which encourage lone mothers to take up paid employment. What follows is a summary of some of the key policies.

An initiative, which is central to the current Government's strategy is the '**New Deal for Lone Parents**' (1997) which is a programme designed to help lone parents to enter paid employment.

Attendance at the initial advisory interview is compulsory for parents with school-age children, although take up of jobs or other opportunities offered through the interview is optional. Those who take part are given a Personal Adviser who:

- helps clients to identify skills and training needs and helps with arrangements to undertake education or training to update skills;
- provides information about local vacancies and helps the client to match skills and training to -
- helps clients put together a curriculum vitae and prepare for job interviews;
- gives advice about benefits to those in work and other funding which clients may be entitled to once they return to work;
- helps the client to find out about childcare;
- provide financial help to cover the costs of finding a job.

Teenage birth rates in the UK in the 1990s were higher than in any other European Union country. Thus in 1996, approximately 30 live births out of every 1000 were to teenage mothers as compared with approximately 20 in every 1000 in Portugal, around 12 in Greece, 8 in Sweden and Spain, and roughly 6 in the Netherlands (Social Trends, 2001). In response to this, in 1999 the Government established a cross-departmental unit entitled '**The Teenage Pregnancy Unit (TPU)**'. The aim of the Unit is to halve the rate of under 18 year old conceptions in England by 2010. They have an interim target of a 15% reduction by 2004. They also aim to reduce the risk of long-term social exclusion experienced by teenage parents and their children. This will be measured by participation in employment, training or education. Between 1999 and 2002 £23.5 million was invested in the work of this Unit. The Unit provides guidance to parents, children, youth workers and teenage pregnancy co-ordinators on issues of sexual health, relationships, contraception and other related services. Advice is also provided to schools and to prisons dealing with young offenders.

Each area in England has a local teenage pregnancy co-ordinator who co-ordinates local activities and services which aim to prevent teenage pregnancies and which offer support to teenage parents. In 2000, co-ordinators reported to the TPU on patterns of teenage pregnancy, and provided audits of services available, for example, advice in schools, sexual health services and child care provision. Their tasks, amongst many, include needs assessment; consultation with teenagers; establishing monitoring and evaluation procedures; developing tools for cross agency work, for example health, education, social services and housing; and facilitating the sharing of good practice both locally and nationally;¹

In 1999, a new Government initiative 'Sure Start' was launched. Between 1999 and 2004, the Government will have invested £1032 million in the scheme. The initiative is targeted at all disadvantaged children and, as such, offers support to lone parent families. Sure Start forms part of the Government's strategy to combat child poverty and aims to promote the well being of babies and young children, especially those who are disadvantaged.

1- For further information, see www.teenagepregnancyunit.gov.uk

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

Local programmes work with parents and parents-to-be to improve access to family support, advice on nurturing, health services and early learning opportunities. Sure Start encourages different agencies to work together to provide improved services to families. A responsive approach to client need is ensured by involving parents actively through, for example, representation on the local management boards.

Lifelong Learning Education can make an important contribution to the lives of lone mothers of all ages.

It is also important that teenage mothers should continue with their education. At present, teenage mothers do not receive full-time (25 hours per week) schooling as a right. However, in September 2002, the Government will be introducing new regulations enabling all school age mothers to receive full time education (Taylor, 2002). There are currently examples of good practice. For example, one education authority in Essex runs a centre for children who cannot attend school for a range of reasons. The centre offers childcare facilities to enable teenage mothers to attend GCSE classes (Taylor, 2002). In recognition of the fact that the lack of available childcare provision presents a serious barrier to learning, the Government agency with responsibility for post-16 education is intending to fund free childcare places for teenage mothers who wish to study for A levels.²

Increasingly the importance of lifelong learning for all has been recognised by government and is reflected in Government policies. There are many programmes of study available which are not specifically targeted at lone parents, but which are available to all adults. Those institutions operating within best practice make provision to support adults with responsibility for children: childcare facilities are available; courses are offered during school hours and school term times; and flexible, distance learning opportunities are offered. They are able to follow programmes of study which will enable them to improve their vocational qualifications and compete in the labour market. Many students chose to follow courses which will enhance their lives in other ways and may frequently encourage them to develop a greater awareness of the society in which they live and their own life experiences. For example, Sociology, Social Policy and Women's Studies can all help to develop the lone mother's critical understanding of the society in which she lives.

Meeting the Childcare Challenge (National Childcare Strategy Green Paper, May 1998)

The lack of adequate childcare provision is a major problem in Britain. This presents a serious barrier to lone parents who may wish to enter employment. The Government is attempting to address this problem with its National Childcare Strategy which aims to extend childcare services. Whilst progress in this area has been slow, there has been some increase in nursery places available through the strategy which is beneficial to lone mothers. Coupled with the childcare tax credit, this does demonstrate an attempt to address this serious problem.

---

² A-levels are the examinations taken by school pupils and college students at the age of 18 years of age. The normal requirement for most University courses is three A-Levels.

Institutional framework for women in single parent families - basic legislation (family-labour insurance laws, taxation, european community laws)

In Britain, there is a complex benefits system. A primary aim of the current Government is to encourage lone mothers back into employment. What follows is a brief summary of some of the benefits available to them.

Working Families Tax Credit (WFTC) (1999) This tax credit was brought in to help working families with the cost of childcare. This is targeted at all families with children and can help lone parents, many of whom have found the lack of affordable childcare a barrier to taking up paid employment. Eligible families can receive up to 70% of childcare costs up to a maximum of £135 for one child and £200 for more than one child. In order to be eligible for support, parents must be working for at least 16 hours per week and the children must be placed in eligible childcare. Parents receive this support until the September after the child's fifteenth birthday. Eligible childcare includes Local Authority registered childminders or nurseries (for children under the age of 8) and out-of-school child-care for the over 8's which is provided by a local authority or on a school premises.

Childcare Tax Credit This is intended to help employed parents with the costs of childcare resulting from the parent's employment. A lone parent or both parents must be working for at least 16 hours a week in order to receive 70 percent of eligible childcare costs which are paid through the recipient's wage packet.

Child Benefit This benefit is paid to all parents (generally the mother) of children under the age of 19 years who are in full time education.

2002 Budget Through its annual budget, the Government is now guaranteeing a minimum weekly income for working single parents.

Sectors for social welfare and protection for single parent families (private and public sector).

There are many voluntary sector organisations which support lone parent families. Below, we outline briefly the work of three of these.

The National Council for One Parent Families (www.oneparentfamilies.org.uk)

This organisation offers information and advice to lone parents. They have an informative website and a help-line (telephone number available to lone parents requiring advice). They aim to promote the welfare of lone parents and their children and help them to overcome poverty and social exclusion. They aim to help parents to help themselves and their families by providing information and advice, working with communities and offering possible solutions to changing needs.

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

Gingerbread (www.gingerbread.org.uk)

Gingerbread was established as a self-help organisation in 1970 by a lone parent who was a recent divorcee. It is a registered charity and is maintained by lone parents. It offers support to lone parents in England and Wales. Its aims are to (i) offer lone parents and their children practical support and advice and (ii) speak out for them in the media and politics. Thus, it has a campaigning role and also offers practical services which include:

1. An Advice Line (free telephone service) which can offer confidential advice on a range of issues including domestic violence, childcare and finance.
2. Support Groups which operate in England and Wales. Lone parents are able to go to these groups with their children and meet other people in the same position. Activities include social events, holidays, drop in sessions and talks by legal and benefit experts.
3. Handbook All Gingerbread members receive a lone parents' handbook.

Single Parent Action Network [SPAN] (www.spanuk.org.uk)

SPAN is a multi-cultural organisation which seeks to empower and improve the lives of lone parents in the UK and Europe. It aims to ensure that the views of lone parent families living in poverty are heard. They encourage the establishment of single parent self help groups and work with groups across the UK. They also seek to influence decision making and policy groups across the UK and in Europe. They have a Study Centre in Bristol, UK which is concerned with training and support for lone parents wishing to consider further education, training and employment (www.spanstudy.org.uk).

To conclude:

It is clear that lone mothers experience considerable disadvantage and are a group which is very vulnerable to poverty in Britain. They have suffered as a result of twenty years of Government policy which has ignored their problems. The Labour Government (elected in 1997 & 2001) has attempted to address some of the difficulties experienced by lone mothers with a range of innovative policies, some of which are outlined. Some initiatives target lone parents specifically (such as the New Deal), but they are also able to benefit from Government strategies which aim to tackle poverty more generally (such as Sure Start). However, there is still room for a considerable improvement if lone mothers are to escape poverty. For example, there must be a greater expansion of childcare and other support facilities; and lone parents require more financial support if they are to improve their educational qualifications.

Whilst the Government strategy is to encourage lone parents to enter employment, there is also a need for greater financial support for the mothers of pre-school children who may not wish to enter employment until their children are in school.

The
Netherlands

Immy Jager
Noorderpoort College

1. Socio-economic development in the Netherlands¹

From a social and an economic point of view, the seventies were in many respects a continuation of the sixties. Although the economy no longer grew by leaps and bounds, the prosperity of the population continued to increase thanks to large pay rises. The welfare state, with its income guarantees and its subsidies, developed further.

This was the period in which new social security benefits were created and benefits were linked to wages via the intermediary of the statutory minimum wage. Unemployed school leavers aged 16 and 17 were awarded a benefit. Two single persons who decided to live together could acquire an income which was higher than the national average merely on the basis of national assistance.

National income and developments in purchasing power

The growth of the national income by 70% in the past twenty-five years is almost completely absorbed for by the increase in the number of households of 63%. Since households have become smaller, the result on balance has been an average purchasing power gain of 20% per household.

Until 1979, real wages rose at a fairly high pace. From that year on, wage developments would lag behind prices (inflation). Purchasing power, which had risen by 16% between 1970 and 1979, dropped again in the period from 1979 to 1984 by 12%. This was followed by another increase, bringing the purchasing power of the average employee in 1996 back to the level of 1979.

From the mid-seventies until the mid-nineties, a few striking changes took place in the purchasing power of the different types of households. The purchasing power of households on benefit, in 1977 still at 93% of the average, had dropped to a mere 79% in 1995. Not much has changed in the purchasing power of the elderly, but precisely the single persons among them now find themselves at around 15% below the average.

---

¹ From: Social and Cultural Report 1998: 25 years of social change. Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)

Recent data on the income of single parent families

Topics		Families with bottom income (sociaal minimum)						
		Amount	Percentage of the total amount	Family members	Long term bottom income			
					Amount	Percentage	Percentage of the total amount	Family members
Characteristic	Year							
Single parent families with children under age	1990	92	49.6	2.7	-	-	-	-
	1991	101	52.5	2.7	-	-	-	-
	1992	103	50.2	2.7	37	x	18.2	2.6
	1993	105	50	2.7	37	x	17.7	2.7
	1994	114	51.5	2.7	39	x	17.5	2.7
	1995	122	53.6	2.7	45	x	19.9	2.8
	1996	116	50.3	2.7	43	x	18.5	2.8
	1997	117	48.6	2.7	43	36.5	17.8	2.8
	1998	110	43.6	2.7	39	35.9	15.7	2.8
	1999	111	41.8	2.7	35	31.5	13.2	2.8

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen 2002-06-03

Topics		Persons with bottom income (sociaal minimum)					
		Amount	Percentage of the total amount	Long term bottom income			
				Amount	Percentage	Percentage of the total amount	
Characteristic	Year						
Single parent families with children under age	Total man and woman	1990	245	49.6	-	-	-
		1991	270	51.8	-	-	-
		1992	277	49.9	98	35.5	17.7
		1993	282	49.8	98	34.9	17.4
		1994	310	52	105	33.9	17.6
		1995	332	54.1	126	38	20.6
		1996	316	50.8	118	37.2	18.5
		1997	320	49	118	36.8	18
		1998	299	43.9	108	36.3	15.9
		1999	300	42.2	96	32.1	13.5

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen 2002-06-03

2. Report on the family²

At the end of the 1990s the Netherlands had far fewer standard families - father, mother and children - than in the 1960s. Family formation has become a much more hesitant process: young people spend a longer period on their own. When they do form a couple, they cohabit unmarried for some time first. By no means does unmarried co-habitation always turn into a marriage.

The chance of marriage ending in divorce has risen from nearly 8% in 1960 to nearly 34% in 1994. Nevertheless the family retains major social significance. Most people want to set up a family at some point in their lives and succeed in doing so. The run-up to this stage is becoming ever longer and, as indicated by the increased probability of divorce, the result has become less stable. This is concluded by the Social and Cultural Planning Office (SCP) in the publication *Het gezin-rapport, een verkennende studie naar het gezin in een veranderende samenleving* (The family report, an exploratory study into the family in a changing society). The SCP consulted existing research material for this report.

The percentage of households with children, including single-parent families, fell from 61% in 1960 to 38% in 1995. During the same period the number of single householders rose from 12% to 31%. There was also an increase in the number of couples without children.

The high rate of divorce has in part been responsible for the growth in the proportion of single householders. Single status is however often temporary.

Many women no longer bear children at all. Of the women born in 1970, 21% are expected to remain childless, while Statistics Netherlands expects the figure to be as high as 25% for even younger generations. In many cases this involves a deliberate decision in favour of childlessness or postponement to a point at which it is no longer possible to have children.

Division of employment and care

The principle of women's liberation has triumphed across a broad front, and the proportion of women in paid employment has risen substantially in a brief space of time.

The two-income family is now also in the majority among households with children. The support which young mothers received around 1990 in the form of longer maternity leave, the introduction of parental leave and the extension of the child care facilities for 0-4-year-olds presumably encouraged their participation in the labour market.

Single mothers now participate more frequently in the labour market than in the mid 1980s and have become somewhat less dependent on benefits - although nearly half of single mothers are still in receipt of these.

The opinions held by the Dutch population about the division of tasks between partners and whether young women with children should work have become less traditional in recent decades. At present there is a clear majority in favour of an equal distribution of tasks both inside and outside the home.

---

² H. Nijhuis-Neil, M. Praag, C. S. van (1997) "The family report: an exploratory study into the family in a changing society"

In practice, however, the equal division of tasks is not achieved, as the obstacles are too great. Despite the expansion of child-care in the early 1990s there remains an acute shortage of places. The number of childcare places for schoolchildren by no means meets the demand.

By European standards parental leave in the Netherlands is in the middle of the range. Parental leave is expected to become much more important, particularly if it is adequately paid, not just in the public but also in the private sector.

Apart from the statutory right to short paid compassionate leave there is no right in the Netherlands to more extended care-leave. The government does not wish to go any further than to encourage the social partners to expand the existing possibilities for (unpaid) care-leave. Employees should preferably save up longer-term leave themselves by working overtime and accumulating shorter working hour and leave entitlements.

The right to part-time employment - another important factor for combining employment and care more effectively - has not yet been legislated.

Income

In comparative terms the income position of families with children is not unfavourable. In 1995 their disposable income averaged 27,681 Euro, compared with 25,412 Euro for (non-retired) couples without children. Single-parent families, with an average income of 16,336 Euro, clearly lagged behind.

The various household types face different types of expenditure. In order to compare purchasing power an adjustment has been made for differences in household composition. This reveals that (non-retired) two-income couples without children have the greatest purchasing power, followed by two-income two-parent families.

During the period in which the first child is born the disposable income of the household falls by 1.9%. Upon the birth of the second child the income increases by 3.9% and at the birth of a further child by 5.3%. These moderate consequences of family expansion may be explained by the growing number of mothers who continue to work, the rise in the main breadwinner's income as a result of seniority and promotion, and receipt by the family of child benefit.

Child benefit generally covers 26% of the costs incurred by the parents. This percentage declines as the income of the parents rises. Parents on a minimum level of income find themselves slipping below that level when children arrive.

The school as a day-care centre

For centuries a significant element of education has been delegated to the primary school. Nowadays the school increasingly acts as a day-care centre. On account of the growing labour force participation by mothers, families have become more dependent on the school. In addition there are few non-school care facilities for children of school age.

The pressure on primary and secondary schools is growing. Parents are becoming more critical and moreover want the schools to meet changing family circumstances. For non-school institutions, the latter has become the central location for identifying potential problem cases and intervening preventively. Schools appear to be becoming overburdened as a result of all these demands.

Marriage and dissolution of marriage

Population, monthly and yearly data						
Subjects	Marriage and dissolution of marriage					
	Dissolutions of marriage			Divorcing persons		
	Total dissolutions of marriage	Death of husband	Death of wife	Divorce	Divorcing males	Divorcing females
Periods	absolute					
2001 June	7 880	3 331	1 430	3 119	2 913	3 003
2001 July	7 693	3 130	1 371	3 192	3 018	3 018
2001 August	7 646	3 153	1 473	3 020	2 838	2 889
2001 September	7 525	3 059	1 487	2 979	2 808	2 869
2001 October	8 335	3 328	1 504	3 503	3 295	3 357
2001 November	7 852	3 326	1 425	3 101	2 957	2 974
2001 December	7 744	3 764	1 617	2 363	2 236	2 300
2001 Year total	95 464	40 549	17 861	37 054	34 840	35 535
2002 January	8 724	3 907	1 735	3 082	2 990	3 016
2002 February	7 641	3 311	1 449	2 881	2 749	2 679
2002 March	8 353	3 743	1 729	2 881	2 677	2 758
2002 April	7 895	3 634	1 523	2 738	2 559	2 610

© Statistics Netherlands, Voorburg/Heerlen 6/10/2002

3. Single Parent Families³

The stabilising of the divorce rate in the last ten years means that the proportion of single-parent families has not increased: they form 10% of the total number of families with children. It is still the case that by far the majority of these single parents are mothers.

The social position of single-parent families has deteriorated further in comparison with two-parent families. In 1986 single-parent families had 25% less disposable income than two-parent families: in 1994 this difference had increased to 35%. This widening difference can be attributed on the one hand to the fact that national assistance benefit has fallen behind pay increases. On the other hand, the number of double-earners among two-parent families is growing, thus improving their financial position.

Single parents who find a partner again form 'combination families' or 'step-families'. In 1995 around 3% of families with children were 'step-families'.

Emanicipation within the family has advanced, but the traditional task division has not yet disappeared.

In the period 1960-1995 a minor revolution took place in primary living modes. Today, living situations and life patterns exist which thirty years ago would have been thought impossible: a revolution from uniformity to pluriformity.

The traditional family with the man as the sole breadwinner is making way for the 'one and a half earners': a full-time working man with a part-time working wife.

³ H. Nijhuis-Nel (1997) 'The Social atlas of the woman, part 4: changes in the primary living situation'.

The number of single-parent families is not increasing further, despite predictions to the contrary; moreover social and financial position of single-parent families still lags behind that of two-parent families.

The number of hours spent by men on family tasks is gradually growing. However, men still spend significantly less time in each phase of life on domestic jobs than women. It is striking that the time devoted to young children by both fathers and mothers has increased.

One and a half times as much unpaid work as paid work is carried out in the Netherlands. Unpaid work is not yet included in economic statistics.

Compared with a few decades ago, unmarried cohabitation has become very popular. It is no longer the case that everyone marries. Following a sharp rise, the number of divorces has more or less stabilised since the mid-1980s. The need for a steady, long-term relationship remains unchanged, however.

Fatherhood and motherhood have changed in nature. The emphasis has shifted to emotional/affective parenthood, for which at least one of the parents must be available daily. Women have acquired equal rights within marriage in recent decades. But this does not mean that women no longer face any problems in practice. For example, there is a stubborn inequality in the law on children's surnames.

The 'battle of the sexes' is still clearly visible in the development of the law on non-marital parenthood. The nineties have brought a certain breakthrough in government policy regarding the combining of work and care tasks.

There are however still too few childcare facilities and the existing leave arrangements are inadequate to enable men with children to take on more responsibility for their care.

Periods	Marriages				Dissolutions of marriage	
	Total marriages	Marriage between two males	Marriage between male and female	Marriage between two females	Total dissolutions of marriage	Death of husband
	absolute					
2001 June	11 679	174	11 350	155	7 880	3 331
2001 July	7 571	135	7 336	100	7 693	3 130
2001 August	10 371	151	10 088	132	7 646	3 153
2001 September	10 542	148	10 264	130	7 525	3 059
2001 October	6 116	112	5 925	79	8 335	3 328
2001 November	4 183	72	4 042	69	7 852	3 326
2001 December	4 159	88	4 006	65	7 744	3 764
2001 Year total	81 855	1 337	79 445	1 073	95 464	40 549
2002 January	3 970	51	3 873	46	8 724	3 907
2002 February	5 068	93	4 914	61	7 641	3 311
2002 March	4 593	60	4 485	48	8 353	3 743
2002 April	6 091	-	6 091	-	7 895	3 634

© Statistics Netherlands, Voorburg/Heerlen 6/10/2002

Changing partner relationships

Partner relationships have changed radically over the last thirty years, both for newly formed couples and existing partnerships. The notion of individuality and equality of partners has become generally widespread, and is reflected among other things in increased equality of partners in terms of education level. Communication and consultation have become the key words for a good relationship. It may be that partners, particularly if they both work, have to rely more on each other to give shape to their lives than in the past.

The equality of women and men in partnerships and as parents is also reflected in family law, after many years of discussion. In particular, developments in the law on non-marital parenthood can be described as turbulent in the recent period. Areas of conflict were and are the law on custody and joint authority.

One area of inequality which stubbornly remains is that between fathers and mothers regarding the law on their children's surname. Although married parents will from 1998 be able to choose the surname to be given to their children, the name of the father is given precedence in the event of disagreement.

Unpaid work appreciated

Care tasks and household work are unpaid labour. In the Netherlands, more than one and a half times as much unpaid work is carried out as paid labour. In the period 1975-1995 the average amount of paid work increased for both the population as a whole and for those in the 25-64 age group, while the average amount of unpaid work showed little change on balance. There are however differences in the trend among men and women: the amount of paid work performed by men declined in the period between 1975 and 1985, and the amount of unpaid work increased. After 1985 the amount of both paid and unpaid work increased for men. Women carried out more paid and less unpaid work over the entire period, with the result that the task distribution between men and women started to converge as regards paid and unpaid work.

Depending on the calculation method chosen, unpaid work has an economic value of between 44 and 110% of the gross national product if the total Dutch population aged 12 and older is considered. However, unpaid work is not included in economic statistics, which means that this work remains invisible from an economic standpoint.

4. Single mothers and poverty⁴

Though single mothers in general run a high risk of poverty, this differs for each ethnic group. In 1998 the Netherlands had 917.000 households with a low income. About one in eight of these households is a single-parent family. The Netherlands had 126.000 single-parent families living on a low income, the majority being households run by women.

---

⁴ Translated from: Annelou Ypeij and Erik Snel (1996-2000) "Single mothers, poverty and informal support", chapter 4, pages 102-103.

The likelihood of poverty amongst single-parent families is markedly high. More than half of all single-parent families (51 %) in the Netherlands have to manage with a low income. A bit less than half of all Dutch single-parent families (47 %) has a low income, for allochthonous single-parent families from non-western countries this is the case in 60 percent of the households. This percentage is the lowest in the case of Surinam single-parent families and highest in the case of Turkish families.

This observation is not only explicitly about the financial situation of single mothers, but about the question of the meaning of informal social support for single mothers that have to manage from an income at or below the social minimum. For many single mothers time as well as money are sparse. To be able to cope with these double scarcity they take lots of initiatives like searching for help in their direct surroundings. They fall back on their family, friends or other acquaintances. The second-hand children clothes from the neighbours can bring relief, as well as the financial support from a family member. And a friend who is willing to baby-sit is highly valued. The definition of the problem in this contribution is threefold. What is the significance of informal social support for the households of single mothers who must manage from a low income? Are there differences in the nature and size of informal social support received by single mothers of diverse ethnic origin? If so, how can such differences be explained?

5. Alimony regulations⁵

When after a divorce one of both ex-partners cannot live on his or her income and the other partner is able to offer financial support, then it is one's duty to do so. This duty lasts 12 years at the longest.

The starting point for determining the amount of alimony is on one hand the need of the asking partner and on the other hand the financial ability of the paying partner. The lowest of the both amounts is taken into account. Also influencing the calculation is welfare policy during the marriage.

The capacity to pay is based upon one's income minus the necessary costs. This will be calculated into the gross amount, so the tax benefit is for the receiving person with the alimony rights.

The local government determines the amount of the received alimony to be deducted from the national assistance benefit.

6. National assistance benefit⁶

The social security office has two tasks: to give people welfare and to try to get people back to work. People who are unemployed and who do not have the opportunity to get money elsewhere can go to the social security office.

A single parent in the Netherlands is in most cases a woman that has to take care of her child (children) alone. There is no adult living with her and her children are under age, which is not older than 18 years.

5- D. Volkskrant (May 2002), page 26.

6- Mrs. B. Strikma (May 2002). Introduction on the subject during the Round Table Meeting of Women in SPF in Groningen.

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

Single parents have to ask for alimony from their ex partner in the first place. When the amount of alimony is not sufficient one can ask for support from the national assistance benefit. If she cannot receive alimony, the social security office has to research into the problem. If possible the office will get the alimony money from the ex-husband under the conditions of the standard alimony-procedure.

Single parent aged 21 or older	Euro a month	holiday money
Sharing a house	858.56	43.29
Not sharing a house	942.33	47.51

She has the right to get welfare on a rate of 70% of the legal minimum wages, which is 989.84 Euro a month at the moment.

May 2002

Child-care

Since 1 January 1999 there is a new law that says that the single parent who receives the national assistance benefit has to accept a suitable job as soon as the child has become 5 years.

During working hours or necessary study time the single parent has the right to free child-care for the time that is needed for the activity (job, school or training) This law will change within a few years and it is not clear at the moment how the new law will work out for single parents in receipt of welfare benefits.

The minister of social affairs and labour affairs will spend more money on projects for child care during the coming years. This is part of "The political Agenda of the Future". Every city-council in the Netherlands has to make proposals at the moment for the near future about how and how many people are going to find a job. This program opens new opportunities for the policy on single parent families.

7. Conclusions

Main conclusions that effect the situation of the single parent family in The Netherlands:

- The purchasing power of households on benefit has dropped to 79% in 1995
- The single parent family has 35% less disposable income than two-parent families in 1994
- Single parent families form 10% of the total number of families with children
- There is a shortage of childcare places in The Netherlands
- The equal division of tasks is not achieved as the obstacles are too great
- There is no right in The Netherlands to more extended care-leave
- The traditional task division has not yet disappeared
- More than one and a half times as much unpaid work is carried out as paid labour
- Unpaid work is not included in economic statistics, this work remains invisible from an economic standpoint
- 51% of all single parent families in The Netherlands have to manage with a low income
- Single parents have to ask for alimony from their ex-partner in the first place. When the amount of alimony is not sufficient then one can ask for support from the national assistance benefit

- The single parent who receives the national assistance benefit has to accept a suitable job as soon as the child has become 5 years
- Widening of the political basis for constitutional legislation of on one hand the value of care and on the other hand the legal status and rights on social security for people that render unpaid care
- To insert the right on paid leave arrangements in the Civil Code
- To integrate the care economy into the macro-economical policy
- A new care infrastructure based upon financial autonomy and the right to receive and to render care for everybody
- Measures on behalf of time for care, including: - authority of employees over the spreading of hours during the week, - introduction of legal legislation for paid leave arrangements on public means, - social security to allow a financial care compensation of at least 70% of the minimum wages, - all these rules completed by collective labour organisation arrangements
- A lessening of work duties for people living on national assistance benefit according to the size of the care tasks

USEFUL ADDRESSES:

Women Alliance; Utrecht

www.Info@vrouwenalliantie.nl

Alliantie voor sociale rechtvaardigheid

Plompstorengracht 19
3512 CB Utrecht

FNV - Vrouwenbond

Postbus 8576
1005 AN Amsterdam
tel. 020-5816398
e-mail: fnvvrouwenbond@vc.fnv.nl

Arme Kant van Nederland/EVA

Postbus 8506, 3503 RM Utrecht
Tel.: +31 30 8801887 / Fax: +31 30 8801946
e-mail: akneva@sowkerken.nl

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

Landelijk Steunpunt Vrouwen en de Bijstand

Nieuwe Gracht 27A, 3512 LC Utrecht

Tel: +31 30 2341841 / Fax: 030 2341609

e-mail: lsveb@xs4all.nl

Sjakuus

Plompstorengracht 19, 3512 CB Utrecht,

Tel: +31 30 - 2314819 / Fax: +31 30 2321597

e-mail: info@sjakuus.nl

LNCO

Postbus 9545, 3506 GM Utrecht,

Tel: +31 30 2611592 / Fax: +31 30 2622065,

e-mail: cgroen__Inco@hotmail.com of Inco@wanadoo.nl

Project Poverty and effects on children

Emmaplein 19-21, 5211 VZ Den Bosch

Tel: +31 73 6921345

Moederbond

Nederlandse Bond Moeder CAO

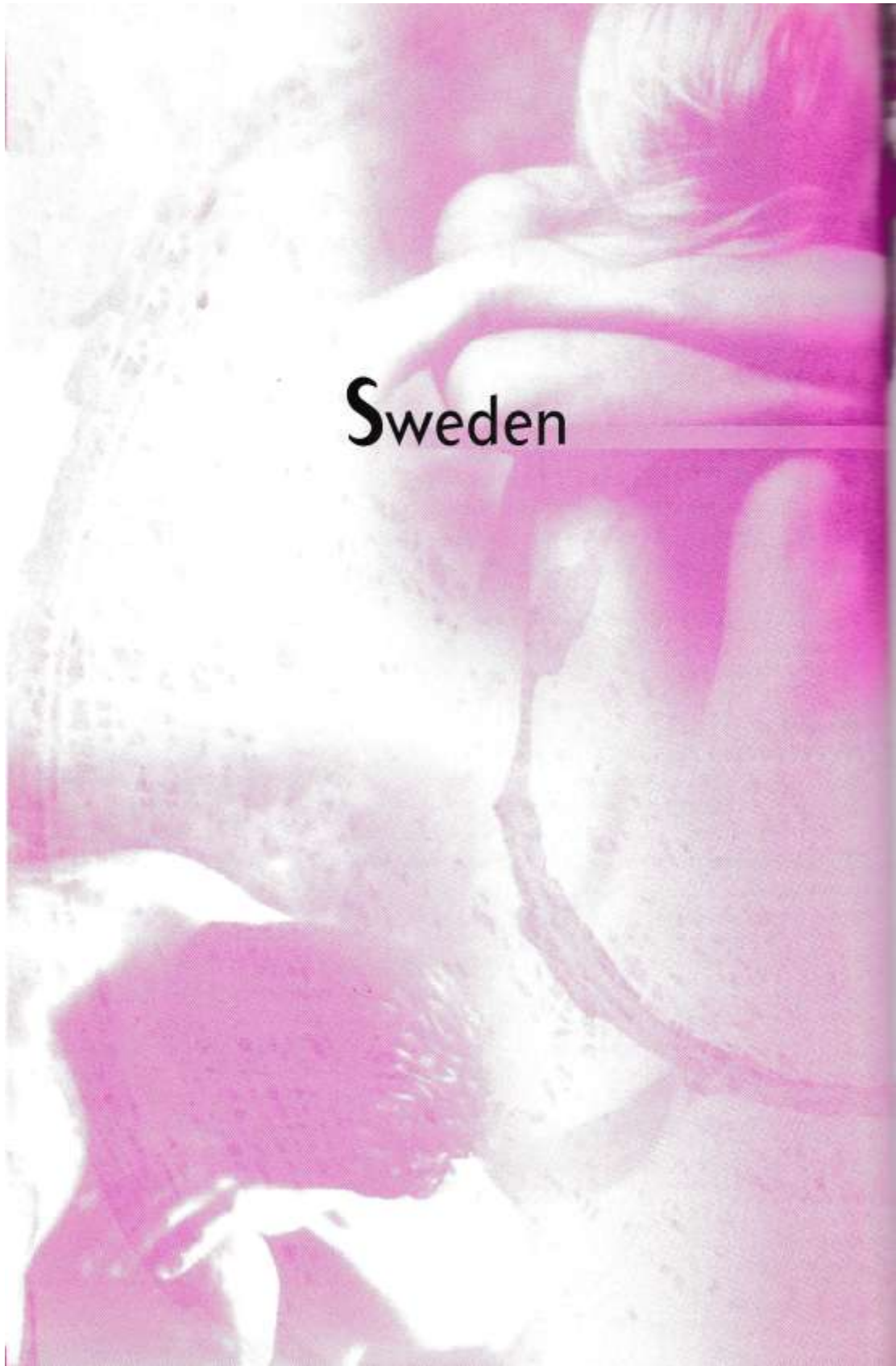
Postbus 8209, 1802 KE Alkmaar

Tel: +31 72 5112449.

Samenwerkingsverband Mensen Zonder Betaald Werk (SMZBW)

Postbus 9545, 3506 GM Utrecht

e-mail: smzbw@xs4all.nl

Sweden

Yvonne Nilsson
Yson Project

Solo poverty

In all industrialized nations for which 1990s information is available, children in solo-mother families are at greater risk of poverty.

In Australia, Canada and the United States, over 50% of children in solo-mother families are living below the Luxembourg Income Study poverty line. In Australia, Norway and the US, such children account for over half the children in poverty.

In other countries, government policies mitigate the effects. Denmark, Finland, and Sweden also have a high percentage of children in solo-mother families, yet fewer than 10% live below the poverty line.

% of children living below the poverty line, 1990-1992		
Countries	Children in two parent family	Children in solo mother family
Sweden	2.2	5.2
Denmark	2.5	7.3
Finland	1.9	7.5
Belgium	3.2	10.0
Italy	9.5	13.9
Norway	1.9	18.4
Netherlands	3.1	39.5
Canada	7.4	50.2
Australia	7.7	56.2
U.S.A.	11.1	59.5

SOURCE: Luxembourg Income Study, Working Paper No. 127. The poverty line is defined as 50% of national median income after taxes and transfers.HJJA

In 11 of the 18 countries surveyed, child poverty is at least halved by government welfare measures. Eight nations - Austria, Belgium, Denmark, Finland, Luxembourg, Norway, Sweden and Switzerland - have succeeded in keeping child poverty rates below 5%. The survey of 18 industrialized nations draws the poverty line at 50% of each country's median income after taxes and welfare benefits have been taken into account. In-kind benefits such as subsidized health care or preschools are not included.

Few countries publish regular statistics on poverty, making it difficult to track progress over time. In most industrialized nations, child poverty seems to have remained stable, or deteriorated slightly, over the last two decades.

The survey notes "hints of improvement" in Canada, where spending on benefits has risen, and in Sweden, where spending on benefits has been consistently high.

By contrast, Israel, the United Kingdom, and the US showed a clear trend through the 1980s towards a worsening situation for children. In the 18 years between 1969 and 1986, the percentage of children living in poverty in the UK almost doubled - from 5.3% to 9.9%.

Socioeconomics Characteristics of Sweden

Sweden has in contrast to other countries based its population statistics on registered information. Since 1686 the country has had a unique church-record system for the recording of all individual demographic changes at parish level. Closely linked to these registers is a continuously updated register of the Swedish population. Compilation of census data and vital statistics based on these registers started in 1749. It has been available for 250 years, reflecting the transformation of the country from an agrarian subsistence economy into a modern post-industrial society. Life expectancy in Sweden is nowadays one of the highest in the world.

Sweden has a population of 8.9 million. The proportion of children has declined and that of the elderly has increased. Persons over 64 have doubled their share of the population during the past forty years. With 17% of the population aged 65 or over, Sweden in 1998 had one of the highest proportions of elderly people in the world. A population forecast indicates that the proportion of this age group will not change appreciably until the large birth cohorts of the 1940s reach retirement age.

Half of all children in Sweden are born outside marriage today. This does not imply that the majority of the mothers are single but rather that cohabitation as a social institution has become common. According to the 1990 census, 71% of all people lived in nuclear families, by which it meant a single parent with children or a family consisting of a married or cohabiting couple, with or without children. Marriage and cohabitation are in many ways regarded today as synonymous statuses though legal differences do still remain.

The majority of the children live with both parents (78%). Some 14% live with a single parent, while 7% of all children live in mixed families, i.e. where the custodial parent is living with a new partner.

Swedish citizens are covered by the national health insurance. If a person is ill, or must stay home to care for sick children, he/she receives a taxable daily allowance, 80% of lost income. The patient is charged a fee for medical consultations and any drugs prescribed. There is a ceiling of SEK 900 per year for medical treatment and SEK 1 800 for medical drugs, after which further treatment/drugs are free of charge. The county councils together with the health insurance system then pay most hospitalization costs and laboratory fees. A large proportion of private doctors' fees in outpatient care are also covered by the national health insurance.

When a child is born, the parents are legally entitled to a total of fifteen months' paid leave from work, which can be shared between them and used any time before the child's eighth birthday. One of these months is reserved exclusively for each parent and is forfeited if it is not used. The parents also receive tax-free child allowances, equal for everyone, until the child's 16th birthday. Children who then continue their education are entitled to study allowances. At university level these consist chiefly of repayable loans. Municipalities provide children with day care and after-school activities at subsidized rates. A national occupational injury insurance system pays all health care costs for work-related accidents. Most working people have unemployment insurance through their trade unions, while unemployed people without such coverage can receive a smaller cash benefit from the government.

The labour market

Sweden has about 4 million people in the labour force. The standard working week is 40 hours by law. There are five weeks of paid vacation. About 83% of all employees are members of a trade union.

A large number of laws regulate the labour market, including acts on employment security, the status of shop stewards, the work environment and employee participation in decision-making. Value-added tax (VAT) on most goods and services is 6-25%. Employers pay 33.03% and employees 6.95% in social security contributions to cover pensions, health insurance and other social benefits.

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

In addition companies pay 6-7.4% in pensions etc. under collective agreements. Income taxes take the form of municipal/county council tax (presently about 31%) plus a 25% national levy on taxable incomes over SEK 213 200 a year.

Over 80% of women with pre-school children (under 7 years of age) are in the labour force, although they often work part-time. This is the result of a number of developments, including an expansion in the health care, child care and personal service sectors. In 1998 the fertility had fallen to 1.5 children per woman (this is the lowest birth rate in Sweden ever) but there is no indication that Swedish women are prepared to give up parenthood or that they prefer to have only one child in order to be able to devote more time to their careers.

Employed	1990	1995	1996	1997
Men	2 346	2 061	2 058	2 042
Women	2 162	1 925	1 905	1 880
Unemployed	69	332	347	342
Total population in labour force	4 577	4 320	4 310	4 264
Persons not in labour force	820	1 203	1 227	1 286
Total	5 397	5 523	5 537	5 549
Unemployment in per cent of labour force	1.5	7.7	8.1	8.0

Income, SEK	Men	Women	Total
0	106 238	100 909	207 147
1-39 999	813 704	830 864	1 644 568
40 000 - 79 999	255 563	657 826	913 389
80 000 - 119 999	309 843	629 339	939 182
120 000 - 159 999	531 152	740 479	1 271 631
160 000 - 199 999	623 185	592 363	1 215 548
200 000 - 299 999	914 871	439 338	1 354 209
300 000 - 499 999	324 143	85 577	409 720
500 000 -	94 651	15 824	110 475
Total	3 973 350	4 052 519	8 065 869

Childcare in Sweden

Swedish childcare has twin objectives. One is to make it possible for parents to combine parenthood with employment or studies and the other is to support and encourage children's development and learning and help them grow up under conditions that are conducive to their well-being.

This dual-purpose approach was officially laid down in the early 1970s with the launching of a large-scale development programme for Swedish childcare. Along with the parental insurance and child benefit systems, childcare has been one of the mainstays of Swedish family welfare policy while at the same time having an explicitly educational orientation. In recent years, the educational policy aspects have become increasingly important and in July 1996 responsibility for public childcare was transferred from the Ministry of Health and Social Affairs to the Ministry of Education and Science.

A highly-developed childcare system has been a precondition for the changes in family patterns and gender roles that have been taking place since the 1970s. The proportion of women in the labour force has steadily approached that of men, and most children in Sweden today grow up with parents who share responsibility for supporting the family.

For almost three decades, childcare has been a matter of priority in Swedish public life. Reforms in this field have received widespread support in Parliament and this has allowed successive governments to pursue the policies originally drawn up in the early 1970s.

The aim has been to provide quality childcare, with full access for those needing places, run principally by local authorities and financed out of the public purse. The main incentives have been consideration for the well-being of the upcoming generation and a desire for greater equality between the sexes.

Gender Equality - a Key to our Future?¹

Gender equality is usually understood as an issue of political and social rights. In Sweden, however, the struggle for gender equality has also been closely linked with long-term economic and social concerns. Swedish gender equality policies build on a strong tradition of pro-natalist and supportive social policies. This demographic tradition makes the Swedish experience highly relevant to the current European debate about declining birth rates and population ageing. The Swedish welfare state is based on a dual breadwinner model. Sweden has, in other words, adopted a gender-neutral concept of social citizenship. Apart from circumstances directly related to childbirth, married women in Sweden are covered by the same labour, tax and social security legislation as men. No entitlements are targeted at women in their capacity as wives. The state uses separate taxation, generous public day-care provision for pre-school children, and extensive programmes of parental leave to encourage married women/mothers to remain in gainful employment. The Swedish dual breadwinner model contrasts sharply with the predominant European welfare state model, which was designed around the single (male) breadwinner. The Swedish model grew out of a distinctive national experience, characterised by late industrialisation, widespread poverty and dramatic demographic challenges: first mass emigration, then declining fertility. In contrast to more affluent European societies, Sweden was for a long time highly dependent on women's paid labour. The consequent strain on the birth rate encouraged the belief that extensive state intervention was needed to support families with children. Social policies have long recognised women's dual role as both mothers and breadwinners. The demographic and economic legacy of Swedish gender equality policies is of particular interest today, as Europe faces the challenge of declining birth rates and population ageing. Not only are European women today giving birth to fewer children than in previous decades but there is also a decline in the marriage rate, a large number of single mothers, and increasing child poverty. We are witnessing a process of female emancipation and a crisis of the traditional European male-breadwinner family. These dramatic changes in European demographic and family patterns are a major challenge for Europe. Population ageing, problematic as it is, may prove to be a "window of opportunity" for radical, gender-equality reform. Yet in order to use the population issue to promote democratic, women-friendly policies, feminists will have to overcome their traditional suspicion of demographic arguments and develop a new, progressive population discourse. In most countries, the relationship between feminists and pro-natalists has traditionally been fraught with conflict. Feminists have generally focused on women's needs and rights, while population policies have aimed at supplying the country with more babies. Furthermore, population policies

---

¹ Source: Lena Sommestad, professor of economic history at Uppsala University and director of the Swedish Institute for Futures Studies, Stockholm.

Published by the Swedish Institute ISBN 91-65-00/432-ENG-SE

GUIDE FOR WOMEN IN SINGLE PARENT FAMILIES

in Europe have often been closely linked to nationalism and militarism. A case in point is France, where the population issue became a top priority as early as the late nineteenth century. The important lesson to be learnt from Sweden is that demands for more children do not have to conflict with gender equality. Women in Sweden, like their sisters in Europe, have refused to accept childbearing as a social duty, yet they have succeeded in making use of pro-natalist arguments to strengthen their own cause. This distinctive Swedish tradition of a women-friendly population discourse originates in the 1930s, when Gunnar and Alva Myrdal, well-known Swedish social-democratic politicians and social scientists, succeeded in raising the population question as a starting point for radical policies of social reform. Swedish birth rates had fallen dramatically, and the Myrdals argued that Sweden needed more babies in order to counteract population ageing. They also maintained, however, that pro-natalist policies should build on a democratic and feminist basis. Most importantly, higher birth rates should be accompanied by freedom of choice for women (for example access to contraceptives), and population policies must recognise employed mothers as a "social fact". This capacity to combine pro-natalism and feminism helps to explain the success of Swedish equality policies. Later on, in the post war era, economic and demographic arguments have again been used in Sweden to argue in favour of public services - such as child care - to support women in their dual role.

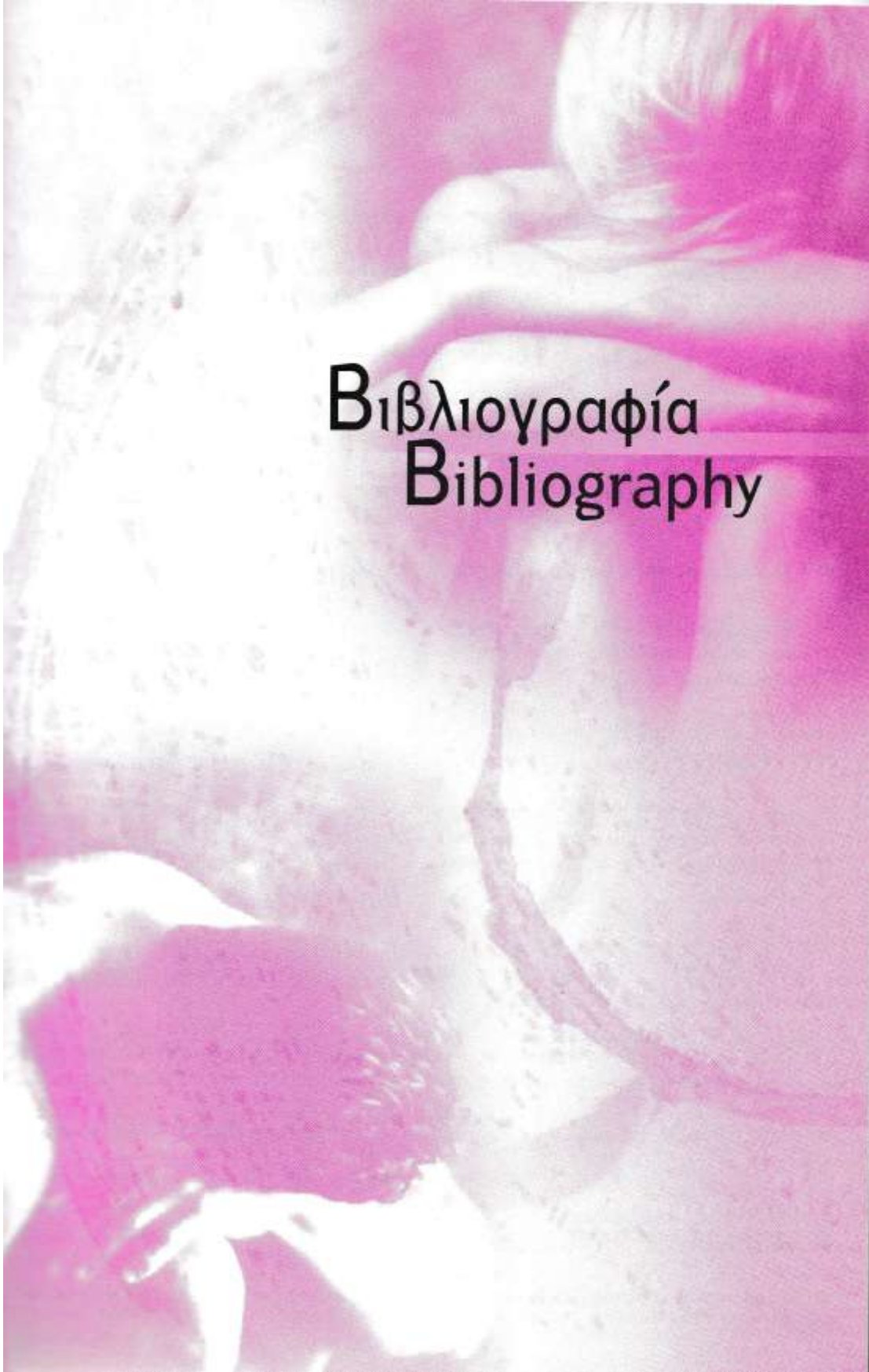
The reason for the process of population ageing that we are witnessing is that most countries in Europe today have birth rates far below what is needed to reproduce the population. The only country in the European Union that will not experience substantial ageing in years to come is Ireland, where birth rates have fallen only lately. In some countries, most notably Italy, the process of population ageing will be rapid.

What then are the macro-economic implications of this scenario? We now know that age structure has a profound impact on macro-economic phenomena. Of particular interest is the impact of age structure changes on economic growth. Several studies show that children and the elderly have a negative impact on economic growth, while people of working age, and in particular the 50-64 age group, have a positive impact. It follows that the ageing of European societies in the coming decades will have a serious impact on economic development, with slow or even negative economic growth to be expected within a few decades. Population ageing has also been shown to be associated with other negative economic trends such as growing public expenditure and budget deficits. This adds to the challenges that Europe now faces. It is thus clear that human reproduction plays a crucial role in the creation of national prosperity. The negative consequences of low birth rates do not show up immediately, since age structure changes are slow and gradual. Indeed, in the short term declining birth rates can have a positive economic impact as the child dependency ratio falls. In the longer term, however, the negative economic effects will make themselves increasingly felt as the share of the elderly grows. Declining birth rates in a society are brought about by a combination of factors. Unemployment and lack of housing, for example, can hamper family formation. But the crucial variable today is women's own choice, and in this context, it is important to know that an increasing number of studies now show that gender equality matters.

According to the traditional view, women choose between children and a professional career. Therefore, it is often argued, birth rates would improve if women returned to their traditional role in the domestic sphere. However, recent research on the fertility decline in Europe and elsewhere indicates that the return of women to the home is no longer an appropriate measure if we want more children to be born. Cross-country analyses demonstrate, namely, that birth rates are particularly low in countries that support traditional patterns of marriage and breadwinning. In fact, since the early 1980s, high birth rates in the industrialised world have tended to go hand in hand with a high level of female labour-market participation, while low birth rates are found where female labour-market participation rates are low. In short: women's access to the labour market appears to be a prerequisite for higher birth rates. Women no longer choose between children and careers. It has furthermore been shown that countries that do not stigmatize non-marital cohabitation or extra-marital births have a better chance of maintaining higher fertility levels. Since there is a decline in the marriage rate all over the industrialised world - with later and fewer marriages and more divorces - non-marital births are needed to compensate. Finally, a number of studies show that social adjustments and public policies matter a great deal when women are trying to reconcile family obligations with roles outside the home. Higher fertility rates are often observed in countries where such adjustments have taken place and where public policies are supportive of gender equality. In contrast, it is clear that countries that have not managed to adjust and to accept multiple roles for women are those facing the most severe problems. Italy, Spain, and Japan are examples of countries where resistance to change goes hand in hand with low birth rates and rapid population ageing. Women's education and employment levels have risen dramatically in both Italy and Spain in the past two decades. Yet these changes have met with the resistance of society as a whole - and especially of men, who have insisted that women should continue to play their traditional role of mother and homemaker. This inability to adjust means that Italian and Spanish women - in contrast, say, to women in Sweden - have resolved the conflict between career and domesticity by postponing childbearing. Similar observations have been made in Japan, where low birth rates are largely due to the inflexibility of the marriage institution. The new insights into the role of population dynamics in long-term economic growth give feminists an opportunity to challenge the widespread assumption that households and families are primarily units of consumption. Instead, it can be argued that households should be seen as productive units that supply our economies with a crucial input: human capital. Enabling households to function well and providing them with adequate resources in terms of time and income is just as important as developing competitive markets. Equally, the crucial role of households in economic development makes it reasonable to demand that men should take on a greater responsibility for this sphere of the economy. It is clear that the participation of men - and in particular of fathers - in the daily chores of domestic life is important if motherhood is to attract young women in the future. Here, again, the Swedish experience may be of interest. In a Swedish survey about attitudes towards families and children, presented in the spring of 2001, 90 percent of the women interviewed stated that they could not imagine having children if the father was not prepared to share the daily responsibilities of the household. It is clear that generous public services for working mothers are not enough to make motherhood an attractive choice for modern, emancipated women.

Βιβλιογραφία
Bibliography

ΕΛΛΑΔΑ - GREECE

Carlos, M. και L. Maratou - Alipranti, 2000. "Family policy and new family forms: the cases of Greece and Portugal" στο A. Pfenning, Th. Bahle (επιμ.), *Families and Family Policies in Europe. Comparative Perspectives*, Frankfurt am Main, Peter Lang, σελ. 15-33.

Council of Europe. 2000. *European Social Charter. Short Guide* Strasbourg: Council of Europe.

Ferrera, M. (1996). "The "Southern Model" of Welfare in Social Europe", *Journal of European Social Policy*, 6, (1): 17-37. Rhodes, M. ed. (1997). *Southern European Welfare States. Between Crisis and Reform* London: Frank Cass

Hantrais, L., 1995, *Social Policy in the European Union*. London: Macmillan.

Hantrais, L 1997. "Exploring the Relationship between Social Policy and Changing Family Forms within the European Union". *European Journal of Population* 13: 339-79.

Hudson, J. και B. Galloway, (επιμ.), 1993. *Lone Parent Families. Perspectives on Research and Policy*. Toronto, Thompson Educational Publishing.

Κογκίδου, Δ., 1995. *Μονογονεϊκές οικογένειες*. Αθήνα: Λιβάνης.

Κουκούλη - Σπηλιωτοπούλου, Σ. 1998. "Ισότητα των φύλων στην απασχόληση και την κοινωνική ασφάλιση" στο Ι. Μαγγανάρα (επιμ.), *Εργασία, συνδικαλισμός και ισότητα των φύλων*. Αθήνα: Οδυσσεύς, σελ. 193-230.

Lewis, J. (1997). *Lone Mothers in European Welfare Regimes. Shifting Policy Logics*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Μαράτου - Αλιπράντη, Λ., 1998. "Οικογενειακή ρήξη, μονογονεϊκότητα και κοινωνικός αποκλεισμός: οι υποχρεώσεις της οικογένειας. Η ελληνική και ευρωπαϊκή εμπειρία" στο *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά 6ου Συνεδρίου, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καραγιώργα, σελ. 547-562.

Μαράτου - Αλιπράντη, Λ., 1998. "Μονογονεϊκές οικογένειες: Σύγχρονες τάσεις και διλήμματα πολιτικής. Συγκριτική επισκόπηση ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, No 95, Α', σελ. 185-208.

Martin, Cl., Vion, A. 2001. *Lone Parent Families, Work and Social Care. A Qualitative comparison of care arrangements in Finland, Italy, Portugal, UK and France*. SOCCARE Project, Work Package 2.

Martin, CL. 1996. 'Social Welfare and the Family in Southern Europe'. *South European Society and Politics*, 1 (3), σελ. 23-41.

Ματσαγγάνης, Μ. (επιμ.) (1999). *Προοπτικές του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Menages, familles, parenteles, solidarites dans les populations mediteraneennes. 1996. Paris: PUF-AIDELF.

Millar, J., 1992. "Lone Mothers and Poverty", in Gledinning C. & J. Millar (1992). Women and Poverty in Britain. The 1990s. London: Harvester Wheatsheaf.

Millar, J. & A. Warman, 1995. Defining Family Obligations in Europe. The family, the state and social policy. Report. University of Bath.

OCDE, 1990. Les familles monoparentales. Paris: OCDE.

Roll, J., 1992. Lone Parent Families in the European Community. Report to the European Community.

E. Ruspini, 1998. Living on Poverty Line. Mannheim. MZES, 1998.

Symeonidou, H. 1996. "Social Protection in Contemporary Greece". South European Society and Politics. 1/3. pp. 67-86.

Χατζώκου, Μ., Ανάγκες μονογονεϊκών οικογενειών περιοχής Περιστέρου, Αθήνα, ΕΟΠ, 1990.

ISPAANIA - SPAIN

Monoparentalidad y exclusion social en Espana. M^a del Mar Gonzalez. Iniciativa Comunitaria Integra. Ayuntamiento de Sevilla, 2000

La realidad social en Espana. 1992-1993. Cires. Madrid. 1994

Les femmes et les hommes dans l'Union europeenne. Portrait Statistique. Eurostat, 1995

La sociedad espanola 1995-1996. Informe sociologico de la Universidad Complutense. Director Amando de Miguel.

Boletin Informativo de la UNAF, N° 21, 1996.

Familias monoparentales en Europa. Jo Roll. (Articulo resumen del informe "Lone Parent Families in the European Community. Londres, 1992)

Informe sobre la situacion de la familia en Espana. Direccion: Ines Alberdi. Instituto de la Mujer. 1995

Informe sociologico sobre la situacion social en Espana. Fundacion Foessa. Madrid. 1994

Familias Monoparentales. Direccion General de Accion Social. N° 8 - Sep-Oct. 1987.

Resolucion sobre la situacion de las madres solas y las familias monoparentales. Parlamento Europeo. 1998.

Familias monoparentales en Espana. Equipo Investigador: Feliciano Hernandez Iglesias. Instituto de la Mujer. 1987.

Mujeres solas con cargas familiares. Equipo investigador: Mª Pilar Sahun Artiga y otros. Instituto de la Mujer, 1989.

Familia y desigualdad social: Las relaciones entre sexos y generaciones. Equipo Investigador: Mª Jesus Izquierdo y otros. Instituto de la Mujer, 1989.

ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ - UNITED KINGDOM

Callender, C (2001) Lone parents and higher education - a risky investment. Guardian, 30th January 2001.

Chambaz, C (2001) 'Lone Parent Families in Europe: A Variety of Economic and Social Circumstances' in Social Policy and Administration, Vol. 35, No. 6, pp658-671.

Curtis, P (2002) 'Sex education has no effect on teen pregnancies'. Guardian, June 14th 2002.

Hicks, J & Allen, G (1999) A Century of change: trends in UK statistics since 1900. Research Paper 99/111. Social and General Statistics Section, House of Commons Library

Land, H (1999) 'New Labour, new families'

Lister, R (1997) Citizenship: feminist perspectives. London, MacMillan.

Low Pay Unit (1990) Low Pay in Great Britain and the Regions. Low Pay Unit Parliamentary Briefing No.1. London, Low Pay Unit.

Marsh, Ford and Finlayson (1997) Lone parents, work and benefits. DSS Research Report 61.

Ruspini, E (1998) Living on the Poverty Line: Lone Mothers in Belgium, Germany, Great Britain, Italy and Sweden, Working Paper, Mannheimer Zentrum Fur Europaische Sozialforschung.

Scott, H (1984) Working your way to the bottom: the feminisation of poverty, London, Pandora.

Social Trends 31 (2001) 'Households and Families'. ONS.

Taylor, D (2002) 'Baby comes too', Guardian, June 11th 2002.

The Women's Unit (2000) Women and Men in the UK: facts and figures 2000. Cabinet Office.

ΟΛΛΑΝΔΙΑ - THE NETHERLANDS

The fourth Atlas The Social atlas of the woman part 4 ('Sociale atlas van de vrouw, deel 4') was created under the leadership of SCP researcher Dr. Marry Niphuis-Nell. Erna Hooghiemstra from the SCP also worked on the publication. (1997)

Single mothers, poverty and informal support by Annelou Ypeij and Erik Snel. Chapter 4 from: Balans van het armoedebeleid: Vijfde jaarrapport armoede en sociale uitsluiting. Redactie: G. Engbersen, J.C. Vrooman, E. Snel (1996 - 2000)

Social and Cultural Report 1998: 25 years of social change. Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)

The family report: an exploratory study into the family in a changing society by C.S. van Praag, M. Niphuis-Nell (1997)

Advies Zorg en Arbeid in evenwicht: Vrouwen Alliantie, 1999

M.L.E. van Delft, M. Niphuis-Nell, C. Oudijk. Lone parent families: how they form, how they live and how they use social provisions [Eenoudergezinnen: ontstaan, leefsituatie en voorzieningengebruik]

Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), Social and Cultural Report 1998: 25 years of social change

M. Niphuis-Nell, Social atlas of the woman: part4: changes in the primary living situation [Sociale atlas van de vrouw: deel 4: veranderingen in de primaire leefsfeer]

C.S. van Praag, M. Niphuis-Nell, Report on the family

**ΕΘΝΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ/
NATIONAL PARTNERS**

**ΔΙΑΚΡΑΤΙΚΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ/
TRANSNATIONAL PARTNERS**

Κέντρο Ερευνών
για Θέματα Ισότητας
Research Center
on Gender Issues

University of Wales
Swansea - UK.

Σύνδεσμος Ελληνίδων
Επιστημόνων
Association of Greek
Women Scientists (SEE)

Noorderpoortcollege -
The Netherlands

Κέντρο Επαγγελματικής
Κατάρτισης "ΑΠΟΨΗ"

Radiotelevisão
Portuguesa (RTP) - Portugal

ΑΠΟΨΗ Α.Ε.
Nationwide Vocational Training
Center "APOPSI"
"APOPSI" S.A.

Red Europea de Mujeres
Periodistas - Spain

Κοινωνική Αλληλεγγύη
Social Solidarity (N.G.O.)

Stockholm -
Sweden